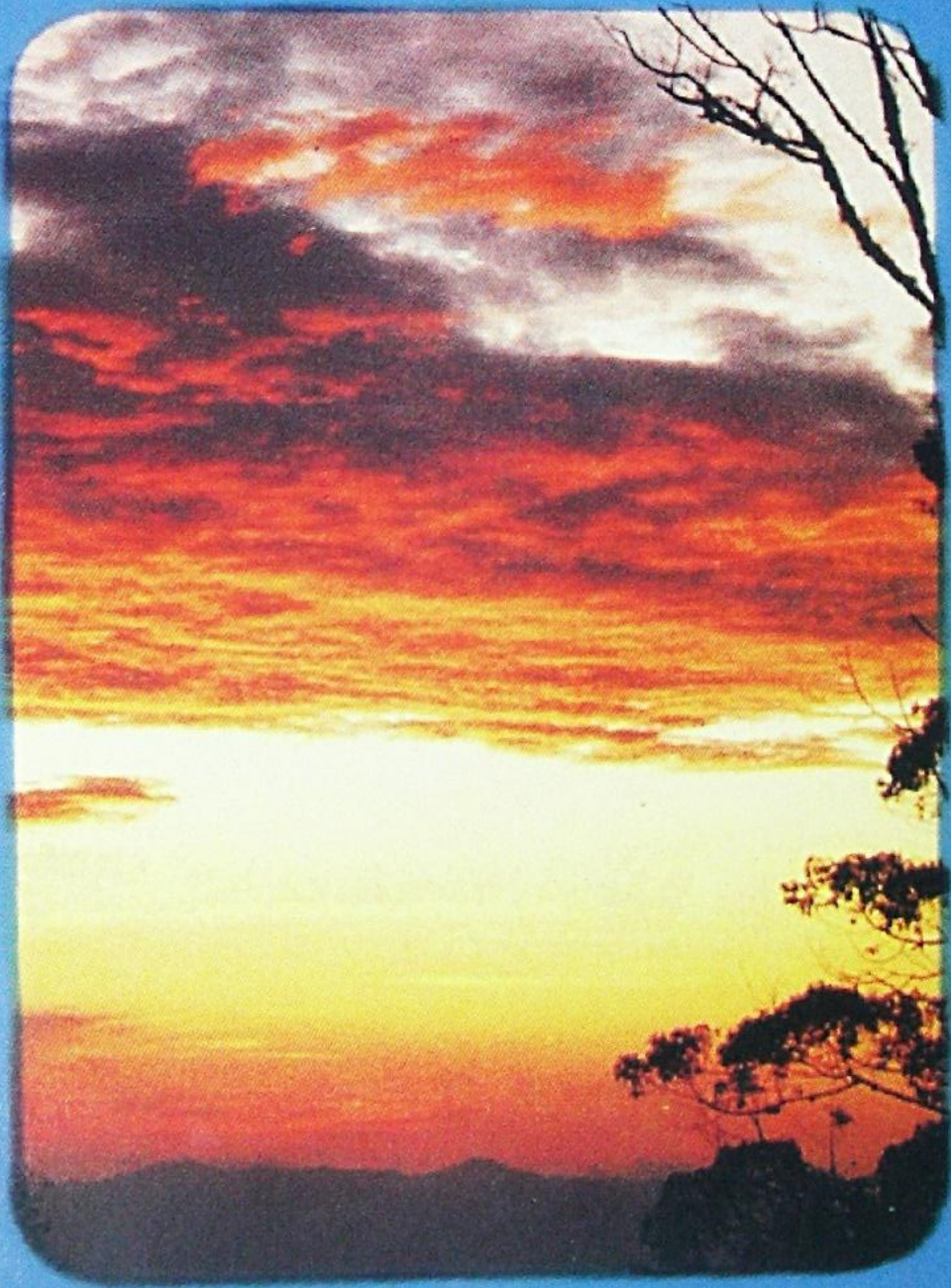

แสงธรรมนำทาง

พระราชนิพนธ์
(ระบอบจิตตภาโณ)

แสงธรรมนำทาง

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

เรียบเรียง

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

จัดพิมพ์เผยแพร่

พุทธศักราช ๒๕๓๖

แสงธรรมนำทาง

© พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ)

ISBN 974-89059-2-6

พิมพ์ครั้งที่ ๑

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย	๔,๐๐๐ เล่ม
กองทุนไตรรัตนานุภาพ	๕,๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ พฤศจิกายนพิมพ์

๑๘๔/๑๐ ลาดพร้าว ๘๗ บางกะปิ กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐

โทร. ๕๓๘-๘๑๒๗, ๕๓๘-๘๖๓๒

จารุพรรณ วันทนทวี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

คำนำ

สำหรับคนที่สนใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หากได้มีการสังเกตถึงหลักธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในระยะหลายปีมานี้จะพบว่า เรื่องอสังคาหิกทิวฐิ ๑๐ และข้อที่ไม่ควรถือเอา ๑๐ อย่างในกาลามสูตร เป็นข้อที่นำมากล่าวอ้างกันมาก จนเกิดเป็นความสับสนในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาต่อเนื่องกันไปถึงเรื่องกรรม เรื่องสังสารวัฏ เรื่องนรก สวรรค์ เรื่องชาติหน้า ชาติก่อน โดยมักอ้างว่าเรื่องนี้พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ตามหลักของอสังคาหิกทิวฐิ ๑๐ พอมีการพูด ชี้แจง อธิบาย อ้างหลักฐานมาประกอบ คนที่ปักใจฝังใจในแนวนี้ก็จะหันไปอ้างเอาหลักที่ไม่ควรถือเอา ๑๐ อย่างจากกาลามสูตร โดยเฉพาะข้อที่ว่า

มา ปิฎกสมุปทานเนน อย่าปลงใจเชื่อโดยการอ้างตำรา หรือคัมภีร์ พระไตรปิฎก

มา สมโณ โน ครุติ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

หลักอ้างทั้งสองประการนี้ นำไปสู่การปฏิเสธแม่ที่เป็น พระพุทธวจนะและหลักธรรมที่ทรงแสดงไว้ ในขณะที่เดียวกัน กลับมีปรากฏการณ์ที่แปลกคือคนไปปักใจฝังใจเชื่อ ชาวสื่อ อาจารย์ตนเอง จนถึงยึดติดในอาจารย์นำเอาวาตะของ อาจารย์ตน ไปคัดค้านหลักคำสอนในพระไตรปิฎก จนถึงกับ มีการตีความพระไตรปิฎกไปตามความต้องการของตน บางคนมีการเสนอให้ตัดพระไตรปิฎกลงสัก ๕๐ เปอร์เซนต์ จนถึงกับบางพวกกล่าวอ้างว่าพระไตรปิฎกในเมืองไทยไม่ถูกต้อง ที่ถูกต้องกลับไปอยู่ต่างประเทศ อ้างแม่เอนไซโครปีเดีย มาหักล้างหลักธรรมในพระไตรปิฎก

เมื่อมีเรื่องในทำนองนี้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น ท่านที่เป็น ธรรมวาที ห่วงใยในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ต้อง เรียบเรียงหนังสือขึ้นมาชี้แจง อันเป็นการสูญเสียเวลา เพิ่ม ความสับสนให้แก่คนที่ยังไม่ได้ศึกษาให้เกิดความเข้าใจ มากขึ้นไปอีก จนถึงกับมีประโยคหนึ่งเกิดขึ้นในหมู่พุทธ- ศาสนิกชนคือ

“ทำพระธรรมวินัยให้วิปริต และ ทำตนให้วิปริต จากพระธรรมวินัย”

การทำตนให้วิปริตจากพระธรรมวินัย เป็นเรื่องเฉพาะ ตัวบุคคลนั้น ๆ แต่การทำพระธรรมวินัยอันตั้งอยู่ในฐานะ ของพระบรมศาสดาให้วิปริตนั้น จะเป็นอันตรายถาวร

สามารถถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่คนหนึ่ง และถ่ายทอดไปได้เรื่อยๆ ยิ่งเป็นเอกสาร สิ่งพิมพ์ที่กระจายไปอยู่ในที่ต่าง ๆ ใครอ่านเข้าหากขาดพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจหลักธรรมที่ถูกต้องแล้ว โอกาสที่จะหลงผิดและเผยแพร่ต่อไปจะง่ายขึ้น ความสับสนจะกระจายวงกว้างออกไปโดยลำดับ เพราะปัจจัยให้เกิดมิจฉาทิฐิที่สำคัญมี ๒ ประการคือ

ปรโต-โมสะ เสียงจากคนอื่น ที่ตนรับรู้มาจากการฟัง การอ่าน การสนทนา การชักชวน การบอกเล่า การชักจูงของคนอื่น โดยเฉพาะการสดับคำสอนจากคนที่มีความเห็นผิด จนปักใจฝังใจยากจะผ่อนคลาย

อโยนิโสมนสิการ การคิดด้วยวิธีที่ไม่มีเหตุมีผลในเรื่องนั้น การใช้ความคิดผิดวิธี ขาดความรู้จักคิด คิดไม่เป็นอาศัยตนเองเป็นฐานในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ไม่อาจมองสิ่งทั้งหลายด้วยการคิดพิจารณา จนรู้จักสืบสาวหาเหตุผลแยกแยะสิ่งนั้น ปัญหาที่ออกให้ชัดเจน

การอ้างกาลามสูตรที่ออกจะเป็นอันตราย คือนำไปกล่าวอ้างกับเด็ก ๆ ที่ไม่มีประสบการณ์มากพอที่จะพิจารณาพิเคราะห์สิ่งนั้นให้เห็นตามความเป็นจริง ซึ่งเด็กนั้นโดยวุฒิภาวะแล้ว จำต้องอาศัยการเชื่อถือคำสอนแนะนำของมารดา บิดา ครูอาจารย์ ท่านผู้ใหญ่ที่มีความรักความเมตตาต่อตนเป็นหลักไว้ก่อน ที่ร้ายยิ่งกว่านั้นคือมักนำเอาข้อที่ไม่ควร

ถือเอามาใช้กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แต่กลับไม่ยอมใช้กับข่าวลือ ข่าวสาร จากสื่อต่าง ๆ แม้แต่การโฆษณา การบอกเบอร์ บอกหน่วย ตลอดจนเรื่องขลัง ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย

ในฐานะที่ทำงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มา นานพอสมควร ในที่ใดที่มีการถามปัญหาสนทนากัน มักจะมีการกล่าวอ้างเรื่องกาลามสูตรอยู่เสมอ จนมีท่านผู้หวังดีได้ขอให้ช่วยบรรยายบ้าง เขียนบ้าง และได้ทำตามคำขอนั้น ๆ ไปหลายครั้ง หลายวิธีแล้ว แต่ยังมีความรู้สึกว่า การจะสร้างความเข้าใจให้แพร่หลายคงยากไม่ว่าจะใช้สื่ออะไรก็ตาม เพราะเรื่องที่มีความขัดแย้งกันนั้น เมื่อมีการชี้แจงในกรณีนั้น ๆ ความขัดแย้งก็คงมีอยู่เพียงแต่คนบางพวกที่มีความพร้อมจะทำความเข้าใจ อาจจะได้ความรู้ความเข้าใจ มีความพร้อมที่จะยอมรับนับถือหลักฐานที่นำมาชี้แจงเพิ่มเติมขึ้นเท่านั้น ทำนองเดียวกับเรื่องกรรม สังสารวัฏ นรก สวรรค์ ชาตินี้ชาติหน้า ทั้ง ๆ ที่ตามหลักฐานที่เป็นพระพุทธวจนะ ได้ทรงแสดงเรื่องเหล่านี้ไว้ชัดเจนมาก แต่ชาวพุทธบางพวกกลับมองเป็นปัญหาโลกแตก มีการถกเถียง มีการอธิบาย มีคนคัดค้าน มีคนเชื่อถือ เอกสารตำราในเรื่องที่เกี่ยวกับความเชื่อ การคัดค้านในเรื่องนี้จึงมีอยู่ทุกยุคทุกสมัย

ข้อนี้ฟังสังเกตเรื่องมงคล ที่มีการถกเถียงกันก่อนสมัย
พุทธกาล ในครั้งแรกมีความเห็นในเรื่องมงคลต่างออกไป
เป็น ๓ กลุ่ม คือ

ทิฏฐมงคล ถือว่าสิ่งที่ตนได้เห็นด้วยตาเป็นมงคล

สุตมงคล ถือว่าสิ่งที่ตนได้ฟังเป็นมงคล

มุตมงคล ถือว่าสิ่งที่ตนได้ทราบทาง จมูก ทางลิ้น
ทางกาย เป็นมงคล

ทั้งสามฝ่ายมีคนเห็นด้วยและคัดค้าน พอพระพุทธเจ้า
ทรงแสดงอุดมมงคล ๓๘ ประการ ความเชื่อเรื่องมงคล ๓
ประการแรกน่าจะหมดไป แต่ปรากฏว่าความเชื่อในเรื่อง
เหล่านั้นคงมีอยู่ คนที่คัดค้านก็คงมีอยู่ ความเคลือบแคลง
สงสัย การถกเถียงกัน จึงไม่อาจจะยุติได้ในเมื่อคนเหล่านั้น
ยังขาดสัมผัสตรงที่ถูกต้อง ซึ่งสัมผัสทางใจนั้น ถ้าจะยุติ
ความขัดแย้งได้ก็ต้องบรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ระดับ
พระโสดาบันเสียก่อน

คนที่ทำงานหน้าที่เผยแผ่ศาสนาธรรม จึงต้องพยายาม
ทำความรู้สึกว่า หน้าที่ของเราในฐานะเป็นผู้รับใช้พระ
พุทธศาสนาด้านการเผยแผ่ ควรพยายามหาหลักฐาน เหตุผล
ที่เป็นพระพุทธวจนะ มาประกอบการอธิบายในเรื่อง
นั้นให้มากที่สุด เท่าที่ตนสามารถจะกระทำได้ อันเป็น

การทำหน้าที่ของตนต่อพระพุทธศาสนา ต่อพุทธศาสนิกชน แต่ทำไปแล้ว พูด เขียน พิมพ์ไปแล้ว ใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อ ยอมรับนับถือตามที่นำเสนอหรือไม่ ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของท่านเหล่านั้นเอง พระพุทธเจ้าทรงแสดงหน้าที่ของผู้กล่าวธรรม สอนธรรม ไว้ ๕ ประการ คือ

๑. แสดงธรรมไปตามลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ
๒. พยายามชี้แจง อธิบาย ให้เหตุผล เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ
๓. ตั้งจิตปรารถนาที่จะให้เกิดประโยชน์ เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ผู้อ่าน ผู้ดู
๔. ไม่กล่าวธรรม แสดงธรรม เผยแผ่ธรรม เพราะมุ่งลาภสักการะ ชื่อเสียง
๕. ไม่กล่าวธรรม แสดงธรรม อธิบายธรรม ให้กระทบต่อตนเอง คนอื่น หรือยกตนข่มคนอื่น

ขอให้ทำไปตามหลักทั้ง ๕ ประการนี้เท่านั้น ก็เป็นการเพียงพอแล้ว ผู้อ่านผู้ฟัง ผู้ศึกษาจะต้องใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง ซึ่งหากจะให้ได้ผลอันดีจากการฟัง การอ่าน การสนทนา ก็สามารถจะได้รับผลอันดีตามที่ทรงแสดงไว้ ๕ ประการ คือ

๑. ผู้ฟัง ผู้อ่าน ผู้ดู จะได้ฟัง ได้อ่าน ได้เห็นสิ่งที่ไม่เคย
ประสบมาก่อน

๒. สิ่งใดเรื่องใดที่เคยฟัง เคยอ่าน เคยเห็นมาแล้ว แต่ยังไม่
เข้าใจชัดเจน จะเข้าใจชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๓. สามารถขจัด บรรเทาความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่
ใจลงไปได้

๔. ปรับความคิดความเห็นของตนให้ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ
ได้

๕. จิตใจของผู้ฟัง ผู้อ่าน ผู้ดู จะมีความผ่องใส อย่างน้อย
ในขณะนั้น ๆ

ดังนั้น จึงหวังว่า หนังสือเล่มนี้ คงสามารถอำนวย
ประโยชน์ให้แก่ท่านที่ได้รับมาแล้ว อ่านด้วยความพิถี
พิถันอย่างรอบคอบ คงได้รับประโยชน์ เป็นความรู้
ความเข้าใจ และยอมรับนับถือได้บ้างตามสมควร

ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย อันเป็นที่เคารพ
สักการะของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้โปรดดลบันดาล
อภิบาลรักษา ท่านพุทธศาสนิกชน ที่ได้ให้การสนับสนุน
ส่งเสริมบำรุง ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย และท่านที่ได้รับหนังสือนี้มาด้วยวิธีใดก็ตาม ตลอดถึง
ผู้ให้การสนับสนุน บำรุงกองทุนไตรรัตนานุภาพ เพื่อการ

ศึกษา การเผยแพร่ และการพิทักษ์พระพุทธศาสนาและ
เพื่อนร่วมทุกข์ เกิดแก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้นให้
ประสบความสุขกาย สบายใจ ปราศจากทุกข์ โศก โรค ภัย
อันตราย มีความเจริญ งอกงามในธรรม อันพระผู้มีภาคเจ้า
ทรงประกาศแสดงไว้ดีแล้วตลอดกาลนาน เทอญ.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ อิตถาโณ)

ผู้ดำเนินงานกองทุนไตรรัตนานุภาพ

เพื่อการศึกษา การเผยแพร่ และการพิทักษ์พระพุทธศาสนา

เลขานุการ

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

กุมภาพันธ์ ๒๕๓๖

แสงธรรมนำทาง

พระราชนิพนธ์

(ระหมบงจิตตภาวน)

สารบาญ

กาลามชนนนำสนใจ ?	๑
พระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้า	๑๙
๑. พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระอรหันต์อย่างไร?	๒๕
๒. ทรงตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองอย่างไร?	๒๖
๓. ทรงสมบุรณ์ด้วยวิชาและจรณะอย่างไร?	๒๖
๔. สุขโต เสด็จไปได้แล้วอย่างไร?	๓๐
๕. โลกวิทู ทรงเป็นผู้รู้โลกอย่างไร?	๓๒
๖. พระพุทธเจ้า ทรงเป็นอนุตตโร ปุริสทมุสาวรติ อย่างไร?	๓๒
๗. ทรงเป็นพระศาสดาของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย อย่างไร?	๓๔
๘. พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าพุทโธฯ	๓๕
๙. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ภควา อย่างไร?	๓๕
พุทธาธิบายที่นำสนใจในธรรม ๔ ประการ	๑๑๕
มองจากต้นจนถึงปลายให้ประจักษ์	๑๔๗

กาลามชนหน้าสนใจ?

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลายปีมานี้มีการกล่าวอ้างหลักกาลามสูตรกันมาก แต่ที่แปลกคือจะมีการกล่าวอ้างเฉพาะเรื่องที่ไม่ควรถือเอา ๑๐ ประการ ซึ่งมาแปลกันว่าเรื่องไม่ควรเชื่อ ๑๐ ประการ ทั้ง ๆ ที่บาลีท่านใช้เพียงไม่ควรถือเอา นอกจากนั้น ท่านที่นำเอากาลามสูตรมากล่าวอ้าง หากได้นำข้อความทั้งพระสูตรมาพูดให้มีความเข้าใจต่อเนืองกัน ตามข้อความที่ปรากฏอย่างสมบูรณ์ในพระสูตรไม่ จนบางครั้งทำให้คิดว่า การพูดในลักษณะนี้ อาจจะนำไปสู่คำพูดที่ว่า **ฟังไม่ได้ศัพท์จับไปกระเดียดเอาได้ง่าย ๆ** ทั้ง ๆ ที่เรารู้กันแพร่หลายว่า หลักการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้านั้น ทรงแสดงธรรมสมบูรณ์ด้วย อรรถะ และพยัญชนะ เมื่อมีการนำมาอ้างในด้านพยัญชนะก็ไม่สมบูรณ์ คือไม่นำมาทั้งหมด อรรถะคือเนื้อหาจะสมบูรณ์ได้อย่างไร

กรณีนี้ ทำให้คิดถึงเรื่องที่มีการเล่ากันว่า ลูกชาย
ประพฤติผิดในศีล ๕ เอามาก ๆ แม่พ่อจะห้ามปรามดัก
เตือนอย่างไร ก็คงประพฤติเช่นเดิม พ่อเห็นว่าหากให้ได้ยิน
ได้ฟังจากพระเสียบ้าง คงจะเกิดความเข้าใจ อาจเปลี่ยน
แปลงความประพฤติได้ จึงแนะนำให้ลูกชายไปฟังพระเทศน์
ที่วัดเสียบ้าง เพื่อตัดรำคาญที่ถูกพ่อเข้าซ้ำบ่อย ๆ ลูกชายจึง
ยอมไปฟังเทศน์ในวันพระ ไปถึงพระกำลังเทศน์พอดี และ
เนื้อความที่ท่านเทศน์นั้นมาถึงข้อความที่ว่า

“การฆ่าสัตว์ก็ดี การลักทรัพย์ก็ดี การประพฤติผิดใน
กามก็ดี”

ชายหนุ่มคนนั้นฟังได้เพียงเท่านี้ก็รีบวิ่งกลับไปบ้าน
ไปถึงก็บอกพ่อว่า พ่อ ๆ ที่ผมทำ ๆ อยู่ทั้งหมดนั้นผมไปฟัง
พระท่านเทศน์มาแล้ว ท่านบอกว่าดีทั้งนั้นแหละ โดยเธอ
หาทราบไม่ว่า ข้อความที่เธอฟังนั้น พระท่านเทศน์ยังไม่จบ
ข้อความที่ต้องการจะพูด อันเข้าลักษณะของการฟังไม่ได้
ศัพท์แต่จับไปกระเดียดดังกล่าว

เรื่องกามลามสูตร ที่มีการนำข้อความมาเพียงบางตอน
โดยหาทราบไม่ว่าตอนหลัง ๆ นั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดง
อย่างไร? และทำไมจึงต้องทรงแสดงในลักษณะนั้น คำสอน
ในลักษณะนี้มีในพระสูตรอื่นบ้างหรือไม่ และผลจากการ
ทรงแสดงในคราวนั้นเป็นอย่างไร? เป็นต้น

ในฐานะที่ทำงานด้านนี้มานาน ได้เคยมีคำถาม คำกล่าวอ้าง เรื่องกาลามสูตรมากครั้ง จนบางท่านขอให้บรรยายอัดเทปออกเผยแพร่ และได้ทำไปแล้ว จนถึงบางครั้งได้ปาฐกถาเรื่องกาลามสูตรโดยเฉพาะ และใช้เวลาพอสมควร ท่านที่ฟังในคราวนั้นท่านเข้าใจ แต่ว่าคนที่ได้สนใจศึกษาเรื่องนี้จริง ๆ คงมีน้อย คนที่นำมากล่าวอ้างเพียง ๑๐ ข้อจึงมีอยู่เสมอ จึงน่าจะมาปรารภเรื่องนี้โดยเฉพาะ ด้วยหวังว่าคงเป็นประโยชน์แก่ท่านที่มีความเคารพธรรมเทอดทูลธรรม ได้รับความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

ประเด็นแรกที่ควรทำความเข้าใจคือ พระไตรปิฎก คือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก นั้น มีแนวในการแสดงแตกต่างกัน คือ

พระวินัยปิฎก ท่านเรียกว่า อาณาเทศนา คือเป็นการแสดงในแนวบทบัญญัติ มีลักษณะเป็นข้อห้ามมิให้ทำใครขึ้นทำเข้าจะเป็นความผิดตามบทบัญญัตินั้น ๆ และมีลักษณะเป็นพระพุทธานุญาตให้ทำ หากใครไม่ทำตามนั้น จะมีความผิด ตามที่ทรงบัญญัติไว้

พระสุตตันตปิฎก หรือที่เรียกว่าพระสูตรนั้น เป็นโวหารเทศนา หรือ อนุโลมเทศนา หมายความว่าในการแสดงแต่ละครั้ง จะมีการตรวจสอบพื้นฐานด้านความรู้ ความสนใจ ศรัทธา ความเพียร สติ สมาธิ ปัญญาเป็นต้น ของ

ผู้ฟังเสียก่อน เวลาสอนจะสอนตามพื้นฐานความสามารถในการเรียนรู้ของผู้ฟังในกรณีนั้น ๆ และจะมีการยกย้ายเปลี่ยนแปลงด้วยจำนวน โวหาร ที่อาจสื่อกันได้กับกลุ่มคนเหล่านั้นในขณะนั้น ๆ จากจุดนี้ทำให้ลักษณะของพระธรรมเทศนาออกมา ๒ แนว คือ

อนุคคหमुखเทศนา ในกรณีที่คนฟังมีความพร้อมจะเรียนรู้ได้แล้ว เขาไม่มีปัญหาอะไร จะทรงแสดงธรรม ด้วยความกรุณาต่อเขาได้ทันที

นิคคหमुखเทศนา คนบางคนมีปัญหา เช่นมีความกระด้าง อวดดี ไม่ค่อยมีความเชื่อ จำเป็นจะต้องกำราบให้เกิดสำนึก พร้อมทั้งจะฟัง พร้อมทั้งจะคิด พิจารณาเสียก่อน จึงจะทรงแสดงธรรมแก่เขา ตามสมควรแก่พื้นฐานของเขาในขณะนั้น ๆ

เนื้อหาของธรรมะที่ทรงแสดงจะมี ๒ แนว คือ

ปริยายเทศนา ทรงแสดงโดยนัยใดนัยหนึ่ง คือข้อความจริงยังมีมากกว่านั้น แต่นำมาแสดงโดยนัยเดียวเท่านั้น สามารถแก้ปัญหาให้เขาได้แล้ว หรือเขาสามารถปฏิบัติได้เพียงเท่านั้นเอง หรือว่าเพียงเท่านั้นเขาก็สามารถบรรลุผลได้แล้ว เช่นอธิบายมุข หนทางแห่งความเสื่อมมีเป็นอันมาก บางครั้งอาจจะทรงแสดงเพียงการดื่มสุรา เพียงอย่างเดียวเป็นต้น

นิปปริยายเทศนา เป็นคำสอนที่สมบูรณ์พร้อมแล้วใน
กรณีนั้น ๆ ไม่ว่าจะทรงแสดงเมื่อไรก็จะเป็นอย่างนั้นทุกคราว
เช่นอริยสัจก็มีเพียง ๔ เท่านั้น ความเพียรชอบ ทรงแสดง
ก็ครั้งก็ทรงแสดงเหมือนกัน ๆ ทุกคราวเป็นต้น

สำหรับสาเหตุที่ให้ทรงแสดงพระสูตรแต่ละพระสูตรนั้น
จะมีสาเหตุ ๔ ประการ คือ

เกิดขึ้นจากอัธยาศัยของพระองค์เอง คือมีพระประสงค์
จะทรงแสดงเรื่องนั้น ๆ แก่กลุ่มคนเหล่านั้นสาเหตุนี้มักจะ
ทรงแสดงแก่พระสงฆ์เป็นหลัก

เกิดจากอัธยาศัยของคนอื่น คือคนฟังคนนั้นหรือคณะ
นั้น มีพื้นอัธยาศัย วาสนา บารมี พร้อมทั้งจะทำความเข้าใจ
กับเรื่องนั้น ๆ และเมื่อฟังไปแล้วจะได้รับผลจากการฟัง ทรง
แสดงคล้อยตามอัธยาศัยของเขา

เกิดจากมีเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้น เป็นเหตุให้ทรง
แสดงเรื่องนั้น ๆ อันสอดคล้องกับเรื่องที่เกิดขึ้น

เกิดจากมีคนมากราบทูลถามปัญหา ก็ทรงแสดง
ไปตามสมควรแก่ปัญหาที่มีการถามในขณะนั้น

แม้จะมีสาเหตุให้ทรงแสดงธรรม ๔ ประการก็ตาม
แต่ธรรมที่ทรงแสดงนั้นจะมีลักษณะ ๓ ประการคือ

- ทรงแสดงธรรมเพื่อความรู้อย่างเห็นจริง ในสิ่งที่เขาควร
รู้ควรเห็น และสามารถรู้สามารถเห็นได้

- ทรงแสดงธรรมมีเหตุ ที่ผู้ฟังคิดตาม พิจารณาตาม ปฏิบัติตามแล้วจะเห็นความจริงนั้น ๆ ตามสมควรแก่เหตุที่ ทรงแสดงเสมอ

- ทรงแสดงธรรมเป็นอัศจรรย์ คือผู้ประพฤติปฏิบัติตาม พระธรรมที่ทรงแสดง จะได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่การ ปฏิบัติปฏิบัติ

จากหลักต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ เราจะพบว่ากาลามสูตร นั้น เป็นพระสูตรที่เกิดจากอัธยาศัยของคนฟัง คือพื้นฐาน ของคนฟังในกรณีนั้น จำเป็นต้องแสดงในลักษณะนี้ หลัก- ธรรมที่ทรงแสดงมีลักษณะเป็นปริยายเทศนา คือทรงแสดง โดยนัยหนึ่ง จึงเป็นอนุโลมเทศนา คือพระธรรมเทศนาที่ทรง แสดงคล้อยตามอัธยาศัยของชาวกาลามะ และเป็นการทรง แสดงเพื่อให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริง ในสิ่งที่เขาควรรู้ควรเห็น และ สามารถรู้สามารถเห็น และทรงแสดงธรรมมีเหตุ ที่ผู้ฟัง พิจารณาตามที่ทรงแสดงจะเห็นความจริงตามนั้นได้

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้ อย่างถูกต้อง ต่อเนื่อง จึงจะนำเอาข้อความในพระสูตรที่ เป็นพระพุทธรวณะโดยตรง มาศึกษากันเป็นตอน ๆ ไป ตามลำดับข้อความในกาลามสูตรดังต่อไปนี้

“สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จจาริกไปในโกศลชนบท บรรลุถึงนิคมเกสปุตตะแห่ง

หมู่ชนชาวกาลามโคตร กาลามชน ชาวเกสปุตตนิคม ได้
ยินเขาโจษจันกันว่า

ท่านผู้เจริญ ข้าว่าพระสมณโคดม ศากยบุตร เสด็จ
ออกผนวชจากศากยสกุล เสด็จมาถึงเกสปุตตนิคมแล้ว
กิตติศัพท์อันงามของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้โคตมโคตร
พระองค์นั้น แพร่กระจายไปว่า

แม้เพราะอย่างนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระ
อรหันต์ ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองทรงสมบูรณ์
ด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้แล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็น
ผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม ทรงเป็นพระศาสดา
ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้รู้ เป็นผู้จำแนก
แจกจ่ายธรรม

พระพุทธรเจ้าทรงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งด้วย
พระองค์เองแล้ว ทรงสอนโลกกับเทวดา มาร พรหม และ
หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพรหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม
ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามใน
ที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง
พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ”

ข้อความจากกาลามสูตรในช่วงนี้ มีประเด็นที่น่าจะทำความ
เข้าใจ ศึกษาเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจแง่มุม
ต่าง ๆ ให้กว้างไกลมากยิ่งขึ้น

๑. พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ๕ ประการ เป็นปกติในแต่ละวัน คือ

- ตอนเช้าเสด็จออกบิณฑบาต อันเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ต้องการบุญได้ทำบุญ

- ตอนเย็นทรงแสดงธรรมแก่ประชาชนทั่วไป ที่มีศรัทธา มาเฝ้าถึงที่ประทับ

- ตอนค่ำทรงประทานโอวาทแก่พระสงฆ์ สามเณร

- ตอนเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย ซึ่งมากرابหูลถามปัญหา คำกราบทูลถามเหล่านั้นปรากฏในสังยุตตนิกายรวมเรียกว่าเทวดาสังยุตต์

- ตอนใกล้รุ่งของแต่ละคืน จะทรงตรวจดูสัตว์โลก ผู้ที่มีวาสนาบารมีพอจะรู้ธรรมได้ ที่ท่านใช้คำว่าเป็นพุทธเวไนย เมื่อคนเหล่านั้นปรากฏในชายพระญาณก็จะเสด็จไปโปรดคนเหล่านั้น

การเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศลคราวนี้ จัดเป็นพุทธจริยาข้อที่เรียกว่า โลกัตถจริยา คือทรงทำประโยชน์แก่ชาวโลก ด้วยการเสด็จจาริกไปเพื่อสั่งสอนธรรมแก่คนเหล่านั้นที่มีความพร้อม ความสนใจจะฟัง การเสด็จออกจาริกไปในที่ต่าง ๆ นั้น ทรงทำปีละประมาณ ๘ - ๙ เดือน หากปีใดมีพระมาบวชใหม่มาก ๆ จะทรงให้การอบรมสั่งสอนพระหลังจากออกพรรษาแล้ว ๑ เดือน แล้วนำท่านเหล่านั้นไป

ในที่ต่าง ๆ หากปีใดมีพระบวชใหม่น้อย ก็จะใช้เวลาหลัง
พรรษาถึง ๙ เดือน เสด็จไปสั่งสอนประชาชนในที่นั้น ๆ

เกสบุตรนิคม นั้น พระอรรถกถาจารย์บอกว่า เป็น
หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้ปากดง ทำให้คนที่ออกมาจากดงหรือ
จะเข้าดง จะต้องอาศัยพักอยู่ที่หมู่บ้านนี้ก่อนเสมอ

ตามปกติแล้วการศึกษาเรื่องของศาสนานั้น จะต้อง
หาความเข้าใจในด้านหลักต่าง ๆ ๓ ด้าน คือ

ความจริงในด้านประวัติศาสตร์ **ความจริงในด้าน**
ของธรรมะ **และความจริงในด้านปาฏิหาริย์** ซึ่งความจริง
ในแต่ละด้านนั้น จะเป็นปัจจัยสนับสนุนกัน ให้เกิดความ
เข้าใจในแง่มุมต่าง ๆ ของเรื่องเหล่านั้น ได้ถูกต้องชัดเจน
มากยิ่งขึ้น

เมื่อพูดถึงคำว่าประวัติศาสตร์ ทำให้เราพบว่า ในความ
เป็นประวัติศาสตร์นั่นเอง ต้องประกอบด้วยเรื่องของคน
ลักษณะของภูมิศาสตร์ ลักษณะทางสังคม ทางเศรษฐกิจ
การเมือง การทหาร การศึกษา การศาสนา เป็นต้น ซึ่งจะ
ได้กล่าวถึงเรื่องนี้โดยสรุปว่า

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของนิคมเกสบุตรตะ คือเป็น
ชุมชนที่ตั้งอยู่ปากดงใหญ่ ที่คนซึ่งเดินผ่านดงมาและจะต้อง
เดินทางผ่านดง มักจะหยุดพักอาศัยในนิคมนี้ ซึ่งตาม
ธรรมเนียมของชมพูทวีปสมัยนั้น บ้าน นิคม เมืองแต่ละแห่ง

จะมีการสร้างอาคารถาวรเรียกว่า สัณถาคาร สำหรับเป็นที่พักของคนเดินทางไกล ประชุมสังสรรค์กัน

ลักษณะทางสังคม พระอรรถกถาจารย์บอกว่า ชาวกาลามะนั้น เป็นเชื้อสายกษัตริย์ แสดงว่าเป็นพวกคนที่อยู่ในวรรณะกษัตริย์ อันถือกันว่าเป็นวรรณะสูง แต่เนื่องจากชุมชนแห่งนี้เป็นระดับนิคม แสดงว่าหัวหน้านิคมคงเป็นคนในวรรณะกษัตริย์กาลามโคตร

ลักษณะทางเศรษฐกิจ อาชีพหลักของคนในสมัยนั้น หนักไปทางเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ การค้าขายทางเรือ และกองเกวียน โดยเฉพาะการเกษตรกรรมกับการเลี้ยงสัตว์ ท่านที่เป็นเศรษฐีจะมีกิจกรรมใหญ่มาก พบว่าบางรายเลี้ยงโคถึงแสนตัว ไถนาคราวหนึ่งใช้โคคราวละ ๕๐๐ คู่ มีการไถนาทั้งภาคเช้าภาคบ่าย โดยเปลี่ยนคนไถและวัวเป็นชุดไป อาชีพเหล่านี้จะทำกันทุกวรรณะ ไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ คนในวรรณะศูทรมักเป็นกรรมกรในการทำนา การค้าขาย การเลี้ยงโค

ลักษณะทางการเมือง สำหรับแคว้นโกศล อันเป็นที่ตั้งของนิคมกาลามะนี้ มีการปกครองแบบราชาธิปไตย สมัยนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงเป็นพระราชาปกครอง แต่ในขณะเดียวกันการปกครองระดับล่าง จัดเป็นรูปสภา จากคาม นิคม ชนบท มาตามลำดับ แสดงว่าสภาของ

เกสปุตตนิคม ปกครองโดยพวกกาลามโคตร จากหลักฐาน
ในพระวินัยปิฎกบอกว่า การประชุมสภาของชมพูทวีปเคร่ง
ครัดมาก สมาชิกของสภาคนใดขาดประชุม หรือมาประชุม
สาย จะต้องถูกปรับถึง ๕๐ กหาปณะ

ลักษณะทางการทหาร มีข้อที่น่าสังเกตว่า การศึก
สงครามใหญ่ในสมัยพุทธกาลไม่มี จะมีก็เพียงแต่เป็นความ
ขัดแย้งกันเรื่องดินแดน ระหว่างอาณาจักรมคธ กับ โภคธ
ซึ่งกษัตริย์ทั้งสองพระนครเป็นพระญาติกัน และกบิลพัสดุ์
กับเทวทหะ ที่เป็นพระญาติกัน แต่ไม่มีการรบอะไรรุนแรง
ทหารจะเป็นคณะบุคคลที่ทำหน้าที่ของทหารโดยตรงด้วย
และทำหน้าที่ในด้านอื่น ๆ ด้วย เวลาเกิดศึกสงครามกษัตริย์
คงเป็นแม่ทัพ เป็นผู้นำในการรบ

ลักษณะการศึกษา การศึกษาจะมีการเน้นไปตาม
ระบบวรรณะ ฝ่ายกษัตริย์ก็ศึกษาเกี่ยวกับการปกครอง
การสงคราม พรานหมณส์ส่วนมากจะศึกษาในทางไทรเพท
เวททางคศาสตร์ แพศย์จะศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรกรรม
การค้าขาย การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น พวกศูทรเป็นพวกที่ใช้แรง
ทำงานเป็นหลัก ไม่มีการจัดการศึกษาที่ชัดเจน และคงเป็น
เช่นนี้มาถึงปัจจุบัน

ลักษณะทางศาสนา ซึ่งเป็นประเด็นหลักที่จะเน้นใน
ที่นี่ ปรากฏว่าคนในสมัยนั้นสนใจทางธรรมกันมากปัญหา

หลักที่นำมาศึกษาค้นคว้า และพยายามหาคำตอบกันมาก คือ เรื่องชีวิต คนต้องการทราบเรื่องชีวิตในอดีต ความเป็นไปของตนในชาติปัจจุบัน และชีวิตหลังจากได้ตายไปแล้ว และความเปลี่ยนแปลง ความแตกต่างกันของชีวิตทั้งหลายว่ามาจากอะไร หรืออะไรเป็นเหตุให้เกิดความแตกต่างกันเช่นนั้น เนื่องจากคนบางพวกไม่พอใจในการเป็นมนุษย์ แต่ต้องการเกิดในภพชาติที่ประณีต จึงมีการศึกษาค้นคว้าทางที่จะช่วยให้ตน สามารถบังเกิดในสถานที่ที่มีความสุข มีอายุยืนมากกว่าการเป็นมนุษย์ จนถึงมีความสุขชั่วนิรันดร การค้นคว้านั้นย่อมให้ผลแตกต่างกัน ทำให้เกิดลัทธิต่าง ๆ ขึ้นในสมัยนั้นถึง ๖ ลัทธิใหญ่ ๆ และมีความคิดในเรื่องศาสนา แยกย่อยไปถึง ๖๒ กระแสความคิด ที่ท่านเรียกว่าทิฏฐิ ๖๒ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงไว้ในพรหมชาลสูตรที่มณีกาย

จากความสนใจในทางธรรมมากนี้เอง ทำให้คนจำนวนไม่น้อยที่อยู่ในลักษณะผู้แสวงหา ทำให้คนเป็นอันมากสนใจติดตามการกล่าวธรรม สอนธรรมของคนทั้งหลาย และไม่ว่าใครจะสอนอย่างไร จะมีคนกลุ่มหนึ่งเห็นด้วยเสมอ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงมงคลสูตรนั้น ได้มีคนสนใจต้องการหาคำตอบว่า ที่พูดกันว่ามงคล ๆ นั้น อะไรที่ได้ชื่อว่าเป็นมงคล ในคราวนั้นมีคนเสนอมงคลกัน ๓ แนว คือ

พวกหนึ่งถือว่า สิ่งที่คุณได้เห็นด้วยตานั่นเอง ได้ชื่อว่า เป็นมงคล

พวกหนึ่งถือว่า สิ่งที่คุณได้ยินด้วยหูนั้นเองเป็นมงคล
พวกหนึ่งถือว่า สิ่งที่คุณได้ทราบด้วยจมูก ลิ้น กายนั้น
เอง ได้ชื่อว่า เป็นมงคล

ทุกฝ่ายมีทั้งคนเห็นด้วย และมีทั้งคนคัดค้าน ทำให้คน
ถือมงคลกัน ๓ ฝ่าย ตามความเชื่อถือของเขาเนื่องจากเป็น
พวกที่มีการแสวงหา ทำให้ทุกคนพร้อมที่จะฟังใครก็ตาม ที่
พูดปรารภเรื่องธรรมะ ปัญหาเรื่องชีวิต ความสนใจใน
ลักษณะนี้อาจกล่าวได้ว่ามีอยู่ในสายเลือด แม้ปัจจุบันนี้ไม่
มีคนชาติใดที่พูดได้นาน และฟังคนอื่นพูดได้นานเท่ากับคน
อินเดีย อันแสดงให้เห็นถึงสายเลือดของผู้แสวงหาอย่าง
ชัดเจน トラบโดที่ยังมีการแสวงหาอยู่ แสดงว่าเขาไม่พร้อมที่
จะปักใจเชื่อถือและปฏิบัติตามคำสอนของใครโดยเฉพาะ

ลักษณะเหล่านี้ พึงสังเกตว่ามีอยู่แม้ในองค์พระโพธิ-
สัตว์ ในขณะที่ทรงแสวงหาทางตรัสรู้พระองค์ต้องทรงศึกษา
ทดลองจากสำนักต่าง ๆ เป็นอันมาก แต่หาได้พบหนทางที่จะ
ช่วยให้ทรงตรัสรู้จากสำนักของคณาจารย์เหล่านั้นไม่ เหตุ
ปัจจัยเบื้องต้นที่นำไปสู่การตรัสรู้ จึงมีลักษณะผสมผสาน
และการคิดค้นของพระองค์เป็นหลัก จนได้ตรัสรู้ จึงได้
ชื่อว่าทรงตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง

จากหลักฐานในอรรถกถาพระธรรมบทบอกว่า แม้คนระดับที่แสดงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนาแล้ว บางพวกที่ศรัทธายังไม่มั่นคง ในขณะที่พระพุทธองค์ประทับในที่นั้น ท่านก็ตั้งใจฟังธรรม ปฏิบัติกันตามสมควร พอพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดสัตว์ในที่อื่น บางพวกก็กลับไปหาลัทธิเดิมของตนหรือลัทธิใหม่ก็มี เทียวไปเทียวมากันหลายครั้งหลายหน จนกว่าจิตใจของท่านจะมั่นคงในพระพุทธศาสนา หลังจากนั้นจึงจะไม่กลับไปหาลัทธิคำสอนในศาสนาอื่น

“ดังนั้น ความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจในสิ่งที่ตนเรียนรู้มา สำหรับท่านที่ศรัทธา ปัญญาไม่มั่นคงพอ จึงเป็นเรื่องปกติธรรมดาทุกยุคทุกสมัย แต่เมื่อความเข้มข้นของศรัทธาเพิ่มขึ้น จะทำหน้าที่ขจัดความไม่เชื่อ ความเคลือบแคลงสงสัย ความกำหนัดพอใจในสิ่งที่ตนใคร่ และความโกรธ ให้ค่อย ๆ จางลงไปตามลำดับ ตามกำลังความเข้มข้นของศรัทธาที่เกิดขึ้นภายในใจของท่าน”

ความคิดของคนในยุคนี้ ที่ก่อให้เกิดความสงสัย ถกเถียงกัน ค้นคว้าหาคำตอบกันนั้น จะเกี่ยวกับเรื่องของชีวิตเป็นส่วนใหญ่ เป็นความสงสัยครอบคลุมไปทั้ง ๓ กาล คืออดีต ปัจจุบัน อนาคต ที่เราพบหลักฐานทางพระบาลี พระพุทธเจ้าทรงแสดงความสงสัยได้ ๘ ประการ คือ

“ความสงสัยในพระพุทธเจ้า ความสงสัยในพระธรรม
ความสงสัยในพระสงฆ์ ความสงสัยในไตรสิกขา ความ
สงสัยในอดีต ความสงสัยในอนาคต ความสงสัยทั้งใน
อดีตและอนาคต ความสงสัยในกฎของปฏิจจสมุปบาท”

ความสงสัยเหล่านี้ ก่อนพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ คงมี
เพียง ๔ ประการหลังเป็นหลัก แต่เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้
แล้ว ความสงสัยครอบคลุมไปครบทั้ง ๘ ข้อ

ความสงสัยในกาลทั้ง ๓ และกฎของปฏิจจสมุปบาท
นั่นเอง ทำให้เกิดกระแสความคิดที่เกี่ยวกับชีวิตในอนาคต
ชั้น ๒ สายใหญ่ ๆ คือ

สัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่าชีวิตเป็นของเที่ยงแท้ คือตาย
จากอะไรก็คงเป็นอย่างนั้น แต่บางพวกก็แย้งว่ามีการ
แปรผันได้ เหตุที่ทำให้เกิดการแปรผันก็ว่ากันไปตามสาย
ความเชื่อของตน

อุจเจตทิฏฐิ ถือว่าคนเราตายไปแล้วก็จบสิ้นกัน ไม่มี
อะไรไปเกิด สำนวนบาลีท่านใช้คำว่า มีกองจีเฝ้าเป็นที่สุด
แต่บางพวกก็แย้งว่า หาได้สูญไปทั้งหมดไม่ เพราะบาง
อย่างไม่ได้สูญ บางอย่างเท่านั้นที่สูญ

สรุปได้ว่าลัทธิความเชื่อในสมัยนั้น ได้ให้ความ
สำคัญแก่สิ่งอันเป็นจุดยึดเหนี่ยวทางใจของตนแตกต่างกัน
เป็น ๔ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

ให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติ ถือเอาธรรมชาติเป็น
สรณะ

ให้ความสำคัญแก่เทพเจ้า เทวดา ยึดถือเทพเจ้าเป็น
สรณะ

ให้ความสำคัญแก่การปฏิบัติตามวัตรต่าง ๆ ยึดถือ
ข้อวัตรปฏิบัติเหล่านั้นเป็นสรณะ

ให้ความสำคัญแก่สัจธรรม หลักปรัชญา ที่จะ
เป็นมรรคาให้ตนหลุดพ้นจากความทุกข์ ยึดถือพระรัตนตรัย
เป็นสรณะ ซึ่งเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นในตอนหลังศาสนา ๓
ประเภทแรก

ในส่วนของคุณความสุข ความทุกข์ ที่เกิดขึ้นในชีวิต
ของคน คนอื่น สัตว์อื่น จะมีความเชื่อเป็น ๒ สายใหญ่
คือ

๑. ถือว่าคุณความสุข ความทุกข์ ไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดแต่
ประการใด พวกนี้ยังย่อตัวตัวเองออกไปเป็นทิฏฐิ ๓ ประ
การ ที่ท่านเรียกว่านิยตมิจฉาทิฏฐิ ที่คนซึ่งมีความเห็น
อย่างนี้จะไม่มีโอกาสพัฒนาจิตวิญญูญาณของตนให้มีความ
ประณีต บริสุทธ์ได้ ตราบเท่าที่เขายังไม่สละทิฏฐิเหล่านี้
คือ

๑. อภิริยทิฏฐิ เป็นการปฏิเสธไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ตาม
ที่บุคคลกระทำลงไปเขาถือว่าไม่เป็นการกระทำ

๒. อเหตุกทฤษฎี เป็นการปฏิเสธผลว่า ผลทั้งหลายไม่ว่าจะดีหรือชั่ว สุขหรือทุกข์ เสื่อมหรือเจริญ หาได้เกิดมาจากเหตุไม่

๓. นัตถิกทฤษฎี ถือว่าไม่มีทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่แพร่หลายมากที่สุดคือมีความเห็นว่า “การให้ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล พิธีกรรมต่าง ๆ ไม่มีผล มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี การกระทำทั้งดีทั้งชั่วไม่มีผล ท่านผู้รู้ดีรู้ชอบด้วยตนเองแล้ว สอนบุคคลอื่นให้รู้ตามไม่มี สัตว์ที่ตายแล้วเกิดไม่มี”

๒. ฝ่ายที่ถือว่าความสุข ความทุกข์มาจากเหตุปัจจัยนั้น ถือว่ามาจากเหตุภายนอกบ้าง เหตุภายในคือกรรมบ้าง อย่างไรก็ตามคนกลุ่มนี้ ย่อมมีความพร้อมที่จะทำความดี ละความชั่วตามความเชื่อถือของตน

ในด้านของความเที่ยงแท้ไม่แปรผัน หรือมีความเที่ยงแท้ไม่แปรผัน ก็มีความเห็นแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายใหญ่ ๆ คือ สรรพสิ่งเป็นของเที่ยง และบางอย่างเที่ยงบางอย่างไม่เที่ยง

และยังมีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องที่สุดของโลก ัตถุญา นิพพาน เป็นต้น

กาลามชนส่วนหนึ่ง มีปรกติชอบคิดชอบค้นและทุมเถียงกันในปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้อยู่เป็นประจำ

พระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้า

การดำเนินความตามแนวของกาลามสูตรนั้น ปรากฏเป็นอันมากในพระสูตรขนาดยาวทั้งหลาย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะในยุคนั้น เป็นยุคที่มีการแสวงหาพระพุทธเจ้า จนมีคนบางท่านเฝ้ารอการอุบัติของพระพุทธเจ้าอย่างพระเจ้ามหากัปปิณะ ทรงส่งคนไปติดตามข่าวการอุบัติของพระพุทธเจ้าในทิศต่าง ๆ ทุกวัน จนเมื่อได้สดับข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว จากพ่อค้าที่มาจากเมืองสาวัตถี ทรงประทานพระราชทรัพย์ที่ติดพระองค์ทั้งหมดเป็นรางวัล พระองค์พร้อมด้วยอำมาตย์ ๑,๐๐๐ ท่าน สละราชสมบัติออกบวชอุทิศพระพุทธเจ้า ภายหลังพระนางอโนชาพระมเหสี พร้อมด้วยภรรยาของอำมาตย์ที่ออกบวชได้ออกบวชอุทิศพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกัน

พระมหากัสสปเถระ และพระภัททกาปิลาณี สองสามีภรรยา แม้จะไม่ทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นในโลกแล้ว แต่ออกบวชอุทิศพระองค์ด้วยความเชื่อมั่นว่า พระพุทธเจ้าทรงบังเกิดขึ้นแล้วแน่ และได้รับให้เป็นพระในพระพุทธศาสนาจากสำนักของพระพุทธเจ้าในที่สุด

แม้ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็เป็นผู้หนึ่งที่พยายามติดตามข่าวการอุบัติของพระพุทธเจ้า เมื่อท่านมาเยี่ยมพี่ชายคือท่านราชคหเศรษฐีที่กรุงราชคฤห์ ทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ขณะนั้นประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน ไม่อาจจะรอเฝ้าในตอนเช้าได้ ต้องรีบไปเฝ้าในเวลากลางดึก ได้ฟังธรรมจากพระองค์ซึ่งเสด็จมารอท่านอยู่ จนบรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลระดับโสดาบัน กลายเป็นอุบาสกสำคัญในพระพุทธศาสนา

มีคนเป็นอันมากที่อาศัยข่าวที่ระบือไปตามนัยแห่งพระสูตร ท่านเหล่านั้นพยายามเดินทางจากเมืองไกลมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมและบรรลุมรรคผลกันเป็นจำนวนมาก ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะ

บารมีของท่านเหล่านั้นแก่กล้า จนเกิดความเชื่อมั่นในการอุบัติของพระพุทธเจ้า

ท่านเหล่านั้นได้ทราบข่าวการประสูติของพระโพธิสัตว์ที่โหรทำนายว่ามีคติเป็น ๒ เมื่อพระโพธิสัตว์ออกผนวชแสวงหาทางตรัสรู้อยู่เป็นเวลาถึง ๖ ปี คงเป็นตำนานที่น่าไปเล่าขานกันมากพอสมควร ท่านที่ได้ฟังข่าวนั้น คงมีความเชื่อมั่นว่า เจ้าชายต้องตรัสรู้แน่ จึงมีการรอคอยกันด้วยความเชื่อมั่น อย่างที่พระเจ้าพิมพิสารซึ่งได้พบกับพระโพธิสัตว์ในตอนเสด็จออกผนวชใหม่ ๆ เมื่อได้เห็นน้ำ

พระทัยของพระองค์ จึงขอพรว่าเมื่อตรัสรู้แล้วขอให้เสด็จมาโปรดพระองค์ด้วย แสดงว่าพระองค์ทรงเชื่อว่า เจ้าชายสิทธัตถะต้องได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นแน่แน่นอน จึงได้ขอพรในลักษณะนั้น ทั้ง ๆ ที่ทรงเป็นพระราชาระดับมหाराชา

ในพระสูตรทั้งหลายนั้น เมื่อเล่าถึงการเสด็จพุทธดำเนิน หรือเสด็จประทับของพระพุทธเจ้า มักใช้คำว่า สมัยหนึ่ง โดยสมัยนั้นแล คราวหนึ่ง หาได้บอกเวลาตามลำดับวันเดือนปีที่ทรงพระชนม์อยู่ไม่ ทำให้ไม่อาจทราบได้ว่า เหตุการณ์เหล่านั้นเกิดขึ้นในช่วงใด แต่การเสด็จแคว้นโกศลของพระพุทธองค์นั้น แสดงว่าเป็นเหตุการณ์หลังจากเสด็จมารับพระเชตวัน ที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวายแล้ว หมายความว่าอย่างน้อยต้องหลังจากการตรัสรู้ไม่น้อยกว่า ๖ พรรษาแล้ว เหตุการณ์ทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในแคว้นนี้มาก เพราะพระพุทธเจ้าเสด็จประทับในเมืองสาวัตถี อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นโกศลนานถึง ๒๕ พรรษา คือเสด็จประทับที่พระเชตวัน ๑๙ พรรษา เสด็จประทับที่บุพพาราม ของนางวิสาขา ๖ พรรษา แต่พึงเข้าใจว่าประทับเฉพาะช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น หลังจากออกพรรษาแล้วก็เสด็จจาริกไปในที่ต่าง ๆ อาจจะต่างเมืองต่างแคว้นก็ได้ เพื่อไปโปรดคนที่มีวาสนาบารมีจะได้รับผลจาก

ธรรมเนียมปฏิบัติได้ในที่นั้น ๆ มีข้อที่น่าสังเกตคือหากเป็นการเสด็จไปโปรดคนธรรมดาทั่วไปจะเสด็จไปพร้อมด้วยพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก แต่หากว่าคนที่จะเสด็จไปโปรดมีปัญหา เช่นเป็นโจรอย่างองคุลิมาลยักษ์ดุร้าย เช่นอาฬวกยักษ์ คนอวดดีมากเช่นพกาพรหมเป็นต้น จะเสด็จตามลำพังพระองค์ และทรงจัดการกับคนเหล่านั้นให้กลับมาสู่ความถูกต้องดังามได้ในเวลาที่รวดเร็วมาก

ข่าวคราวที่มีการเผยแพร่กัน ที่เริ่มต้นจากพระนามชาติตระกูลของพระองค์ว่าเป็นศากยตระกูล ซึ่งเป็นกษัตริย์สุริยวงศ์ อันถือว่าเป็นราชวงศ์ชั้นสูงที่สุดนั้น ย่อมเป็นการกระตุ้นคนที่มีความสนใจ มีความนิยม มีความเมาในชาติชั้นวรรณะ ให้หันมาสนใจใคร่รู้ใคร่เห็น ใคร่ฟังธรรมในพุทธสำนักได้ส่วนหนึ่ง เพราะในคตินิยมของชาวโลกนั้น เป็นอย่างที่ท่านสนั่นกุมารพรหมกล่าวไว้ว่า

“ในหมู่ชนที่ยังมีความรังเกียจกันด้วยชาติ กษัตริย์ เป็นผู้ประเสริฐสุด แต่ท่านผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

ดังนั้น การที่ราชกุมารแห่งสุริยวงศ์ เสด็จออกผนวชโดยไม่สนพระทัยไยดีราชสมบัติ ความสุขในทางโลกเลยนั้น ย่อมสร้างความสนใจให้แก่คนประเภทนี้ได้มากอยู่ เพราะยากนักที่คนในราชวงศ์เช่นนี้จะเสด็จออกผนวช จากหลัก

ฐานทางประวัติศาสตร์เราพบว่า ราชกุมารโดยกำเนิด ที่
เสด็จออกผนวช จนได้เป็นศาสดาในศาสนานั้น ๆ มีเพียง ๒
ท่านเท่านั้น คือ

ท่านมหาวิระ หรือนิครนถ์นาฏบุตร ซึ่งเป็นราชกุมาร
ในราชวงศ์ลิจฉวี แคว้นวัชชี อันเป็นศาสดาในศาสนาเซน
ออกผนวชและเป็นเจ้าลัทธิก่อนพระพุทธเจ้า ๖ ปี เข้า
นิรwaanตามความเชื่อของศาสนาเซนก่อนพระพุทธเจ้า ๓
ปี เป็นศาสนาประเภทอเทวนิยมเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา
และมองพระพุทธเจ้าเป็นศัตรูค่อนข้างรุนแรง จนมีการจอง
ล้างจองผลาญพระพุทธเจ้าหลายครั้ง หลายหน แต่กลับ
พ่ายแพ้แก่พระบารมีทุกคราว จนกระทั่งเป็นโลหิตสด ๆ
นิรwaanไปก่อนพระพุทธเจ้าดังกล่าว

พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นราชกุมารในราชวงศ์ชั้นสูงสุดของ
อารยัน หลังจากทรงประกาศพระพุทธศาสนาคราวแรกที่
เมืองพาราณสีแล้ว ด้วยระยะเวลาไม่นานนัก ทรงกลับใจ
นักบวชนอกพระพุทธศาสนาถึง ๓ ลัทธิ ให้สละทิฏฐิของตน
กลับมาเป็นพุทธสาวกระดับนำของพระพุทธศาสนาหลาย
ท่าน คือ

ลัทธิภิกษุ ได้แก่พวกปัญจวัคคีย์ นักบวชประเภท
ชฎิลหรือฤๅษี ได้แก่พวกของท่านอุรุเวลกัสสปะและนักบวช
ประเภทปริพาชก คือพระสารีบุตรกับพวกอีก ๒๕๐ ท่าน

และยังได้ดึงเอาคนระดับอิสริยชน คือชนชั้นสูงในสังคมจาก
สองแคว้นคือกาสี กับ มคร ให้มาเป็นพุทธสาวกฝ่ายฆราวาส
ถึง แสนกว่าท่าน ด้วยระยะเวลาเพียงประมาณ ๗ เดือน
หลังจากการตรัสรู้เท่านั้น เหตุการณ์เหล่านี้ย่อมเป็นข่าว
ใหญ่เป็นธรรมดา เพราะคนที่นำข่าวนี้ไปกระจายให้แพร่
หลายออกไปนั้น คงมีทั้งคนที่ศรัทธาเลื่อมใส คนที่รู้สึก
เฉย ๆ และคนที่รู้สึกแข่งดีกับพระองค์โดยเฉพาะคือกลุ่ม
คณาจารย์ ที่ถูกศิษย์ของตนกลับใจมานับถือพระพุทธ-
ศาสนา เพียงแต่ข่าวกระแสที่ชาวกาลามทราบนั้น เป็นข่าว
จากคนที่ศรัทธาเลื่อมใสต่อพระพุทธเจ้า กับคนที่มีใจเป็น
ธรรม นำความจริงเหล่านั้นไปเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้กันทั่วไป

ความสนใจของคนที่ได้รับทราบข่าวคราวที่เกี่ยวกับ
พระพุทธเจ้า คงมีจุดกระตุ้นให้เกิดความสนใจต่างกัน
ดังที่ท่านแยกประเภทของคนที่สนใจในพระพุทธเจ้าไว้ ๔
ประเภท คือ

๑. **รูปปป์ปมาณิกา** มีความสนใจในพระรูป อัน
สมบูรณ์ด้วยมหาปุริสลักษณะของพระองค์ ซึ่งข่าวนี้เป็นที่
รับรู้กันแพร่หลายพอสมควร ในฐานะที่ชาวชมพูทวีปใน
สมัยนั้น มีความสนใจติดตามข่าวการอุบัติของท่านที่
สมบูรณ์ด้วยมหาปุริสลักษณะ ทำให้บางท่านที่บวชมาแล้ว
มุ่งแต่จะชมพระรูปโฉมของพระพุทธเจ้า หรือบางท่านขนาด
เอาธิดารูปงามของตนมามอบถวายต่อพระพุทธเจ้าเป็นต้น

๒. โหมต้ปปมาณิกา มีความพอใจตั้งใจในพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้า ที่ท่านบอกว่าทรงมีพระสุรเสียงดุจเสียงของพรหม เพราะพระสุรเสียงมีคุณลักษณะ ๘ ประการ คือ พระสุรเสียงแจ่มใส ชัดถ้อยชัดคำ หวานกลมกล่อม เสนาะโสต เหมือนกับหยดน้ำ ไม่เครือไม่พรวด ไม่แหบ ลึกซึ้ง มีกังวาลน่าฟัง คนที่ได้ยินได้ฟังก็จะนำพระสุรเสียงไปยกย่องสรรเสริญ กลายเป็นแรงกระตุ้นให้คนเกิดความสนใจที่จะฟัง

๓... รัหมต้ปปมาณิกา มีความประทับใจในหลักธรรมที่ทรงแสดง ที่มีความถูกต้องสมบูรณ์ด้วยอรรถะพยัญชนะ สามารถให้คนได้รับผลจากการฟังในระดับต่าง ๆ ท่านที่เคยฟังธรรมจากพุทธสำนัก ก็จะนำเอาเรื่องธรรมะที่ตนฟังไปยกย่องสรรเสริญ ธรรมะจึงกลายเป็นแรงกระตุ้นคนที่สนใจในเรื่องเดียวกัน ให้มีความสนใจกระตือรือร้นที่จะฟังธรรมในสำนักของพระพุทธองค์

๔. อุขต้ปปมาณิกา นิยมความเรียบง่าย ความไม่หรูหราของพระพุทธเจ้า ซึ่งจุดนี้ก็กลายเป็นจุดกระตุ้นเร่งเร้าให้คนที่มีความพอใจ ตั้งใจในความเรียบง่ายของพระพุทธเจ้า ให้อยากดูพระองค์ว่าเป็นจริงอย่างที่มีการกล่าวขวัญกันหรือไม่

แรงผลักดันให้คนแต่ละกลุ่มมีความสนใจที่จะเข้าเฝ้า ฟังธรรม สรุปรวมอยู่ที่ความซาบซึ้งในพระพุทธรูป ที่มีการ เผยแพร่กระจายเป็นที่รับรู้กันทั่วไป พระพุทธรูปนั้น ตาม ปกติแล้วเราทำกันอย่างมากเพียงคำแปล ซึ่งในที่นี้ต้องการ ที่จะนำคำอธิบาย โดยขยายเพิ่มขึ้นจากคำแปลที่ปรากฏใน เอกสารทั่วไป แต่จะเป็นการอธิบายโดยสังเขป พอเกิดความ เข้าใจตามลำดับ

๑. พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระอรหันต์อย่างไร?

พระพุทธเจ้าทรงได้ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ เพราะทรงหัก กำแห่งสังสารจักร คืออวิชชา ตัณหา อุปาทานกรรมได้เด็ด ขาด ทำให้ทรงไกลจากกิเลสและवासนา ทรงกำจัดกิเลสทั้ง หลาย ทรงเป็นผู้ควรแก่การไหว้ บูชา ไม่ทรงกระทำ ความ ชั่วแม้ในที่ลับ พระมหาภิภาจารย์ยังอธิบายเพิ่มเติมว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระอรหันต์เพราะทรงเป็นผู้ไกลจาก อสังขาร ทรงไกลกับสังขาร ผู้ไม่มีธรรมที่จะต้องละ ทรง เป็นผู้ที่คนดีไม่ละทิ้ง และพระองค์ก็ไม่ทรงละทิ้งคนดี เป็น ผู้ไม่มีการไปสู่คติภพ เป็นผู้ที่ควรแก่การสรรเสริญไม่มีที่ สิ้นสุด

๒. ทรงตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองอย่างไร?

พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่าเป็นผู้ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง เพราะทรงรู้ธรรมทั้งหลายที่เป็นปริญาไญยธรรมว่าเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ คือทุกขสัจ, ทรงรู้ธรรมทั้งหลายที่เป็นปหัตตัพพะว่า เป็นธรรมที่ควรละ ทรงรู้ธรรมทั้งหลายที่เป็นสัจจฉิกาทัพพะว่า เป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ทรงรู้ธรรมทั้งหลายที่เป็นภาเวตัพพะว่าเป็นธรรมที่ควรแก่การกระทำ บำเพ็ญ ดังที่ทรงรับสั่งแก่เสลาพราหมณ์ว่า

“พราหมณ์ สิ่งที่เราควรกำหนดรู้ เราได้กำหนดรู้แล้ว สิ่งที่เราควรละเราได้ละแล้ว สิ่งที่เราควรรู้อย่างเราได้รู้อย่างแล้ว สิ่งที่เราควรเจริญเราได้เจริญแล้ว เพราะเหตุนี้เราจึงเป็นพุทธะ”

๓. ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะอย่างไร?

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ชื่อว่าการทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาคือความรู้ จรณะคือความประพฤติ เพราะทรงสมบูรณ์ด้วยวิชา ๘ ประการและจรณะ ๑๕ ประการ คือ

ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชา คือความรู้ ๘ ประการ ได้แก่

๑. วิปัสสนาญาณ ญาณคือความรู้ในวิปัสสนาคือความรู้เห็นที่แจ่มแจ้งตามความเป็นจริง

๒. มโนมยิทธิ ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ หรือฤทธิ์ทางใจ

สามารถนิรมิตกายอื่นจากกายนี้ หรือแยกกายออกเป็นหลาย ๆ คน

๓. **อิทธิวิธิ** แสดงฤทธิ์คือทำในสิ่งผิดธรรมชาติธรรมดา เช่นลอยไปบนอากาศ ดำลงไป在地ดินเดินไปบนน้ำ เป็นต้น

๔. **ทิพพโสต** หูทิพย์ สามารถน้อมพระทัยไปเพื่อจะฟังเสียงทิพย์ หรือเสียงมนุษย์ ไม่ว่าจะอยู่ในที่ไกลอย่างไร ได้ตามปรารถนา

๕. **เจโตปริยญาณ** รู้ใจคน ทายใจคนได้ และรู้ว่าขณะใดใจเขามีกุศลอกุศลข้อใดอยู่ ควรจะพูดกับเขาอย่างไร จึงจะให้เกิดความเข้าใจได้ เป็นต้น

๖. **บุพเพนิวาสานุสสติญาณ** สามารถระลึกชาติอดีตของตนเอง คนอื่นได้ตามประสงค์ ไม่ว่าจะชาตินั้นจะห่างไกลจากชาติปัจจุบันอย่างไรก็ตาม

๗. **ทิพพจักขุ** ตาทิพย์ คือสามารถมองเห็นภาพในที่ไกลอย่างไรก็ตาม ได้ตามประสงค์ และสามารถรู้สาเหตุ ความแตกต่างของคน สัตว์ว่าเกิดมาจากสาเหตุอะไร เพราะเขาทำกรรมอะไรไว้ ถ้าใช้ในกรณีนี้ท่านเรียกว่า จตุปปาตญาณ คือพระญาณที่ทรงรู้การเกิดตายของคนว่าเป็นไปตามกรรม

๘. **อาสวักขยญาณ** พระญาณที่ทำให้รู้เห็นว่าอาสวะ คือสรรพกิเลสทั้งหลาย ได้หมดไปจากพระทัยด้วยการตรัสรู้

อริยสัจอย่างสมบูรณ์นั่นเอง

ทรงประกอบด้วยจรณะ คือคุณธรรมหรือความประพฤติ
ที่ประกอบด้วยธรรม ๑๕ ประการ คือ

๑. เป็นผู้มึศีล สारวมระวังในพระปาติโมกข์ สมบูรณ์
ด้วยมรรยาทและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย
สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๒. คู้มครองอินทรีย์ทั้งหลาย เห็นรูปด้วยตา ได้ยิน
เสียงด้วยหู สูดดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น จับต้องเย็น
ร้อนอ่อนแข็งด้วยกาย รู้อารมณ์ทั้งหลายด้วยใจแล้ว ไม่ถือ
โดยนิमित ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ อันเป็นเหตุให้เกิดอกุศล
ธรรมอันลามกคือความยินดีและความยินร้าย

๓. เป็นผู้รู้ประมาณในอาหาร พิจารณาโดยแยบคาย
แล้วจึงกลืนอาหารเหล่านั้น ด้วยความรู้สึกว่า ไม่บริโภค
อาหารเพื่อเมา เพื่อความม่องไสของร่างกาย เพื่อความงาม
แต่เป็นการบริโภคเพื่อหวังให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ บำบัด
ความหิว เพื่ออนุเคราะห์ต่อการประพฤติพรหมจรรย์ ขจัด
ความหิวเก่า ป้องกันความหิวใหม่ ให้อริยาบถทั้งหลาย
ดำเนินไปได้ด้วยดี ไม่มีโทษ ร่างกายมีความผาสุก

๔. ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่น พยายามชำระ
จิตทั้งกลางคืนและกลางวัน ให้อริยาบถทั้งหลาย พักผ่อน
ในยามกลาง และทำความเพียรต่อไปในยามสุดท้าย

๕. มีศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธคุณทั้ง ๙ ประการ
๖. มีหิริ คือความละอายต่อบาปทุกจริตทางกาย วาจา ใจ และการเพิ่มขึ้นแห่งบาปอกุศล
๗. มีโอตตปปะ สะดุ้งกลัวต่อทุกจริตทางกาย วาจา ใจ และการเพิ่มขึ้นของบาปอกุศล
๘. เป็นพหุสูต มีการสดับตรับฟังมาก ทรงจำไว้ได้ ท่องได้คล่องปาก นำมาคิดด้วยใจ มีความเข้าใจแตกฉานในธรรมเหล่านั้น
๙. เป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละบาป บำเพ็ญบุญมีความเข้มแข็ง บากบั่น มั่นคง ไม่ทอดธุระในการบำเพ็ญความดีทั้งหลาย
๑๐. เป็นผู้มีสติ ประกอบด้วยสติและปัญญาเป็นเครื่องรักษาตัว ระลึก ตามระลึก สิ่งที่เคยทำ คำที่เคยพูดแม่นยำแล้วได้
๑๑. มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันเห็นความเกิดดับ อันเป็นอริยะ ทำลายกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ
๑๒. ปฐมฌาน อันมีองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา
๑๓. ทุตติยฌาน อันมีองค์ ๓ คือ ละวิตก วิจารณ์ได้ คงอยู่แต่ปีติ สุข และเอกัคคตา
๑๔. ตติยฌาน อันมีองค์ ๒ คือ ละปีติเสียได้ คง

เหลือเฉพาะสุข และเอกัคคตา

๑๕. จตุตถฌาน มืองค์ ๒ คือละสุขเสียได้ ยังคงอยู่
เฉพาะอุเบกขา กับเอกัคคตา

วิชา ๘ ประการนี้ สำหรับ ๗ ประการแรก แม้ท่าน
ที่เป็นสามัญชนที่บำเพ็ญเพียรทางจิตมาตามลำดับ ก็สามารถ
บรรลุได้ระดับหนึ่ง จรณะทั้ง ๑๕ และวิชา ๘ ท่าน
เรียกว่า เสขปฏิบัติ คือเป็นหลักปฏิบัติของท่านที่ยังต้อง
ศึกษาเพื่อคุณธรรมเบื้องสูงขึ้นไป พระพุทธเจ้า พระอรหันต์
พระปัจเจกพุทธเจ้าท่านนั้น จึงจะสมบูรณ์ด้วย วิชาและ
จรณะเหล่านี้ ตามสมควรแก่ฐานะของท่าน

๔. สุคติ เสด็จไปดีแล้ว อย่างไร?

พระพุทธเจ้าได้เฉลิมพระนามว่า เสด็จไปดีแล้ว เพราะ
ทางเสด็จไปของพระผู้มีพระภาคเป็นทางอันงามสะอาด ไม่มี
โทษ คืออริยมรรคมีองค์ ๘ เสด็จไปสู่นิพพานโดยไม่
ขัดข้อง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปสู่ทางอันดี คือพระ
นิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปแล้วโดยชอบ คือจะไม่
ย้อนกลับมาสู่อำนาจของกิเลสที่ทรงละได้แล้ว อีกประการ
หนึ่ง เสด็จไปโดยชอบเพื่อทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ อันมี
ลักษณะเกื้อกูล และอำนวยความสุขให้แก่สัตว์ทั้งหลายด้วย
หลักสัมมาปฏิบัติ

พระทัยของพระองค์ไม่เกี่ยวเกาะด้วยความเห็นที่เที่ยง
ความเห็นว่าขาดสูญ กามสุขและการทรมานตน และทรง
ดำเนินไปสู่ความเป็นพระพุทธรเจ้า ด้วยการบำเพ็ญบารมีให้
บริบูรณ์ เหล่านี้เป็นเหตุให้ได้รับการเฉลิมพระนามว่า สุกโต
คือเป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว

พระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่าสุกโตเพราะตรัสโดยชอบ
คือทรงกล่าวพระวาจาอันสมควร ในฐานะอันสมควร แม้
วาจาที่คนกล่าวกันจะมีอยู่หลายประเภท แต่พระพุทธรเจ้า
จะตรัสพระวาจาเพียง ๒ ประเภทเท่านั้น คือ

วาจาใด ตถาคตรู้ว่าเป็นวาจาจริงแท้ ประกอบด้วย
ประโยชน์ แม้จะไม่เป็นที่พอใจของคนอื่น พระตถาคตจะ
รู้กาลที่จะกล่าววาจาเช่นนั้น

วาจาใด ตถาคตรู้ว่าเป็นวาจาจริงแท้ ประกอบด้วย
ประโยชน์ ทั้งเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนอื่น ๆ ด้วย ตถาคต
ย่อมรู้กาลที่จะกล่าววาจาเช่นนั้น

ที่สำคัญคือพระพุทธรเจ้าทรงทำเช่นไร ทรงรับสั่งเช่นนั้น
รับสั่งเช่นไร ทรงทำเช่นนั้น เหตุนั้นจึงได้รับเฉลิมพระนามว่า
สุกโต เพราะทรงมีพระวาจาชอบ

๕. โลกวิทู ทรงเป็นผู้รู้โลกอย่างไร?

พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งซึ่งโลกทั้งปวง เช่น โลกคือ หมู่สัตว์ โลกคือสังขาร โลกคือดวงดาวทั้งหลาย ทรงรู้ความเป็นไปในมนุษยโลก เทวโลก พรหมโลก เปตโลก ทรงรู้แจ้งสภาวะของโลก ความเกิดของโลก ความดับของโลก และอุบายวิธีที่จะให้เข้าถึงความดับของโลก ซึ่งเมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว สิ่งโดยย่อแตกสลายไปสิ่งนั้นได้ชื่อว่าโลก จุดเน้นที่สำคัญจึงทรงแสดงความเกิดของโลก เหตุเกิดขึ้นของโลก ความดับของโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับของโลก ที่สกลกายอันมีความยาวประมาณวาหนึ่ง ซึ่งมีใจครองนี้ คือชีวิตแต่ละชีวิตนี้เองเป็นหลัก จากความรู้โลกของพระองค์ ทำให้พระองค์ไม่ทรงข้องติดอยู่ในโลก ไม่ทรงทะเลาะกับชาวโลก จะมีแต่ชาวโลกทะเลาะกับพระองค์เท่านั้น สิ่งที่ทำให้ทรงรู้โลกนั้นท่านเรียกว่าอนันตพุทธญาณ อันเป็นเหตุให้ทรงรู้โลกด้วยประการทั้งปวง โดยมีพระทัยเป็นโลกุตตระคือพ้นจากความเกี่ยวเกาะในทางโลก

๖. พระพุทธเจ้า ทรงเป็นอนุตตรโร ปุริสทมุสารถิอย่างไร?

ทรงเป็นผู้ที่ไม่มีคนอื่นจะยิ่งกว่าพระองค์ในด้านความสมบูรณ์พร้อมแห่งคุณทั้งหลาย คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

วิมุติ วิมุติญาณทัสสนะ กล่าวโดยสรุปคือไม่มีใครจะ
ยิ่งกว่าพระองค์ในด้านพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ
พระกรุณาคุณทั้งนี้หมายความว่า ไม่มีใครเสมอพระองค์
ไม่มีใครคล้ายพระองค์ ไม่มีใครเปรียบเทียบกับพระองค์หรือ
ทัดเทียมกับพระองค์ ดังนั้นจึงได้ชื่อว่าทรงเป็นอนุตตโร

คนที่ทรงฝึกจนสามารถบรรลุผลในทางพระ-
พุทธศาสนามีเป็นอันมาก แม้คนที่คนอื่นไม่อาจฝึกได้แล้ว
แต่พระพุทธเจ้ากลับทรงฝึกคนเหล่านั้นได้อย่างอัศจรรย์
พุทธสาวกในพระพุทธศาสนาจึงมีระดับมหาโจรเช่น พระ-
องค์สิมิล อติตพระราชา พระราชินี อติตพราหมณ์มหา
ศาล เศรษฐีมหาศาล นักปราชญ์ ขอทาน โสเภณี ชื่อนี้ทรง
แสดงหลักการในการฝึกคนของพระองค์แก่นายเกสี ซึ่งเป็น
สาวกฝึกม้าชั้นยอดว่า

**ดูกรเกสี เราก็นำบุรุษที่พึงฝึกได้ทั้งหลายไปด้วยวิธี
ละม่อมบ้าง วิธีหยาบบ้าง วิธีทั้งหยาบและละม่อมระคน
กันบ้าง**

อนึ่งทรงสามารถนำคนทั้งหลายให้ได้สัมผัสรสแห่ง
พระธรรม ตามกำลังความสามารถของเขา จนพุทธสาวกมี
คุณสมบัติลดหลั่นกันขึ้นไปจนถึงเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

๗. ทรงเป็นพระศาสดาของเทวดา และมนุษย์ ทั้งหลายอย่างไร?

การที่พระพุทธเจ้าทรงกอบปรักด้วยพระมหากรุณา ทรงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลกนั้น ช่วยให้คนเหล่านั้นสมบูรณ์ด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ตามกำลังความสามารถของตน ทรงเป็นเหมือนนายกองเกวียนที่สามารถนำบริวารของตน ให้ผ่านพ้นกันดารทั้งหลาย ไปมาค้าขายโดยสวัสดิ์มีกำไร แต่พระพุทธเจ้าทรงนำเทวดาและมนุษย์ให้ข้ามกันดารที่ยิ่งไปกว่านั้นคือผ่านพ้นชาติกันดาร การหมუნวนในสังสารวัฏ แม้ท่านที่ยังต้องหมუნวนอยู่ ก็สามารถตบแต่งภพชาติของตนให้ประณีตขึ้น ด้วยกุศลกรรมที่คนเหล่านั้นประพฤติกระทำตามคำสอนของพระองค์ ผลประโยชน์จากการเป็นศาสดาของพระองค์ แพร่กระจายไปแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นมนุษย์ อมนุษย์ และสัตว์ดิรัจฉาน

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้รับการเฉลิมพระนามว่า ทรงเป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จนได้พระนามว่าโลกนาถ ทรงเป็นที่พึ่งของชาวโลก เป็นโลกเชษฐเป็นพี่คนโตของชาวโลกเป็นโลกนายก ผู้นำของชาวโลกเป็นต้น

๘. พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าพุทธโธ คือเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานอย่างไร?

เพราะทรงรู้สิ่งที่ควรรู้ทั้งหมด ด้วยอำนาจพระญาณ อันเกิดขึ้นในที่สุดแห่งวิโมกข์ หรือพระสัมพัญญุตญาณ ทำให้ทรงเป็นผู้รู้ทุกอย่างที่เราเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพระสัมพัญญู ทรงตื่นจากความหลับด้วยอำนาจของกิเลส จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ตื่น ทรงเบิกบานด้วยพระมหากรุณาต่อสรรพสัตว์ ทำให้ทรงสอนให้คนเหล่าอื่นได้รู้ตามพระองค์

๙. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ภควาอย่างไร?

คำว่า ภควา นั้น มีความหมายหลายนัยเช่น เป็นผู้มีโชค ทรงจำแนกแจกจ่ายธรรม เป็นผู้ประกอบด้วยภคธรรม ทรงยินดีในที่สุด ทรงมีส่วนแห่งปัจจัย มีส่วนแห่งธรรม ทรงจำแนกธรรม ทรงหักกิเลสบาปธรรม ทรงเป็นครู ทรงมีภาคยะคือบุญบารมี ทรงอบรมพระองค์ดีแล้ว ทรงถึงที่สุดแห่งภพคือยุติการเวียนว่ายตายเกิดทุกรูปแบบ เพราะทรงสังัดความเป็นไปในภพทั้งหลายได้เด็ดขาดแล้วเป็นต้น

พระพุทธคุณทั้ง ๘ ประการนี้ อธิกกล่าวโดยสรุปลงที่พระปัญญาคุณ ที่ทำหน้าที่ขจัดสรรพกิเลสได้เด็ดขาด ทำให้เข้าถึงพระบริสุทธิคุณ คือความบริสุทธิ์หมดจดจากสรรพกิเลสทั้งปวง ทำให้พระทัยเต็มเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาต่อสรรพสัตว์

การแสดงตนถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่ฟังที่ระลึก จนสามารถสัมผัสพระพุทธไ้ระดับใดระดับหนึ่ง จึงเป็นเหตุให้เข้าถึงความสมบูรณ์แห่งมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ตามกำลังแห่งพระพุทธคุณที่ตนสัมผัสได้เสมอ

อนาคามีพรหมท่านหนึ่ง ได้กราบทูลต่อพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค ยืนยันจากประสบการณ์ตรงของตนรับรองความจริงส่วนนี้ว่า

“คนทั้งหลายพวกใดพวกหนึ่ง ถึงซึ่งพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่ฟังที่ระลึกแล้ว คนเหล่านั้นจักไม่ไปสู่อบายเลย เขาละกายที่เป็นมนุษย์แล้ว จะยังกายที่เป็นเทวดาให้ปรากฏ ก็จะไม่บังเกิดเป็นเทพบุตร เทพธิดา”

ในส่วนพระธรรม ที่ท่านเหล่านั้นได้ทราบข่าวลวงหน้ามานั้นทราบมาว่า เป็นพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงทำให้แจ้งด้วยพระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์แล้ว ทรงสอนคนอื่นให้รู้แจ้งตาม

ข้อนี้ มีประเด็นที่น่าจะทำความเข้าใจเป็นอย่างยิ่ง เป็นการทบทวนกระแสความคิดของสังคัมพุทธ โดยเฉพาะคนสมัยปัจจุบัน ที่มักมีการให้ความสำคัญแก่คำสอนของอาจารย์ตน จนบางครั้งหาได้สนใจไม่ว่า ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไร? จนถึงบางท่านให้ความสำคัญกับคำว่า “เขาว่าอย่างนั้น เขาว่าอย่างนี้” ทั้ง ๆ ที่บางท่านไม่ทราบ

ด้วยซ้ำว่า เขานั้นคือใคร มีความรู้ มีคุณสมบัติ คุณธรรม
อย่างไร แต่กลับปล่อยให้เขามีอิทธิพลเหนือคำสั่งสอนอันเป็น
ผลมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำให้พระพุทธานุชา
ในประเทศไทย ซึ่งท่านเรียกว่า “เถรวาท” หมายความว่า
หลักพระธรรมวินัยที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุชา
ถือตามมติของพระอรหันต์ที่ท่านพร้อมกันสังคายนา
ร้อยกรองจัดไว้ถูกต้องสมบูรณ์ ซึ่งท่านเหล่านั้น ได้ผ่านการ
ศึกษา เรียนรู้มาจากพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้า
ทรงสั่งสอน จนได้บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ จากการ
ศึกษาและปฏิบัติตามพระพุทธเจ้า ทำให้ท่านได้สัมผัสพระ
ปัญญาคุณ บริสุทธิคุณ กรุณาคุณของพระพุทธเจ้าอย่าง
สมบูรณ์ จึงได้นามว่า อนุพุทธ คือท่านรู้ตามที่พระพุทธเจ้า
ทรงรู้ ตื่นอย่างที่ท่านรู้ตามที่พระพุทธเจ้าทรงตื่น เบิกบานด้วยกรุณา
อย่างที่ท่านรู้ตามที่พระพุทธเจ้าทรงเบิกบาน พระพุทธานุชา
ท่านฟังมาอย่างไรก็ปฏิบัติไปตามนั้น ทำให้ท่านได้บรรลุ
มรรคผลเป็นพระอรหันต์ ตามเสด็จรอยบาทของพระพุทธเจ้า
หลักธรรมอันเป็นผลจากการสังคายนาของพระอรหันต์
จึงตรงกับที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และทรงแสดงสั่งสอนไว้
เพราะหากคลาดเคลื่อนจากที่ทรงสั่งสอนไว้ ท่านเหล่านั้น
ย่อมไม่อาจปฏิบัติจนบรรลุมรรคผลได้ พระธรรมคำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ จึงเป็นคำสั่งสอนที่มาจากปฏิเวธ

คือมรรคผลที่ท่านได้บรรลุ คนที่เรียนจากท่านโดยวิธีใดก็ตาม เป็นการเริ่มปริยัติส่วนตนใหม่ เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติ เมื่อศึกษามาถูกตรง ปฏิบัติถูกตรง คงจะได้สัมผัสผลตามที่ พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ได้เคยสัมผัสมาแล้ว แม้จะเป็น ระดับที่ลดหลั่นลงมา ก็อาจจะสัมผัสปัญญาในระดับที่ คุ่มครองตน รักษาตนได้ มีความบริสุทธิ์พอไว้ใจกันได้ มีความรักความเมตตาต่อคนอื่นพอวางใจได้ ให้ความอ่อนใจ สบายใจแก่คนที่เกี่ยวข้อง เพียงเท่านี้ก็ดีแล้วสำหรับความ เป็นมนุษย์

ประเด็นที่ควรตระหนัก คือพระพุทธวจนะทั้งหมดนั้น เป็นผลมาจากพระปัญญา ความบริสุทธิ์ ความกรุณาที่ สมบูรณ์ของพระองค์ คือเป็นผลตรงจากพระปฏิเวธ ทรงตรัสรู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองแล้วจึงทรงสั่งสอน ดังที่ ท่านนิยามไว้ง่าย ๆ ว่า

“พระพุทธเจ้าคือท่านที่ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วย พระองค์เองแล้ว ทรงสอนบุคคลอื่นให้ตรัสรู้ตามด้วย”

คำสอนที่เกิดจากสัมผัสตรงในลักษณะนี้ พึงสังเกตจาก สัมผัสตรงจากประสาทสัมผัสส่วนอื่น เช่นเรารับประทาน เกลือแล้วรู้สึกเค็ม รับประทานน้ำตาลแล้วรู้สึกหวาน จับ น้ำแข็งแล้วรู้สึกเย็น เราไปบอกความจริงเรื่องนี้แก่ใคร แล้ว ใครก็ตามทำตาม จะได้สัมผัสรสของเกลือ น้ำตาล ความ

เย็นของน้ำแข็งเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะรับประทาน จับโดยใคร
ที่ไหนในโลก และในยุคสมัยใดก็คงเป็นอย่างนั้น คำสอน
ที่มาจากปฏิเวธก็มีลักษณะอย่างนี้

ข้อที่น่าเสียดายคือนิกายเถรวาท มีเค้าจะเป็นอาจารย์-
วาท คือศิษย์ของอาจารย์แต่ละสาย ได้ให้ความสำคัญแก่คำ
กล่าวของอาจารย์ตน จนบางครั้งคำสอนเหล่านั้นจะขัดแย้ง
กับพระพุทธพจน์ โดยลืมไปว่าอาจารย์นั้นส่วนมากจะสอน
จากปริยัติ ที่อาจเรียนมาผิด เข้าใจผิด ถือเอาสาระ
แก่นสารผิด หรือตีความเอาเองก็ได้ แม้จะสอนจากการ
ปฏิบัติ ก็ต้องยอมรับความจริงว่า トラบไตที่ท่านเหล่านั้น
ยังไม่บรรลุโสดาปัตติผลขึ้นไปแล้ว โอกาสที่จะหลงผิดใน
หลักธรรม ในผลของการปฏิบัติธรรมจะเป็นได้เสมอ แม้แต่
ท่านที่บรรลุระดับอรุพฌาน ซึ่งถือว่าเป็นโลกิยธรรมระดับ
ยอด แต่ท่านก็คงหลงผิดในผลที่ท่านได้รับว่า นั่นคือจุด
สุดยอดแล้ว ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นแม้ท่านที่เจริญวิปัสสนา จน
ผ่านระดับสมาธิมาถึง ปรีชาญาณหยั่งรู้ว่าอะไรเป็นทางและ
มิใช่ทาง ยังเกิดสิ่งที่เรียกว่า วิปัสสนูปกิเลส ทำให้หลงผิด
ว่าตนได้บรรลุมรรคผล จนหยุดความเพียรพยายาม ยึดติด
อยู่ในวิปัสสนูปกิเลสนาน ๆ ก็มีมิใช่น้อย

จากจุดนี้อาจจะมีคำถามว่า ถ้าอาจารย์ของตนเป็น
พระโสดาบันล่ะ จะให้เข้าใจว่าอย่างไร?

ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ก็ต้องหันไปจับหลักว่า พระโสดาบัน นั้น ท่านเรียกว่าทิสฺฐิสัมปັນนบุคคล คือมีความเห็นชอบ ที่สมบุรณ์ ความเห็นของท่านต้องไม่ขัดแย้งกับพระพุทธเจ้า ทั้งนี้เพราะท่านรู้เห็นตามรอยบาทพระพุทธเจ้า แม้จะไม่ ถึงขั้นสมบุรณ์ แต่ผลที่ท่านได้บรรลุแล้วจะไม่มี ความเปลี่ยนแปลง และจะต้องบรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ไม่เกิน ๗ ชาติ คุณสมบัติหลักของท่านที่เป็นพระโสดาบัน คือ

“มีศรัทธาเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และไตรสิกขา”

คนมีปัญญา ระดับความเห็นสมบุรณ์ มีศรัทธาระดับไม่หวั่นไหวเช่นนี้ จะไม่มีการพูดการแสดงที่วิปริตออกไปจากพระสัทธรรม อันพระพุทธเจ้าทรงประกาศแสดงไว้แน่นอน การทำพระธรรมให้วิปริต การทำพระวินัยให้วิปริต หรือทำตนให้เป็นวิปริตจากพระธรรมวินัย จึงเป็นวิสัยของคนที่ยาค ศรัทธา ปัญญา ระดับพระโสดาบันเท่านั้น

ข้อที่ชาวกาลามะทราบเป็นการลวงหน้าว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ แก่เทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ ช่วยให้เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตามนั้น นอกจากจะเป็นการยืนยันถึงพระพุทธคุณบทว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายแล้ว เป็นการสะท้อนถึงความเป็นเอกบุคคลของพระพุทธเจ้าอีกด้วย ตามที่ทรงแสดงไว้ใน เอกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า

“เอกบุคคล เมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคลนั้นคือพระอรหันตสัมพุทธเจ้า”

ข้อที่ว่า ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง สมบูรณ์ด้วยอรรถะและพยัญชนะนั้น หมายความว่าอย่างไร?

พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อกล่าวโดยลักษณะของพระธรรมแล้ว ท่านจำแนกออกเป็น ๕ ลักษณะ คือ

สุวากุขธรรม เป็นพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว มีความถูกต้องสมบูรณ์ เป็นธรรมที่งามในเบื้องต้น ด้วยศีล งามในท่ามกลางด้วยสมาธิ งามในที่สุดด้วยปัญญา ซึ่งได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนั่นเอง

ถัลเลขธรรม คือเป็นธรรมที่ทำหน้าที่ขจัด ขัดเกลาสิ่งที่ตรงกันข้ามให้จางไป ลดลงไปจนถึงกับหมดสิ้นไปในที่สุด เช่น ศีลทำหน้าที่ขจัดกิเลสหยาบ ๆ บาปหนาสมาธิ ทำหน้าที่ขจัดกิเลสประเภทที่เป็นมลทินใจ กั้นใจคนไว้ไม่ให้มีความพร้อมที่จะทำความดี ปัญญาทำหน้าที่ขจัด

กิเลสประเภทละเอียด จนทำให้บริสุทธิ์จากกิเลสไปในที่สุด ดังที่ทรงแสดงว่า “คนจะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา”

นियยานิกรรม เป็นธรรมที่จะนำคนที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามพระธรรมที่ทรงแสดงไว้ ให้ออกจากอำนาจของความชั่ว กิเลส ความทุกข์ในชีวิต จนถึงความทุกข์ในการเวียนว่ายตายเกิด

สันติกรรม เป็นธรรมที่จะอำนวยให้ผู้ปฏิบัติดังกล่าว เข้าถึงความสงบในระดับต่าง ๆ จากความสงบ เวร ภัย อันตราย จนถึงความสงบอันเป็นนิพพาน ที่ดับได้ทั้งเพลิง กิเลสและเพลิงทุกข์อย่างถาวร

หากจะแยกพระธรรมออกเป็นประเภท แม้ว่าจะมีคำสอนที่กล่าวกันว่ามีถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้ก็ตาม แต่พระธรรมเหล่านั้น สรุปประมวลลงที่อริยสัจทั้ง ๔ ประการเท่านั้น อย่างที่ทรงแสดงไว้โดยสรุปว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมสองประการควรกำหนดรู้ คือ นามรูป ธรรมสองประการควรละ คือ อวิชชาและภวตัณหา ธรรมสองประการควรทำให้แจ้งคือ วิชา และวิมุตติ- ธรรมสองประการควรกระทำให้มีให้เป็นขึ้น คือ สมณะ และวิปัสสนา”

จากหลักนี้เป็นการแสดงว่า คำสอนในพระพุทธศาสนา สรุปประมวลที่อริยสัจ ๔ ประการ คือ

๑. ส่วนที่เป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปตามเงื่อนไขของธรรมชาติ มีปัจจัยทั้งภายใน ภายในและภายนอก ประสบความเร้าร้อนมากบ้างน้อยบ้าง เป็นปกติ หรือปัญหา จัดเป็นกลุ่มธรรมที่ควรกำหนดรู้ ได้แก่ ทุกขสัจ

๒. กลุ่มของกิเลสทั้งหลายจะหยาบ กลาง ละเอียดก็ ตาม ล้วนสืบเนื่องมาจากอวิชชาคือความไม่รู้ หรือรู้ไม่จริง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก่อให้เกิดกองทุกข์ เป็นเหตุแห่งความทุกข์ ประกอบสัตว์ไว้ในสังสารทุกข์ จนขังสัตว์ไว้ในทรงขังคือการ หมุนวนอยู่ในสังสารวัฏ จัดเป็นธรรมที่ต้องละ คือสมุทัยสัจ สาเหตุของปัญหา

๓. ผลแห่งธรรมปฏิบัติ ที่ออกมาเป็นความสุข ความ สงบ ความเยือกเย็น ทำหน้าที่ดึงจิตคนออกจากกิเลส กรรม ชันธ์ ช่วยให้จิตสงบจากอำนาจของกิเลส ไม่มีเหตุ ปัจจัยอะไรมาปรุงแต่งได้ ทำให้จิตเข้าถึงอมตรส คือหลุดพ้น การความตาย เป็นกลุ่มธรรมที่ควรทำให้แจ่มแจ้ง หรือ นิโรธสัจ ความไม่มีปัญหา

๔. กุศลธรรมส่วนเหตุ ที่ทำหน้าที่ขจัดความชั่วออก จากจิต พัฒนาจิตให้มีความสะอาด สงบสว่างขึ้นตามลำดับ

ทำหน้าที่ชนสัตว์ออกจากการหมუნวนในสังสารวัฏ เป็นเหตุให้เข้าถึงนิพพานคือความดับเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ ช่วยให้เห็นนิพพานด้วยใจตน เป็นใหญ่ในการช่วยให้เกิดความรู้ความเห็น จิตของตนหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย จัดเป็นธรรมที่ควรลงมือกระทำบำเพ็ญให้เกิดขึ้น หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความสงบระงับดับไปแห่งทุกข์ หลักการวิธีการในการแก้ปัญหาที่เหตุตามสมควร แก่เหตุ

การลดลงของกิเลส และการเพิ่มขึ้นของกุศลธรรม นำให้คนสามารถลดความทุกข์ สร้างความสุขให้เกิดขึ้นในระดับต่าง ๆ จากมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ ในที่สุด

หลักธรรมที่ทรงแสดงไว้ ไม่ว่าจะมากข้อหรือน้อยข้อ หรือแม้จะมีเพียงข้อเดียวก็ตาม ได้ชื่อเป็นธรรมที่งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด สมบูรณ์ด้วยอรรถะคือเนื้อหา และพยัญชนะที่สะท้อนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาของธรรมเหล่านั้น แต่การจะเข้าถึงเนื้อหาที่ถูกต้องได้นั้น จำต้องอาศัยการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามองค์ธรรมนั้น ๆ ทำนองเดียวกับการต้องการจะรู้รสอาหาร จะต้องผ่านการรับประทานอาหารเหล่านั้นก่อนนั่นเอง

ความคิดของชาวกาลามะ เมื่อได้สดับเกียรติคุณของ พระพุทธเจ้า พระพุทธจริยา ความดีงามของพระธรรมเช่นนั้นแล้ว จึงมีความเห็นร่วมกันว่า

“การได้เห็นท่านผู้ไกลกิเลส ควรไหว้ควรบูชา อันทรงคุณค่าเช่นนั้น เป็นคุณให้สำเร็จประโยชน์ได้”

ข้อความตอนนี้อาจจะสั้น ๆ แต่ได้เน้นให้เห็นเหตุผลที่ควรศึกษา พิจารณาเป็นอันมาก เพราะในแง่ของความ เป็นจริงแล้ว คนเราแม้เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนา ไม่ได้หมายความว่าคนเหล่านั้น จะเกิด ศรัทธา เข้าไปเฝ้า ฟังธรรม พิจารณาธรรม น้อมนำธรรม เหล่านั้นมาปฏิบัติ จนได้รับผลจากพระธรรมเสมอไป แม้ ในสมัยพุทธกาลเองก็มีคนจำนวนน้อยเท่านั้น ที่ได้รับ ประโยชน์จากการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า การแสดงธรรม ของพระพุทธเจ้า ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงความจริงไว้ว่า

- พระองค์เป็นแต่เพียงผู้บอกให้เท่านั้น การจะปฏิบัติ พัฒนาการให้หลุดพ้นจากอำนาจของมาร เป็นเรื่องที่เธอ ทั้งหลายจะต้องใช้ความพยายามด้วยตนเอง

- ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้น ชื่อว่าเห็นธรรม

- แม้คนจะเกาะชายจีวรของพระองค์ไปตลอดร้อยปี ถ้าหากเขาไม่ได้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ปฏิบัติชอบยิ่งแล้ว เขาไม่อาจจะรู้ธรรมได้ เหมือนทัพพีตักแกง มีแต่ จะไม่รู้รสของแกงฉะนั้น

ดังนั้น องค์ธรรมที่ทรงแสดงไว้ ผลจะสมบูรณ์ได้ก็ต้อง ดำเนินไปตามที่ทรงแสดงไว้ เช่น วุฒิ ธรรมอันเป็นเหตุแห่ง ความเจริญ หรือเครื่องพัฒนาความเจริญแก่ตน ๔ ประการ จะต้องครบทั้ง ๔ ประการ ผลจึงจะเกิดขึ้นตามที่ทรง แสดงไว้ คือ “เขาต้องคบหาสมาคมกับคนดี คบแล้วต้องฟัง คำสั่งสอนของท่านด้วยความเคารพ ฟังแล้วต้องนำคำสั่งสอน เหล่านั้นมาพิจารณาด้วยวิธีที่สมเหตุสมผล จากนั้นจึง นำธรรมเหล่านั้นมาประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม เหล่านั้น”

ผลคือความเจริญจะเกิดขึ้นแก่คนได้ เขาจะต้องทำ ได้ครบทั้ง ๔ ประการนี้ และความเจริญเองก็จะเกิดขึ้น ตามสมควรแก่เหตุ ที่เขาได้ประพฤติปฏิบัติในแต่ละข้อให้ ถูกต้องสมบูรณ์อย่างน้อยแค่ไหนเพียงไรเป็นสำคัญ

จักร ๔ ที่ทรงแสดงว่าเป็นเหมือนยานพาหนะ ที่จะ นำคนไปสู่ความสุขความเจริญ “คือต้องอยู่ในสถานที่เหมาะสมแก่ความเจริญในด้านนั้น ๆ ต้องคบหาสมาคมกับคนดี จากจุดการคบนั้นจะต้องนำไปสู่การตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ

การที่ใครจะได้ประสบคุณธรรมเหล่านี้ได้ จะต้องมีบุญที่กระทำไว้ในกาลก่อนเป็นปัจจัยสนับสนุนด้วย” เมื่อธรรมเหล่านี้มีสมบูรณ์ในตัวใครก็ตาม ธรรมเหล่านี้จะนำเขาไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในฐานะนั้น ๆ ได้ ตามสมควรแก่เหตุเช่นเดียวกันเป็นต้น

เมื่อทราบเรื่องของคนดี หรือความดีก็ตาม อย่างน้อยจะต้องเริ่มต้นที่ยอมรับว่า ทราบว่าสิ่งนั้นเป็นความดี คนนั้นเป็นคนดี ไว้ให้ได้ขั้นหนึ่งก่อน เพื่อเป็นแรงผลักดันให้เข้าไปศึกษา ค้นคว้า ความจริงให้ประจักษ์ว่าเป็นอย่างนั้นจริง หรือ เพราะการยอมรับ จะนำไปสู่ความนับถือ ความนับถือจะนำไปสู่ความเชื่อ อันจะช่วยให้เกิดความพร้อมที่จะฟัง เมื่อฟังคำสอนของท่านแล้วพิจารณาไป การทำตามก็จะเกิดขึ้น การยอมรับความดีของคนดี จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของตน จนสามารถสัมผัสความดีจากคนดี หรือความดีได้ บางคราวท่านแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมไว้เป็นลำดับว่า

“บุคคลผู้มีศรัทธาในสัตบุรุษ ย่อมเข้าไปหาท่าน เมื่อเข้าไปหาแล้วจะเข้าไปนั่งใกล้ท่าน เมื่อนั่งใกล้จะฟังคำสอนของท่าน ในขณะที่ฟังคำสอนจะเงี่ยหูลงฟังด้วยความเคารพ ในขณะที่เงี่ยหูลงฟังนั้น จะพิจารณาคำสอนของท่านไปตามลำดับ เมื่อพิจารณาไป ๆ ย่อมเข้าใจธรรมเหล่า

นั่น ความพอใจที่จะนำกรรมเหล่านั้นมาประพฤติกปฏิบัติก็
จะเกิดขึ้น เมื่อปฏิบัติแล้วผลของการปฏิบัติจะเกิดขึ้นตาม
สมควรแก่กรรมนั้น ๆ”

ดังนั้น ความคิดของชนชาวกาลามะ ที่มีความเห็นว่าการ
ได้เห็นท่านผู้ไกลกิเลส ควรไหว้ควรบูชาเช่นนั้น แสดงว่า
เขาเชื่อในความบริสุทธิ์หรือพระบริสุทธิ์คุณของพระพุทธเจ้า
เป็นอย่างน้อย และมีความมั่นใจว่า การเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า
ของพวกตน จะทำให้ตนได้ประโยชน์จากการเฝ้าในคราวนั้น
แน่นอน ความคิดของคนที่ไม่เคยพบเห็นองค์พระพุทธเจ้า
ในลักษณะนี้ มีปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ เป็นอันมากหลัง
จากท่านเหล่านั้นได้เข้าเฝ้าแล้ว อย่างน้อยก็สามารถปรับ
ความเห็นของตนให้เป็นสัมมาทิฐิได้ มีเป็นอันมากที่ได้
บรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ

แต่มีคนเป็นอันมาก ที่รู้จักพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดี ทั้ง
บ้านของตนก็ตั้งอยู่ใกล้พระเชตวัน แต่ไม่ยอมรับนับถือ
พระพุทธเจ้าแม้แต่หน่อย คนเหล่านั้นก็กลายเป็นคนประเภท
“ใกล้เกลือกินด่างไป” น่าเสียดาย ที่การเกิดมาเป็นมนุษย์
ได้พบพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาของเขาเหล่านั้น เขา
กลับไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลย

บุคคลเหล่านี้เช่น นายจุนทสุกริก ที่มีอาชีพฆ่าหมูขาย นายโคฆาตัก ผู้มีอาชีพฆ่าโคขาย บ้านของท่านทั้งสองอยู่ใกล้พระเชตวัน อันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า และเป็นที่อยู่ของพระอริยสงฆ์เป็นอันมาก บางวันเสียงโคร้อง เสียงหมูร้องเมื่อถูกฆ่า ได้ยินถึงพระเชตวัน แต่ปรากฏว่าท่านทั้งสองไม่ยอมรับ นับถือ ความดีของพระพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์ ตายไปตกนรกทั้งสองท่าน และน่าสังเกตยิ่งขึ้นกว่านั้น คือพระญาติสนิทของพระพุทธเจ้า คือครอบครัวของพระนางยโสธรา พิมพา ได้แก่พระเจ้าสุปปพุทธะ และพระเทวทัต ในขณะที่พระนางพิมพาธิดาของพระองค์ เสด็จออกผนวชเป็นภิกษุณี บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ สองพ่อลูกกลับปฏิเสธความดีของพระพุทธเจ้า ทำตนเป็นข้าศึกกับพระองค์ จนถูกธรณีสูบตายตกนรกไปด้วยกัน

ดังนั้น การทำให้เลื่อมใสในพระพุทธคุณ แม้เพียงบางประการ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำให้ตนได้รับผลจากพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้ เมื่อทำวสหมบดีพรหม กราบทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าทรงประกาศธรรม ที่พระองค์ทรงตรัสรู้แก่ชาวโลก พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งต่อท่านความว่า

**“เราเปิดประตูมตธรรม ตามคำอาราธนาของท่าน
ชนทั้งหลายผู้ต้องการจะฟัง จงน้อมศรัทธามาเถิด”**

ข้อความตอนต่อไปในพระสูตร พระสังคีติกาจารย์
ได้เล่าไว้ว่า

“ครั้งนั้นแล ชาวกาลามชน เกสปุตตนิคม พากันไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว บางพวกถวาย
บังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่อันสมควร บาง
พวกปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า บางพวกกล่าวถ้อยคำ
ปราศรัยแสดงความยินดีแล้ว นั่ง ณ ที่อันสมควร บาง
พวกประคองอัญชลีตรงที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้า
นั่ง ณ ที่อันสมควร บางพวกประกาศชื่อและโคตรของตน
แล้ว นั่ง ณ ที่อันสมควร บางพวกนั่งนิ่งอยู่ ณ ที่อันสมควร”

ข้อความตอนนี้แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกรู้สึกของคนเหล่านั้น
ที่มีต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ว่าเขาจะยอมรับ แต่พลัง
ศรัทธา ความรู้สึกยอมรับของเขา มีความยิ่งหย่อนแตกต่างกัน
อาการที่ท่านเหล่านั้นแสดงออกจึงเป็นการสะท้อน
ความรู้สึกรู้สึกของท่านเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี ลักษณะของกลุ่ม
คนที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้ามาก ๆ ในครั้งแรก มักจะปรากฏ
อาการหลากหลาย สับสนอย่างนี้เสมอ เพราะแต่ละท่าน
อยู่ในฐานะของผู้แสวงหา ยังไม่มีศรัทธามั่นคงต่อศาสดา
องค์ใดองค์หนึ่งมาก่อน แม้คราวเสด็จกรุงราชคฤห์ เพื่อโปรด
พระเจ้าพิมพิสาร ตอนตรัสรู้ใหม่ ๆ คนที่ตามเสด็จพระเจ้า
พิมพิสารมา ก็แสดงอาการในลักษณะนี้ แต่ความไม่ค่อย

แน่วใจของท่านเหล่านั้นในคราวนั้น หนักไปทางไม่มั่นใจ
ว่า ระหว่างพระพุทธเจ้าซึ่งยังหนุ่มอยู่ กับท่านปุราณ
กัศสปะ ใครเป็นครูใครเป็นศิษย์กันแน่ พระพุทธเจ้าทรง
ทราบปัญหาภายในใจของท่าน จึงรับสั่งให้พระอรุเวล-
กัศสปะ ให้แสดงความรู้สึก ฐานะของท่านให้ที่ประชุมเกิด
ความเชื่อมั่นว่าใครเป็นศาสดา ใครเป็นสาวก เมื่อคนเหล่านี้นั้นได้ทราบความจริง ทุกคนก็พร้อมที่จะฟังธรรมจาก
พระพุทธองค์

อย่างไรก็ตาม อาการที่ท่านเหล่านั้นแสดงออก แม้จะ
แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่ทุกคนก็นั่งอยู่ในที่อันเหมาะสมแก่ตน
แม้แต่กลุ่มที่ประกาศชื่อและโคตรของตนให้ทรงทราบ อัน
แสดงถึงความเมาในวรรณะ โคตรตระกูล ทั้งเป็นการแสดง
ให้เห็นถึงมานะ และความแข่งดี ดีเสมออยู่บ้าง แต่สงบ
เรียบร้อยดีพอสมควร อย่างน้อยก็ทำให้ท่านเหล่านั้นพร้อม
ที่จะสนทนากับพระองค์ ข้อที่ท่านเหล่านั้นมีความคับข้อง
ใจอยู่มาก จนเกิดความสงสัย และสับสนก็คือการรับรู้มา
จากท่านทั้งหลาย ที่มาสุนิคมของท่านเหล่านั้น จึงได้กราบ
ทูลถวายให้ทรงทราบ ท่านจึงเล่าไว้ในตอนต่อไปว่า

“ครั้นหมู่ชาวกาลามะ เกสปุตตนิคม นั่งในที่อัน
สมควรแล้ว จึงทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า มี
สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมาสู่เกสปุตตนิคม พวกเขาแถลง

การม เชิดชวาทะของตนถ่ายเดียว และคัดค้าน ดูหมิ่น
ปรักปรำ ถ้อยคำของคนอื่น ทำถ้อยคำของคนอื่นให้
กระเด็น, ครั้นสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งมาถึงเกสปุตตนิคม
แม้สมณพราหมณ์พวกหลังนั้น ก็แสดงการมเชิดชวาทะ
ของตนถ่ายเดียว และคัดค้าน ดูหมิ่นปรักปรำ ถ้อยคำของ
คนอื่น ทำถ้อยคำของคนอื่นให้กระเด็น

พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ทั้งหลายมีความสงสัยว่า
บรรดาสมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ใครเล่าพูดจริง ใคร
เล่าพูดเท็จ ดังนี้”

จากข้อความตอนนี้ เป็นเรื่องที่สัจจะของสังคม
ประการหนึ่ง คือการถกเถียง การขัดแย้ง การมองสิ่งเดียว
กัน ในจุดเดียวกัน แตกต่างกันนั้น มีความเป็นไปได้ ๒
ประการ คือ

พื้นฐานความรู้ในเรื่องเหล่านั้นของคนทั้งสองฝ่าย
ไม่เท่ากัน คือรู้ไม่จริงทั้งสองฝ่าย ตราบใดที่ยังมีการ
ถกเถียงอยู่ ย่อมเป็นการแสดงว่าแต่ละฝ่ายนั้นไม่เข้าถึง
ความจริงที่แท้จริงในสิ่งเหล่านั้น ข้อนี้พึงสังเกตการรับรู้
จากประสาทสัมผัสส่วนอื่น หากทุกคนสัมผัสความจริงที่
แท้จริงของสิ่งเหล่านั้นได้ ทุกฝ่ายจะพบความจริงที่แท้
จริงโดยสภาวะของสิ่งเหล่านั้น จากนั้นการถกเถียงใน
เรื่องเหล่านั้นจะไม่มี เช่นทุกคนจับน้ำแข็งมาด้วยกัน ทุกคน

ได้สัมผัสความเป็นของน้ำแข็งมาแล้ว การถกเถียง คัดค้าน
เมื่อใครพูดว่าน้ำแข็งเย็นจะไม่เกิดขึ้น และหลักความ
จริงข้อนี้ จะสามารถนำไปยืนยันความจริงของน้ำแข็งได้
ทุกส่วนของโลก นักบวชทั้งหลายที่มาสู่เกสปุตตนิคม อาจ
จะเป็นนักบวชลัทธิเดียวกัน แต่ความรู้ในเรื่องนั้นไม่เท่ากัน
เมื่อมาพูดมาแสดง จึงทำไปตามความยึดมั่นของตน จน
ถึงคัดค้านคนอื่น ความขัดแย้งในกรณีนี้จึงมีทั่วไปแก่คน
ทั้งหลาย แม้ชาวพุทธเรา หรือแม้พระสงฆ์ในทางพระ
พุทธศาสนา หากท่านยังไม่ทำตนให้มีความสมบูรณ์ด้วย
ความเห็น หรือเสมอกันในด้านความเห็นแล้วความขัดแย้ง
การถกเถียงกัน จนถึงปฏิเสธคำกล่าวของเพื่อนพระด้วย
กันก็มีได้เสมอ สาเหตุให้มีการแสดงออกมาในลักษณะนั้น
อาจจะเกิดมาจาก ความโกรธ ความผูกโกรธ การดูหมิ่น
อีกฝ่ายหนึ่ง การตีเสมออีกฝ่ายหนึ่ง ความหวงการที่คนที่
ตนไม่ชอบ จะได้รับการยอมรับนับถือศรัทธาจากประชาชน
ความริษยาในลาภ ยศ สรรเสริญที่อีกฝ่ายหนึ่งเขาจะได้รับ
ซึ่งอาจสรุปรวมว่าเป็นความรู้สึกเป็นเราเป็นเขา

ในขณะที่เดียวกัน ความขัดแย้งในลักษณะที่แสดง
ออกมานั้น อาจจะเกิดจากคนละลัทธิกันของนักบวชเหล่า
นั้นก็ได้ ซึ่งนักบวชในสมัยพุทธกาลมีมาก ต่างคนต่าง

เชื่อว่าความเห็นของตนเท่านั้นถูกต้อง ของคนอื่นไม่ถูกต้อง จนบางพวกมีความยึดถือว่า “สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นไม่จริง”

การที่สมณพราหมณ์เหล่านั้น เชิดชูวาทะของตนถ่ายเดียว ดูหมิ่น ปรักปรำ คัดค้านวาทะของคนอื่น ทำถ้อยคำของคนอื่นให้กระเด็นนั้น ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่าท่านเหล่านั้น

ประกอบด้วยอุปกิเลสประเภท ความโลภอยากได้ ความเคารพนับถือ ลาก ลักการะ ชื่อเสียง เพื่อตนเอง และพวกของตนเอง

สถถยยะ ใ้อวด เพื่อจะดึงเอาความเคารพนับถือศรัทธาจากคนอื่นมาเพื่อตนและพวกของตน อันเป็นอาการของกิเลสประเภทความโลภเช่นเดียวกัน

สาร์มกะ คือความแข่งดี ต้องการจะให้คนอื่นยอมรับว่าตนมีความดีมากกว่าคนอื่น หากเขาเชื่อเช่นนั้น ยอมรับเช่นนั้น ทำให้คนแข่งดีได้ลาก ความเคารพ นับถือศรัทธาจากคนที่เชื่อเช่นนั้น

มานะความถือตัวว่า เป็นผู้ที่มีความถูกต้อง จนเป็นอติมานะ คือดูหมิ่นความคิดเห็น ความเชื่อถือของคนอื่นว่าผิด อันนำไปสู่มทะ คือความเมาในความเห็นของตนเป็นต้น

เมื่อสังเกตจากคำพูดของท่านเหล่านั้น สามารถบอกได้ว่า ท่านเหล่านั้นหาใช่ผู้ที่บรรลุธรรมหรือแม้มีความสงบภายในจิต มีเมตตาภายในจิตไม่ เพราะจากพฤติกรรมของท่านเหล่านั้น ล้วนเป็นอาการของคนประเภท แข็งแหยง ยื้อแย่ง แข่งดี ชิงดี ชิงเด่น เพื่อผลประโยชน์ของตน และพวกของตนเป็นที่ตั้ง อันเป็นอาการของสามัญชนทั้งหลายในโลกนี้ ที่ใครก็ตาม หากมีคุณสมบัติ ความรู้ ความสามารถในเรื่องเดียวกันแล้วการยกตนข่มท่านในด้านความรู้ ทรัพย์ สิน ฐานะทางสังคม ความสามารถ การงาน สิ้นค้า อาชีพ ความดี หลักธรรม เป็นต้น จึงเป็นเรื่องปกติธรรมดาของคน

พฤติกรรมในลักษณะดังกล่าวนี้ อาจเกิดขึ้นจากฝ่ายหนึ่งรู้จริง แต่ฝ่ายหนึ่งรู้ไม่จริง คนที่รู้ไม่จริงจะถกเถียงคัดค้าน ความรู้ ความสามารถของฝ่ายที่ท่านรู้จริง แต่ฝ่ายที่รู้จริงจะไม่ไปถกเถียงกับเขาเหล่านั้น อย่างที่นักบวชนอกพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ที่มาคัดค้านหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่นท่านสังกนิกครนถ มาคัดค้านคำสอนเรื่องอนัตตาของพระพุทธเจ้า พกาพรหม คัดค้านคำสอนเรื่องอนิจจตาของพระพุทธเจ้า เป็นต้น แต่เมื่อท่านเหล่านั้นมาพบกับพระพุทธเจ้า ปรากฏว่าต้องจำนนด้วยหลักความจริง ที่ทรงแสดงให้ท่านเหล่านั้นได้คิดพิจารณาเอาเอง จนกลับความเห็นผิดได้

นักบวชในเรื่องนี้ แต่ละฝ่ายจะยกตนข่มท่าน หมายความว่าคนมาใหม่ จะยกย่องเชิดชูวาตะของตน คัดค้าน
ปรักปรำ ตำหนิ จนถึงขจัดวาตะของท่านที่มาก่อนอย่างนี้
เสมอ จึงกล่าวได้ว่าแต่ละท่านหาเป็นพระอรหันต์บุคคล ใน
ความหมายของพระพุทธศาสนาไม่

โดยสถานะของความเป็นสมณพราหมณ์นั้น คนทั่ว ๆ
ไปมักให้ความสำคัญแก่ท่านมากกว่าสามัญชนแต่เมื่อท่าน
เหล่านั้น ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนทั้งหลายมาทะเลาะ
กันเสียเอง คนฟังย่อมมีความสับสนเป็นธรรมดา แต่ข้อที่
ไม่ควรลืมคือ การได้ยินได้ฟังจากสมณพราหมณ์เหล่านั้น
ได้เกิดขึ้นแล้ว จิตของชาวกาลามะ ได้ทำหน้าที่ของตนครบ
ทั้ง ๔ ระดับแล้ว คือ

การรับรู้ ท่านเหล่านั้นได้เห็น ได้ยินคำพูดของสมณ
พราหมณ์เหล่านั้นแล้ว

การจำ วาตะของท่านเหล่านั้น ที่พูดแก่ชาวกาลามะ
แต่ละคราวนั้น ท่านเหล่านั้นได้จำคำกล่าวของท่านเหล่านั้น
ไว้แล้วเช่นเดียวกัน

การคิด เมื่อได้ฟังและจำไว้ ท่านเหล่านั้นต้องนำมา
คิดพิจารณา เรื่องที่ท่านให้ความสนใจเป็นพิเศษ

การรู้ ความรู้ของท่านเหล่านั้น เป็นความรู้ระดับ
สัญญา คือรู้จำแล้ว ระดับ วิญญาณ คือความรู้ชัดเจนมาก

ยิ่งขึ้นแล้ว แต่ระดับปัญญา ท่านมีเพียงสุตมยปัญญา คือ ปัญญาในระดับรับทางประสาทสัมผัสเป็นหลัก แม้จะจำและนำมาคิดแล้ว แต่ข้อมูลในการวินิจฉัยตัดสินว่า คำกล่าว ว่าของใครถูกใครผิด ยังมีไม่มากพอแก่ความเข้าใจของท่าน จึงหาได้เข้าใจสงสัยในคำสอนของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ทั้งหมดไม่ เพียงแต่เป็นความเข้าใจ สงสัยว่า คำพูดของท่านเหล่านั้นใครพูดจริง และใครพูดเท็จ จุดนี้เองที่ท่าน เหล่านั้นยังมีอาจตัดสินได้

กรณีนี้ สมมติว่าพระพุทธเจ้าจะทรงปฏิเสธคำสอนที่ ท่านเหล่านั้นฟังมาทั้งหมด แล้วทรงแสดงหลักธรรมในทาง พระพุทธศาสนาแก่ท่านเหล่านั้น แสดงว่ามาแนวเดียวกับ นักบวชรุ่นก่อน ๆ ที่มาสู่เกสปุตตนิคม คงจะเพิ่มความเข้าใจ สงสัยให้เกิดขึ้นแก่ท่านเหล่านั้นเช่นเดิม หลักการแสดงธรรม ของพระพุทธเจ้า นอกจากที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น พระองค์ทรงประกอบด้วยปาฏิหาริย์ ๓ คือ

อาเทศนาปาฏิหาริย์ ทรงรู้ใจ ทายใจ คนได้อย่าง อัจฉริยะ ทำให้พระธรรมเทศนาที่แสดงแต่ละคราวสอดคล้อง กับพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ของผู้ฟังในขณะนั้น ๆ เพราะก่อน จะทรงแสดงในแต่ละคราว หากเราจะมองจากโครงสร้างใน การทำงานอะไรของใคร ในปัจจุบันก็ตาม เราจะพบว่า เมื่อ พระองค์ทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่งของแต่ละวันนั้น

ใครก็ตามที่ปรากฏในชายพระพุทธรูป จะทรงตรวจสอบ
คุณสมบัติของท่านเหล่านั้นในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน คือ

ทรงรู้อัธยาศัย ความโน้มเอียง ความเชื่อถือ แนวความ
สนใจเป็นต้นของคนเหล่านั้น

ทรงรู้ความแก่ความอ่อนของอินทรีย์ สัทธา วิริยะ
สติ สมาธิ ปัญญาของท่านเหล่านั้นว่ามีอะไรมากไป น้อยไป

ทรงรู้ ความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว ผลแห่ง
คุณธรรมมีมาน วิโมกข์ สมาบัติเป็นต้นของท่านเหล่านั้น

หลักการตอนนี้คือการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับคนเหล่านี้นั้น เพียงแต่ถ้าเมื่อทรงศึกษาแล้วทรงรู้ว่าคนเหล่านั้นควรแสดงธรรมอะไร แสดงอย่างไร ระดับใดแก่เขา โดยไม่ต้องประเมิณผล แต่ทรงรู้ผลเป็นการล่วงหน้า จึงทรงสรุปผลได้ก่อนที่จะทรงแสดงธรรมว่า หลังจากคนเหล่านั้นได้ฟังธรรมแล้ว จะได้รับผลระดับใด จากนั้นจึงเสด็จไปโปรด จากหลักการในการทำงานอย่างนี้เอง ทำให้เราพบว่า อาศรมของท่านปุราณขมูล อยู่ใกล้กับสถานที่พระองค์ทรงตรัสรู้ แต่หลังจากตรัสรู้แล้ว ประทับเสวยวิมุตติสุขเสร็จแล้ว ทำไมพระพุทธองค์จึงต้องเสด็จขึ้นเหนือไปถึง ๒๐๐ กว่ากิโลเมตร เพื่อโปรดท่านปัญจวัคคีย์ เสด็จกลับมาใกล้ที่ตรัสรู้เพื่อโปรดท่านปุราณขมูล หลังจากโลกมีพระอรียะเกิดขึ้นแล้ว ถึง ๙๐ รูป ทั้งนี้เพราะในขณะที่ทรงตรัสรู้เสร็จใหม่ ๆ

ท่านปุราณชฎิลบารมียังไม่แก่กล้าพอที่จะฟังธรรมแล้ว
สามารถบรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลได้นั่นเอง

อิทธิปาฏิหาริย์ ทรงประกอบด้วยฤทธิ์ คือความสำเร็จ
ในด้านต่าง ๆ อย่างอัศจรรย์

อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ทรงมีคำสอน วิธีสอนที่อัศจรรย์
พระธรรมเทศนาที่แสดงในคราวนี้จึงประกอบด้วยปาฏิหาริย์
ที่ชัดเจน ๒ ประการ คืออาเทศนาปาฏิหาริย์ และ
อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ซึ่งสามารถพบได้จากพระสูตรในช่วง
ต่อ ๆ ไป

เมื่อชาวกาลมะ กราบทูลเล่าถึงประสบการณ์เกี่ยวกับการ
การเรียนรู้ทางศาสนา ลัทธิของพวกเขาเช่นนั้น และกราบ
ทูลเพื่อให้ทรงคลายข้อข้องใจแก่เขาเช่นนั้นแล้ว พระพุทธเจ้า
จึงรับสั่งแก่ท่านเหล่านั้นว่า

“ดูกร กาลามชน ท่านควรสนเท่ห์ ท่านควรสงสัย
ความสงสัยของพวกท่านเกิดขึ้นแล้วในเรื่องที่ควรสงสัย
กาลามชน

ท่านอย่าได้ถือโดยฟังตามกันมา (มา อนุสฺสวเนน)

อย่าได้ถือว่าเป็นของเก่าสืบ ๆ กันมา (มา ปรมุปราย)

อย่าได้ถือโดยตื่นข่าว (มา อิติกราย)

อย่าได้ถือโดยอ้างตำรา (มา ปิฎกสมุปทานเนน)

อย่าได้ถือโดยเหตุนี้กเดาเอา (มา ตกุกเหตุ)

อย่าได้ถือโดยใช้การคาดคะเน (มา นยเหตุ)

อย่าได้ถือโดยอาศัยความตรึงตามอาการ (มา อาการ
ปริวิตกเกณ)

อย่าได้ถือโดยชอบใจว่าต้องกันกับลัทธิของตน (มา
ทิฏฐินิขุณานขนุตติยา)

อย่าได้ถือโดยเชื่อว่าผู้พูดควรเชื่อถือได้ (มา ภพพ
รูปตาย)

อย่าได้ถือโดยนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา
(มา สมโณ โน ครุติ)

หลักที่ไม่ควรถือเอา ๑๐ ประการนี้เอง ที่มีการนำ
มากล่าวอ้างกันมากเป็นพิเศษ จนบางครั้งคนฟังก็เกิดความ
สับสนว่า ไม่รู้จะเชื่อใครดี ซึ่งแสดงว่าคนเหล่านั้นกลายเป็น
กาลามชนรุ่นใหม่ คนทั่วไปมักคิดว่า ข้อความทั้ง ๑๐ ข้อนี้
เองคือจุดหลักของกาลามสูตร แต่ถ้าเราได้อ่านจนจบ
พระสูตร จะเข้าใจได้ทันทีว่า พระสังคีติกาจารย์ หาได้ให้ความ
สำคัญแก่ข้อความตอนนี้ไม่ เพราะข้อความตอนนี้มีถึง ๑๐
ข้อ ซึ่งถ้าท่านเห็นความสำคัญ ท่านต้องจัดไว้ที่ทสกนิบาต
อังคุตตรนิกาย อันเป็นที่รวมของพระธรรมที่มี ๑๐ ข้อ
แต่พระสูตรนี้กลับมากล่าวอยู่ที่ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย อันเป็น
ที่รวมของกลุ่มธรรม ๓ ข้อ และธรรมที่เป็นหลักในการคิด

พินิจพิจารณาของชาวกาลามะ ทรงเสนอให้คิด ก็มีอยู่ ๓ ข้อ ซึ่งจะนำมากล่าวในโอกาสต่อไป

ประเด็นที่น่าศึกษาสนใจในที่นี้มากเป็นพิเศษ คือ เมื่อทรงปฏิเสธแหล่งที่ไม่ควรถือเอาไว้ถึง ๑๐ ประการเช่นนี้ จะให้ถือเอาจากแหล่งอะไร จึงจะได้ข้อยุติว่าเป็นความถูกต้อง ควรแก่การยอมรับ นับถือและนำไปประพฤติปฏิบัติได้

ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว แหล่งที่มาของความรู้ อันเป็นที่ยอมรับ นับถือ ของคนทั่ว ๆ ไปจนถึงความรู้ระดับ สัจธรรม หรือแม้แต่การตรัสรู้ จะมาจากแหล่งใหญ่ ๆ ๓ แหล่งด้วยกัน คือ

๑. **ประจักษ์ประมาณ** เป็นการรับรู้ทางประสาทสัมผัส คือได้เห็นสิ่งนั้นด้วยตา ได้ยินมาด้วยหู ได้สูดดมมาด้วยจมูก ได้ลิ้มมาด้วยลิ้น ได้จับต้องมาด้วยกาย และได้รับรู้ด้วยใจ ซึ่งในแง่ของความเป็นจริงแล้วตัวที่ทำหน้าที่รู้จริง ๆ ก็คือใจ

ประสาทสัมผัสอีก ๕ อย่างเป็นเพียงประสาท หรือทางผ่านของสิ่งที่เป็นรูป เสียง กลิ่น รส เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ยืด เหนียว ที่กระทบกับประสาทรับรู้เหล่านั้นเท่านั้น การรับรู้ จึงเป็นหน้าที่ของใจ ใจที่ทำหน้าที่รับรู้นั่นเอง อาศัยความมากน้อยของประสบการณ์ตรง ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัส และระดับการทำงานของใจทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้า จึงทรงจำแนกระดับของปัญญาไว้เป็น ๓ ระดับ คือ

สุตมถปัญญา ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทาง
ประสาทสัมผัส ตามที่ตนได้สัมผัสมา ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็น
ความรู้จำก็ได้

อินตามถปัญญา ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการนำสิ่งที่ผ่าน
มาทางประสาทสัมผัส และได้จำเอาไว้มาคิด ซึ่งความ
สามารถในการคิด ขึ้นอยู่กับจำนวนของประสบการณ์ และ
คุณภาพของจิตประกอบกัน อย่างที่ท่านกล่าวว่า “จิต
เหมือนกับโรงงาน ประสบการณ์เหมือนวัตถุดิบ” โรงงาน
จะดีพิเศษอย่างไรก็ตาม หากขาดวัตถุดิบมาป้อน โรงงานก็
ทำอะไรไม่ได้ แต่บางครั้งวัตถุดิบมีมากเหลือเกิน เสียแต่
โรงงานไม่มีประสิทธิภาพ วัตถุดิบนั้นก็อาจจะนำไปใช้ให้
เกิดประโยชน์ได้ ปัญญาขั้นนี้ยังมีคำที่ท่านใช้เรียกอีกเป็น
อันมากเช่น

มนถานุpekขิตา การนำเรื่องเหล่านั้นมาพิจารณา
ด้วยใจ ในแง่มุมต่าง ๆ ของเรื่องนั้น ๆ

วิจย คือการนำเรื่องเหล่านั้นมาวิเคราะห์ ตรวจสอบ
พิจารณา เทียบเคียง จนมองเห็นคุณโทษประโยชน์ มิใช่
ประโยชน์จากสิ่ง เรื่อง คน สัตว์นั้น ๆ เป็นต้น

วิมังสา การนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาตริตรอง มองเหตุ
มองผล ความเหมือนกัน คล้ายกัน แยกกัน ขัดกัน
ผสมกลมกลืนกันของสิ่งนั้น

โยนิโสมนสิการ การนำเรื่องเหล่านั้นมาคิด พิจารณา ด้วยอุบายวิธีอันแยบคาย สมเหตุสมผล มีระบบความคิดที่ ถูกต้อง เหมาะสมแก่เรื่องนั้น จนได้ข้อยุติที่ถูกต้องตาม ความเป็นจริง

สังกัปปะ ความดำริในเรื่องนั้น ส่วนมากแล้วจะ ประสานสัมพันธ์กับสภาพจิตของเขาในขณะนั้น ทำให้ความ ดำริของคนแยกออกเป็น ๒ กระแส ที่ท่านเรียกว่าสัมมา สังกัปปะ คือความดำริในทางที่ชอบ และมีจาสังกัปปะ คือ ความดำริในทางที่ผิด ซึ่งเมื่อก้าวโดยอาการที่ปรากฏแก่ จิต ความดำริชอบยิ่งคิดคุณธรรมยิ่งเพิ่ม กิเลสยิ่งลด ความ ดำริผิด ยิ่งดำริกิเลสยิ่งเพิ่ม คุณธรรมยิ่งลดลงไป

ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการนำ เอาสิ่งที่รับรู้มา ผ่านการคิดแยกแยะมาแล้ว มาลงมือ ประพฤติปฏิบัติไปตามนั้น ซึ่งเมื่อก้าวโดยสรุปคือ การละ สิ่งที่ควรละ ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเมื่อมองในแนวของปัญญา คือปหานปัญญา คือ ความรอบรู้ที่เกิดขึ้นจากการละชั่วประพฤติความดีเมื่อ ก้าวระดับอริยมรรคก็คือสัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ ตามความเป็นจริง ในส่วนผลคือสัมมาญาณ ความรู้ชอบ อันเป็นผลมาจาก การทำศีลให้สมบูรณ์ สมาธิพอประมาณ

ปัญญาพอประมาณเป็นอย่างน้อย จนถึงความสมบูรณ์
พร้อมแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

ความรู้ในระดับนี้เท่านั้น ที่จะสามารถขจัดความ
เคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจลงไปได้ เพราะท่านสามารถ
ขจัดวิจิติจณา คือความสงสัย ๘ ประการ ที่กล่าวไว้ใน
ตอนต้นลงไปได้เด็ดขาด ท่านจึงเรียกพระโสดาบัน ที่เข้า
ถึงความรู้อะดับนี้กลุ่มแรกว่า เป็นทิวฐิสัมบันบุคคลคือ
คนที่มีความเห็นถูกต้องสมบูรณ์ ในระดับที่ไม่มีความสงสัย
ในเรื่องที่ท่านจะได้แล้วอีกต่อไป

จากหลักฐานในพระสูตรที่กล่าวมาในตอนต้นนั้น
แสดงให้เห็นว่า ชาวกาลามะมีประสบการณ์ทางประสาท
สัมผัส โดยเฉพาะที่รับรู้มาทางหูทางตา และเก็บประสบ
การณ์เหล่านั้นเอาไว้ภายในใจมากและมากพอที่จะนำ
ไปคิดอย่างมีระบบจนสามารถขจัดความสงสัยในหลายเรื่อง
นั้น ๆ ลงไปได้ทีเดียว เพียงแต่ในขณะนั้นท่านเหล่านั้นยังไม่
นำเอาวัตถุติบของท่านเข้าย่อยด้วยระบบความคิด อันเป็น
สวณของจินตามยปัญญาเท่านั้น

ที่มาของการเรียนรู้ ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า ไม่ควร
ถือเอาเพราะเหตุนี้ ๆ ฟังสังเกตว่าแต่ละอย่างจะเป็นการ
เรียนรู้ทางประสาทสัมผัสทางตา กับทางหูเป็นหลัก แม้บาง
ข้อเช่นการ “ตรึกตามอาการ และการอนุমান” ก็เป็น

กระบวนการทางความคิดที่ไม่อาจหาข้อยุติได้ เพราะคิดน้อยไป
องค์ประกอบในการตรึก และอนุมาน จะเป็นเรื่องเฉพาะ
กรณีนั้น ๆ เท่านั้น อาจจะถูกก็ได้ อาจจะถูกก็ได้

๒ อนุมานประมาณ คือการใช้ความอนุมานเอา
จากประสบการณ์ที่สะสมมามากพอ สามารถมองจากจุด
ที่เราสัมผัสได้ในขณะนั้น หากความจริงจากที่เราไม่อาจ
สัมผัสได้ในขณะนั้น ๆ ได้ เช่น ทุกคนเคยพบคนตายมา
มากแล้วแต่คนที่ยังไม่ตายก็มีมาก จุดนี้เราสามารถอนุมานได้ว่า
สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเกิดมาแล้วต้องตาย คนที่ยังไม่ตายก็คือสิ่ง
ที่มีชีวิต เพราะฉะนั้นในโอกาสต่อไปคนเหล่านั้นก็ต้องตาย
เช่นเดียวกัน เราเคยเห็นฝนตกพื้นเปียก เมื่อเราไปในที่ใด
ที่หนึ่งเห็นพื้นเปียก เราอาจอนุมานได้ว่าก่อนหน้านี้ฝนตก
ในที่นั้น หรือเราเห็นควันปรากฏในที่ใดแต่เราไม่เห็นไฟ
จึงใช้ประสบการณ์จากอดีตมาอนุมานเอาว่า ในที่นั้นมีไฟ
โดยการอนุมานเอาจากควันไฟที่เราเห็น

แนวการอนุมานบางอย่างใช้ข้อมูล เงื่อนไขปัจจัยใน
ปัจจุบัน มีการอนุมานว่าปีหน้าเศรษฐกิจจะเป็นอย่างนั้น
อย่างนี้ การเมือง การทหาร สังคม ศาสนา จะเป็นอย่างนั้น
อย่างนี้เป็นต้น

๓ ศัพท์ประมาณ อาศัยการศึกษาเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ
ที่เป็นอดีต เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชากสิ่งปรัก

หักพังต่าง ๆ ตำราที่ใช้หาความจริงในเรื่องเหล่านั้น เรา
ไม่มีประสบการณ์ตรงในเรื่องนั้น ๆ เพราะเป็นเรื่องของ
อดีตกาล หรือเราไม่อยู่ในสถานที่เหล่านั้น แม้ข่าวคราว
จากหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ และสื่อสารอื่น ๆ ล้วน
เป็นการเรียนรู้ในกลุ่มนี้ทั้งนั้น

ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว ที่มาของความรู้ทั้ง ๓
สายใหญ่ ๆ นั้น ยกเว้นความรู้ระดับญาณแล้ว หาเป็นความ
แน่นอนไม่ว่า นั่นคือความจริงที่แท้จริงในกรณีนั้น ๆ จากจุดนี้
ทำให้พระพุทธศาสนายอมรับความจริงสองระดับ คือ

สมมติสัจจะ ความจริงในแง่ที่มีการสมมติ บัญญัติกัน
อันเป็นการสมมติของชาวโลก เป็นโวหารของชาวโลก
เป็นภาษาของชาวโลก ที่สมมติบัญญัติกันขึ้นแล้วยอมรับกัน
ในระดับนั้น ๆ แม้แต่ความจริงระดับสัจจวาจา ท่านก็กำหนด
เพียงให้พูดตามความจริงตามที่เราได้เห็นมาอย่างไร ได้ฟัง
มาอย่างไร ได้ทราบมาอย่างไร ได้รู้มาอย่างไร ก็พูดไป
ตามนั้น ซึ่งอาจจะไม่ใช่ความจริงเสมอไปก็ได้ แต่ก็ต้อง
ยอมรับว่าที่เราสัมผัสมานั้นเป็นอย่างนั้นจริง ๆ แสดงว่า
เกณฑ์ในการกำหนด หาได้มุ่งไปที่ตัวความจริงที่แท้จริงของ
สิ่งเหล่านั้นเป็นหลักไม่ แต่ใช้ประสาทสัมผัสของผู้ที่
ได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้เป็นหลักในการกำหนดความจริงระดับนี้

ในจังกิสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกั คนที่มา
เฝ้าพระพุทธเจ้า โดยการนำของจังกิพราหมณ์เป็นกลุ่มชน
ที่มีลักษณะคล้ายกับชาวกาลามะ และอยู่ในแคว้นโกศล
เหมือนกัน กปาติกมาณพ ได้สนทนากับพระพุทธเจ้า เกี่ยว
กับการรู้ความจริงเช่นเดียวกัน ท่านได้อาศัยกฎเกณฑ์ใน
การตัดสินใจความจริงถึง ๕ ระดับ คือ

๑ **ศรัทธา** ความเชื่อ ซึ่งจุดสำคัญอยู่ที่แหล่งของ
ความเชื่อ ว่าควรเชื่อใครและเชื่อในระดับใด ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง
กับอะไร เป็นต้น

๒ **รุจิ** ความพอใจความชอบใจของตน ซึ่งประเด็น
สำคัญอยู่ที่ความชอบใจของใคร ชอบใจในอะไร มีเหตุผล
อย่างไรจึงได้ชอบใจสิ่งเหล่านั้น

๓ **อนุสสวณะ** การได้ยินได้ฟังตามกันมา ถ่ายทอด
กันมา ซึ่งประเด็นสำคัญคงไปอยู่ที่แหล่งที่มาของเรื่องนั้น ๆ
และพื้นฐานการรับฟังของคนแต่ละช่วง

๔ **อาการปริวิตกคะ** การตรึกตามอาการ คือการ
ตัดสินใจชี้ผิดชี้ถูกกัน ด้วยเหตุเพียงที่ตนได้เห็นได้ยินใน
ขณะนั้น ๆ เท่านั้น

๕ **กัญฐนิชฌานขันตี** การปลงใจเชื่อเพราะเห็นว่า
เข้าได้กับทฤษฎีที่ตนเห็นว่าถูกต้อง หรือนำมาคิดแล้วมอง
เห็นว่าเป็นความจริง

ทรงสรุปให้กปาติกมาณพและที่ประชุมทราบว่า แหล่ง
การรับรู้ทั้ง ๕ ประการนั้น เป็นของว่างเปล่าเป็นเท็จไปก็มี
เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ไม่เป็นอย่างอื่นก็มี และทรงตอกย้ำให้
ตระหนักไว้ว่า

**“บุรุษผู้รู้แจ้งเมื่อจะตามรักษาความจริง ไม่ควรจะถึง
ความตกลงในข้อนั้นโดยส่วนเดียวว่าสิ่งนี้แหละจริง สิ่ง
อื่นไม่จริง”**

ฟังสังเกตว่าแหล่งของการรับรู้ และตัดสินความจริง
ที่ทรงสอนให้ตระหนักนั้น โดยเนื้อหาตรงกับที่แสดง
ไว้ในกาลามสูตร แม้บางระดับจะผ่านการคิดมาพอสมควร
แต่ใช้ว่าจะหายุติว่าจริงหรือไม่จริงเสมอไปไม่ เพราะใน
แง่ของความเป็นจริงแล้ว แม้สิ่งนั้นเราจะไม่เชื่อมาก ไม่
ชอบใจมาก ไม่ได้ฟังตามกันมามาก ไม่ได้ตริกตามอาการ
มาก และไม่ได้พิสูจน์ทดสอบตรงตามหลักได้ก็ตาม สิ่งนั้น
เป็นความจริงแท้ก็มีเหมือนกัน จึงมีความจริงเป็นอันมาก
ที่คนไม่เชื่อว่าเป็นความจริง แต่สิ่งนั้นก็คงเป็นความจริง

ดังนั้น จะพบว่าชาวกาลามะนั้น หาได้มีปัญหาด้าน
การเรียนรู้ไม่ เพราะท่านเหล่านั้นมีประสบการณ์ทางการ
ได้ยิน ได้ฟัง ได้จำไว้มากพอ อันเป็นปัญญาในระดับ สุตมย-
ปัญญา คือความรู้ที่เกิดจากการฟัง การเห็น หรือ ญาต-
ปริญา ความรอบรู้ที่เกิดจากการรู้ทางประสาทสัมผัส สิ่ง

ที่ท่านขาดและจำเป็นต้องมีอย่างยิ่งคือ จินตามยปัญญา
คือนำประสบการณ์ในอดีตทั้งหมดมาคิดอย่างมีระดับความ
คิด ที่มีความถูกต้อง สมเหตุสมผล ดังนั้นข้อความใน
พระสูตรตอนต่อมาพระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่า

“กาลามชน เมื่อใดท่านรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้
เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้ดีเตือน
ยอมเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์
กาลามชน ท่านพึงละสิ่งนั้นเสีย”

พระพุทธดำรัสตอนนี้ เป็นการยืนยันได้อย่างชัดเจนว่า
ชาวกาลามะ มีประสบการณ์มากพอที่จะคิดในลักษณะ
จำแนกแยะแยะได้ด้วยลำพังตนเอง โดยไม่มีความจำเป็นที่จะ
ต้องให้ความรู้อะไรเพิ่มเติมแก่ท่านเหล่านั้นอีก เพียงแต่ท่าน
นำประสบการณ์จากอดีตของท่านมาคิดให้มีเหตุผลเท่านั้น
ท่านจะรู้ด้วยตนเองว่า อะไรเป็นอกุศล อะไรเป็นโทษ อะไร
ไม่ใช่สิ่งที่เป็นประโยชน์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์
เครื่องมือในการคิดของท่าน คือประสบการณ์ในอดีตของ
ท่านเหล่านั้นนั่นเอง

ข้อความในพระสูตรช่วงต่อไป ทรงเปลี่ยนความโลก
ความโกรธ ความหลง มาเป็นหลักในการคิดตามลำดับ
ข้อความส่วนอื่นซ้ำกัน จึงจะนำมาโดยสรุป ความโลก โกรธ
หลง ไว้ในที่เดียวกัน โดยคงข้อความส่วนอื่นไว้ความว่า

“กาลามชน ท่านมีความคิดในเรื่องนี้อย่างไร? ความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อเกิดขึ้นในสันดานของคน ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์หรือเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ พระพุทธเจ้าข้า

กาลามชน คนที่มีความโลภ โกรธ หลง อันความโลภ โกรธ หลง ครอบงำไว้แล้ว ยึดไว้แล้ว ย่อมฆ่าสัตว์บ้าง ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้บ้าง ล่วงละเมิดภรรยา ของชายอื่นบ้าง พุศุเท็จบ้าง

สิ่งใดเป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ให้เกิดความทุกข์ แก่คนอื่น เขาย่อมชักชวนผู้อื่นเพื่อทำอย่างนั้นบ้าง ข้อนี้เป็นความจริงหรือไม่?

จริงพระพุทธเจ้าข้า”

ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่ทรงยกมาสอบถามความเข้าใจของชาวกาลามะนั้นจัดเป็นอกุศลมูล คือ รากเหง้าของสรรพกิเลสทั้งหลาย ไม่ว่าจะกระจายกิเลสออกไปมากเท่าไรก็ตาม ล้วนเป็นอาการของกิเลสทั้ง ๓ กองนี้ ส่วนจะเป็นระดับหยาบ กลาง ละเอียดยเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

กิเลสประเภทโลภ อาจจะมีเรียกว่า ความรัก ความชอบ ความพอใจ ความยินดี ความต้องการ ความปรารถนา ความอยาก ความเพ่งเล็งโลภอยากได้ ความรู้สึกว่าเป็นของเรา เป็นต้น อาการของกิเลสประเภทนี้ สามารถสังเกตได้ คือจะ

มีการกำหนดสิ่งที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้จับต้อง หรือได้ตรึกนึกว่า สิ่งนั้นน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ทำให้เกิดอาการไขว่คว้า ด้วยความอยากได้ อยากมี อยากเป็น สิ่งใดที่ตนได้แล้ว มีแล้ว เป็นแล้ว ก็อยากได้ต่อไป และอยากให้สิ่งเหล่านั้นอยู่กับตนยั่งยืน ไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อคนสัตว์ สิ่งเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการ คือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี จะเกิดความชื่นชมยินดี เพลิดเพลิน จนมีการเฉลิมฉลองกัน หากเกิดเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ตนไม่ต้องการ จะเกิดความเศร้าโศก เสียใจ มีความทุกข์ ความทรมานมากบ้างน้อยบ้าง

กิเลสประเภทโทสะ ที่แปลว่าความประทุษร้าย มีคำที่ท่านใช้เรียกกิเลสประเภทนี้เป็นอันมากเช่น ความไม่ยินดี ไม่พอใจ รำคาญ หงุดหงิด ความกระทบกระทั่งทางใจ ความโกรธ ความประทุษร้าย ความอาฆาตพยาบาท จองเวรเป็นต้น การทำความเข้าใจกับกิเลสประเภทนี้แบบง่าย ๆ คือ เกิดขึ้นจากใจคนไปมองสิ่งคนสัตว์เหล่านั้นในแง่ร้าย โดยกำหนดสิ่งที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้จับต้อง ได้ตรึกนึกว่า ไม่ดี ไม่น่าใคร่ ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ จะมีความรู้สึกปฏิเสธสิ่งเหล่านั้น ไม่ต้องการได้ ไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็น หากจำเป็นต้องได้ ต้องมี ต้องเป็น จะเกิดความคับข้องใจ อึดอัดใจ

ทุกซี้ใจ แต่ถ้าไม่ต้องได้ ไม่ต้องมี ไม่ต้องเป็น จะเกิด
ความสุข ความสบายใจ จนอาจจะถึงมีการฉลองเช่นเดียว
กัน พอสิ่งที่ตนไม่ชอบเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี จะเกิด
ความริษยา มีความไม่สบายใจ แต่ถ้าเปลี่ยนแปลงไปใน
ทางพิบัติ เดือดร้อน จะมีความชื่นชมยินดี จนบางคนอาจ
จะมีการเฉลิมฉลองกันก็ได้

กิเลสประเภทโมหะ ซึ่งเป็นตัวรากเหง้าของสรรพกิเลส
จริง ๆ อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า “โลกคือหมู่สัตว์อัน
ความไม่รู้ปิดบังไว้ จึงมีความหลงดูอยู่ในที่มืด” อาการของ
ความหลงจึงสามารถสังเกตได้จากประสบการณ์ในชีวิต
ประจำวัน เช่นสิ่งอะไรก็ตามที่เราได้เห็น ได้ยิน ได้สูดดม
ได้ลิ้ม ได้จับต้องครั้งแรก คำถามจะเกิดขึ้นว่า “อะไร ใคร”
เราจึงพบว่าเด็กเล็กเมื่อเธอเห็นอะไร เธอจะถามว่าอะไร ใคร
หลังจากได้รับรู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอะไรแล้วระดับหนึ่ง จะมีความ
สงสัย ไม่แน่ใจในส่วนอื่นของสิ่ง คนนั้น ๆ อาการที่ปรากฏ
แก่ใจชัดเจนจึงออกมา ๓ ระดับ คือ

ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรเลย อย่างที่เราพูดกันว่าไม่รู้
บาปบุญ คุณโทษ จนถึงแสดงอาการงมงายไร้เหตุผลออก
มาในลักษณะต่าง ๆ

มีความเคลือบแคลงสงสัย ในสิ่งที่ตนรู้ว่าอะไรเป็น
อะไรแล้ว แต่กลับมีคำถามว่า ทำไม อย่างไร ที่ไหนเป็นต้น

เช่นคนบางคนแม้จะเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่ แต่อาจจะสงสัยในพระคุณ ในพระประวัติของพระองค์บางตอนอยู่ เป็นต้น

ความคิดฟุ้งซ่าน เมื่อมีความสงสัย ไม่แน่ใจ มีข้อมูลไม่มากพอ จึงนำเรื่องเหล่านั้นมาคิดอย่างนั้นอย่างนี้ จนความคิดของตนฟุ้งซ่าน หาข้อยุติอะไรไม่ได้

พระพุทธเจ้า ทรงชี้แนะด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่แสดงออกมารุนแรง ซึ่งทางพระบาลีเรียกว่าเป็น วิติกมกิเลส คือกิเลสที่คนไม่อาจคุมได้ บังคับกาย วาจา ของคนให้ประพฤติกกระทำในสิ่งที่เป็นการเบียดเบียนตนเอง ให้เดือดร้อน ซึ่งเป็นปัญหาสังคม ปัญหาโลกมาทุกยุคทุกสมัย การประพฤติดีทั้ง ๔ ประการนี้ ในที่ขนิภาย ปาฎิกวรรค ท่านเรียกว่า “กรรมกิเลส คือการกระทำที่เกิดขึ้นจากจิตที่เศร้าหมองอย่างแรงจนล้นออกมาเป็นทุจริต ทางกาย ทางวาจา”

ความโลภ โกรธ หลงอันเป็นอกุศลมูลนี้ ทรงแสดงว่า อกุศลมูลทั้ง ๓ ประการนี้ข้อใดข้อหนึ่งก็ตาม เมื่อบังเกิดขึ้นแล้ว อกุศลธรรมเหล่าอื่นที่ยังไม่บังเกิดจะบังเกิดขึ้น ที่บังเกิดแล้วจะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น จึงเป็นคำสอนที่ทรงเน้นย้ำ ให้ละเสีย

การฆ่าทำลายชีวิต การลักทรัพย์ การล่วงละเมิดทาง
ประเวณี และการพูดเท็จนั้น ส่วนมากแล้วจะเกิดจากแรง
ผลักดันของความโลภ กับความหลง แต่ความโกรธก็พร้อม
ที่จะเกิดขึ้น เราจึงพบเห็นการกระทำ ที่เกิดขึ้นจากแรงผลั
กดันของกิเลสเหล่านี้ต่อเนื่องกันไป โดยกระแสความรุนแรง
เพิ่มขึ้นตามลำดับ เช่น โจรบางคนมีการปล้น ฆ่า แล้วข่มขืน
บางครั้งเผาทำลายบ้านเรือนเขาด้วย พอเจ้าหน้าที่ตำรวจ
จับได้ก็ปฏิเสธ ว่าตนไม่ได้ทำ หรือร้ายยิ่งกว่านั้นอาจจะใส่
ร้ายป้ายสีให้เป็นการกระทำของคนอื่น แสดงว่าในกรณีนี้
กรรมกิเลสครบทั้ง ๔ ข้อเป็นทั้งบาปหนัก และโทษทาง
บ้านเมืองก็หนัก แต่เมื่อเรามาวิเคราะห์ดูว่า อากา
รที่แสดงออกเหล่านี้ช่วงไหนเป็นอาการของกิเลสประเภทใด ก็
จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า

ช่วงความคิดที่จะปล้นทรัพย์คนอื่น จนถึงลงมือปล้น
เป็นอาการของความโลภ กับความหลง เมื่อปล้นแล้วบาง
กรณีกลัวเจ้าทรัพย์จะจำตนได้เลยฆ่าปิดปาก ก็คงเป็น
อาการของความโลภ ความหลงอยู่ แต่ถ้าฆ่าเพราะเจ้าทรัพย์
ขัดขืน แสดงว่าเป็นอาการของความโกรธ ความหลง การ
ข่มขืนเป็นอาการของความโลภ ความหลง ช่วงการเผา
ทำลายบ้านเรือน เป็นอาการของความโกรธ ความหลง
พฤติกรรมเหล่านี้จึงเป็นพฤติกรรมถาวรของคนชั่วทั้งหลาย

และสร้างปัญหา นำความทุกข์ความเดือดร้อนมาสู่ตนเอง และคนอื่นมาทุกข์ทุกสมัย จะทำให้หมดไปคงไม่ได้ จะทำได้เพียงแต่ให้ลดลงเท่านั้นเอง

ความเข้าใจ ความสามารถในการตอบคำถามของ พระพุทธเจ้า การตัดสินใจวิเศษของความโลภ ความโกรธ ความหลง ของชาวกาลามะในครั้งนี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรง สอนให้ฟัง ทรงทำเพียงแต่กระตุ้นให้คิด และท่านเหล่านั้น ก็สามารถคิดได้ ตอบได้ วิจัยได้ อันเป็นการยืนยันได้ว่า ท่านมิได้มีปัญหาระดับสุดมยปัญญา แต่มีปัญหาระดับ จินตามยปัญญา คือไม่ได้นำมาคิด หรือแม้จะคิดก็ยังไม่คิดเป็น ระบบ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงลำดับความให้ท่านเหล่านั้น คิดเท่านั้นเอง

ต่อจากนั้น ทรงกระตุ้นให้ท่านเหล่านั้นได้คิดรวบยอด กรณีของความโลภ ความโกรธ ความหลง อีกครั้งหนึ่งว่า

“กาลามชน ท่านมีความคิดเห็นในเรื่องนี้เป็นอย่างไร ธรรมเหล่านั้นคือความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็น กุศลหรืออกุศล?

เป็นอกุศลพระพุทธเจ้าข้า

มีโทษหรือไม่มีโทษ

มีโทษพระพุทธเจ้าข้า

ท่านผู้รู้ดีเทียบหรือท่านผู้รู้สรรพวิญญู

ท่านผู้รู้ดีเทียบ พระเจ้าข้า

ใครสมาทานให้เต็มที่แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์หรือไม่? หรือว่าท่านมีความเห็นในข้อนี้ว่าอย่างไร?

ใครสมาทานให้เต็มที่แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ ในข้อนี้พวกข้าพระองค์ก็มีความเห็นอย่างนี้พระเจ้าข้า”

ช่วงนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า ชาวกาลามะได้คิดตามแนวที่พระพุทธเจ้าทรงแนะให้คิด ทำให้ท่านสามารถมองเห็นผลกระทบที่มีลักษณะเหมือนคลื่น อันมีจุดเริ่มต้นมาจากความโลภ ความโกรธ ความหลงได้อย่างต่อเนื่อง อันเป็นแนวคิดตามหลักของปฏิจจสมุปบาท คือความเป็นเหตุเป็นปัจจัยของกันและกันของกิเลส กรรมและวิบาก และความต่อเนื่องของวิบาก ที่สามารถเชื่อมโยงกลับไปหาสาเหตุ คือความโลภ โกรธ หลงได้ทุกตอน

ข้อความในพระสูตรตอนต่อไป พระพุทธเจ้าทรงนำข้อความในตอนต้น คือไม่ให้ถือเอาด้วยเหตุ ๑๐ ประการ และการให้ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่าใดเป็นอกุศล มีโทษ ท่านผู้รู้ดีเทียบ ใครสมาทานคือ

ประพฤติให้เต็มที่แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ อีกครั้งหนึ่ง โดยทรงย้ำเตือนว่าเมื่อเห็น ประจักษ์ด้วยใจตนเองเช่นนี้แล้ว ก็ให้ละอกุศลเหล่านั้นเสีย จากนั้นทรงย้ำเตือนว่า

“เพราะเหตุนั้น คำใดที่เราได้กล่าวกับท่าน คำนั้นเรา อาศัยเหตุนี้แหละกล่าว”

พระพุทธดำรัสที่ตรัสเน้นย้ำนี้ เป็นการบอกให้ทราบว่าการเรียนรู้ที่ผ่านมาจากทั้ง ๑๐ ประการนั้น อย่างนำมาเชื่อถือเอาทันทีทันใด ขอให้นำมาพิจารณา ให้เห็นลักษณะหน้าที่ ผลที่เกิดจากสิ่งเหล่านั้นให้เกิดความรู้เห็นด้วยใจตนเองดังกล่าวแล้วเสียก่อน เมื่อเห็นประจักษ์แจ้งแก่ใจว่าเป็นโทษแล้วก็ให้ละเสีย

การปฏิเสธแหล่งความเชื่อ โดยไม่นำมาพิจารณาว่าควรรับหรือควรปฏิเสธ ในแนวที่มีการเผยแพร่กันของคนบางพวกนั้น ที่จริงขัดแย้งความกับความจริงในชีวิตของคนเป็นอันมาก เช่น

๑. การแปลคำว่า มา ปิฎกสมุปทานเนน อย่าเชื่อแม้พระไตรปิฎกนั้น แสดงถึงความไม่รับผิดชอบเป็นอันมาก เพราะในแง่ของความเป็นจริงแล้ว พระไตรปิฎก เป็นคำที่ใช้เรียกพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วถึงเกือบ ๓๐๐ ปี และหลักธรรมใน

พระไตรปิฎกก็เกิดจากพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก มีการนำสืบกันมาโดยพระอรหันต์ ซึ่งเป็นเอกบุคคลที่ควรแก่การเชื่อถือมากที่สุดในโลก แม้อย่างนั้นก็เน้นให้ใช้ปัญญาครบทั้ง ๓ ระดับ เช่นเดียวกัน

๒. สมมติว่าปฏิเสธแม้พระไตรปิฎกด้วย ย่อมเป็นการแสดงว่า แม้กาลามสูตรเอง ซึ่งปรากฏในติกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระไตรปิฎก ก็เชื่อไม่ได้ด้วย เลยสับสนกันใหญ่ จนหาข้อยุติอะไรไม่ได้เลย

๓. ในชีวิตจริงของคนเรานั้น ถ้าจะถามว่าระหว่างปัญญา กับ ศรัทธา คนใช้อะไรมากกว่ากัน เราตอบได้ทันทีว่า คนใช้ศรัทธามากกว่าปัญญา และแม้ในการใช้ปัญญาก็มักเป็นปัญญาระดับสุดมยปัญญา คือที่เกิดจากการได้ยินได้ฟังกันในชีวิตประจำวันด้วยซ้ำไป

๔. ความเจริญเติบโตในชีวิตของคนแต่ละคน ตอนต้นเราก็เริ่มที่ความเชื่อพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ จากนั้นก็เชื่อครู อาจารย์ เพื่อน ผู้บังคับบัญชา คนรัก เอกสาร ตำรา ข่าวสารต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งจะพบว่าชีวิตคนเราแต่ละคนนั้น มีเป็นอันมากที่สามารถตัดสินใจยอมรับ นับถือได้ เพียงเพราะอาศัยประสาทสัมผัสทางตา หู เป็นต้นเท่านั้น ซึ่งแน่นอนความเชื่อระดับนี้มีความเสี่ยงสูง ต่อความเข้าใจผิด ทางพระพุทธศาสนาจึงให้ความเชื่อในคน วัตถุ สิ่งไม่ควรแก่การ

เชื่อถือ โดยจับหลักไว้ที่ตถาคตโพธิสัทธา คือเชื่อในปัญญา การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทุกอย่างในพระพุทธศาสนา ล้วน สืบเนื่องมาจากการตรัสรู้ของพระองค์ เพียงจับหลักตรองนี้ ไว้ให้มั่นคงจริง ๆ ก็จะมีความปลอดภัยได้สูง ทางพระ พุทธศาสนาจึงยกย่องศรัทธาไว้เป็นอันมาก เช่น

ศรัทธาตั้งมั่นแล้วยังประโยชน์ให้สำเร็จ ศรัทธาตั้ง มั่นแล้ว นำสุขมาให้ ศรัทธาเป็นทรัพย์อันประเสริฐของ คนในโลกนี้ ศรัทธารวบรวมไว้ซึ่งเสบียงคือกุศล ศรัทธา เป็นเพื่อนคู่คิดมิตรคู่ใจของคน จนถึงคนจะข้ามพ้นโอฆะ ห้วงน้ำคือกิเลสได้ด้วยศรัทธาเป็นต้น”

ในสัทธานิสังสสูตร อังคุตตรนิกาย .ทรงแสดง อานิสงส์ของศรัทธาไว้ ๕ ประการ คือ

๑. สัตบุรุษผู้สงบในโลก เมื่อจะอนุเคราะห์ ย่อม อนุเคราะห์คนที่มีศรัทธาก่อน

๒. สัตบุรุษผู้สงบในโลก เมื่อจะเข้าไปหา ย่อมเข้าไปหาคนที่มีศรัทธาก่อน

๓. สัตบุรุษผู้สงบในโลก เมื่อจะต้อนรับ ย่อมต้อนรับคนที่มีศรัทธาก่อน

๔. สัตบุรุษผู้สงบในโลก เมื่อจะแสดงธรรม ย่อมแสดงธรรมแก่คนที่มีศรัทธาก่อน

๕. คนที่มีศรัทธา เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ในทางปฏิบัติจริง ๆ คนฉลาดจึงสามารถเลือกใช้ศรัทธา หรือใช้ปัญญาเป็นหลัก ในการตัดสินใจ ยอมรับ นับถือ เรื่องอะไรก็ตาม อย่างที่ท่านเห็นว่า เชื่อในคน ในสิ่ง ที่ควรเชื่อ ซึ่งผลจากความเชื่อหรือปัญญา ก็ตาม จะต้องไม่ออกมาในรูปของการสร้างทุกข์ให้บังเกิดขึ้น ทั้งแก่ตนและคนอื่นเป็นหลักไว้เสมอ

หลังจากทรงทบทวนเรื่องไม่ควรถือเอา ๑๐ ประการแล้ว ทรงแนะนำให้ใช้จินตามยปัญญาอีกมุมหนึ่งของธรรมคือ กุศลธรรมว่า

“กาลามชน เมื่อใดที่ท่านรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครสมาทานให้เต็มที่แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข กาลามชน เมื่อนั้นพวกท่านพึงถึงพร้อมด้วยธรรมเหล่านั้นอยู่”

จากนั้น ทรงนำเอาความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง มาถามไปที่ละข้อ ซึ่งในที่นี้จะสรุปรวมกันตามโครงสร้างเดิม ดังที่ได้ทำมาแล้วในส่วนของความโลภ ความโกรธ ความหลง คือ

“กาลามชน พวกท่านจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน?
ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง เมื่อเกิดขึ้นใน
สันดานของคน ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ หรือเพื่อสิ่งไม่
เป็นประโยชน์

เพื่อประโยชน์ พระพุทธเจ้า

กาลามชน ก็บุคคลผู้มีความไม่โลภ ความไม่โกรธ
ความไม่หลง อันความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่
ครอบงำ มีจิตอันความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่ยึด
เอาไว้แล้วย่อมไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ถือเอาซึ่งสิ่งของที่เจ้าของ
เขามิได้ให้ ไม่ประพฤตินิคมิตในทางประเวณี ไม่พูดเท็จ
สิ่งใดเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ผู้อื่น
กาลมาน เขาย่อมชักชวนผู้อื่นเพื่อเป็นอย่างนั้นบ้าง
ข้อนี้จริงหรือไม่?”

“ข้อนี้ จริงอย่างนั้นพระพุทธเจ้าข้า”

กาลามชน ท่านมีความเห็นในเรื่องนี้ว่าอย่างไร?
ธรรมเหล่านี้เป็นกุศลหรืออกุศล

เป็นกุศลพระพุทธเจ้าข้า

มีโทษหรือไม่มีโทษ

ไม่มีโทษพระพุทธเจ้า

ท่านผู้รู้ดีเตียน หรือท่านผู้รู้สรรเสริญ

ท่านผู้สรรเสริญพระพุทธเจ้าข้า

ใครสมาทานให้เต็มที่แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุขหรือไม่? หรือว่าพวกท่านมีความเห็นเป็น
อย่างไรในข้อนี้

ใครสมาทานให้เต็มที่แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุข ในข้อนี้พวกข้าพระองค์มีความเห็นอย่างนี้
พระพุทธเจ้าข้า”

อโลภะ ความไม่โลภ อโทสะ ความไม่ประทุษร้าย
อโมหะ ความไม่หลง ท่านจัดเป็นกุศลมูล คือรากเหง้าของ
ความดีทั้งหลาย มีจุดเริ่มต้นความจากกุศลมูลเหล่านี้ ซึ่งมี
รากอยู่ที่วิชา หรือปัญญา อันเป็นความรู้ ในระดับต่าง ๆ
จนถึงความรู้ระดับพระสัมพันธัญญาณ

ดังนั้น ท่านที่จะไม่โลภ ไม่ประทุษร้าย ไม่หลงสมบุรณ์
จริง ๆ จึงมีเฉพาะระดับพระอรหันต์หรือพุทธบุคคล ๓
ประเภท คือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจก
พุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก เท่านั้น แต่เพราะกุศลธรรม
ทั้งหลาย ไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะทำ
หน้าที่ขจัดสิ่งตรงกันข้าม ให้เจือจาง เบาบางลงไปตาม
ลำดับ ทำนองแสงสว่างที่เกิดขึ้นจะมากหรือน้อยก็ตาม
นอกจากจะให้แสงสว่างด้วยตนเองแล้ว ยังทำหน้าที่ขจัด
ความมืดให้ออกไป แต่ความมืดจะหายไปได้น้อยหรือมาก
ขึ้นอยู่กับปริมาณแสงสว่างที่ถูกจุดขึ้นในขณะนั้น ๆ เป็น

สำคัญ จึงอาจกล่าวโดยสรุปว่า ธรรมเนียมปฏิบัติทั้งหมดในทางพระพุทธศาสนา คือการพยายามพัฒนาจิตให้มีความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงมากยิ่งขึ้น จนสามารถขจัดความโลภ ความโกรธ ความหลงได้หมดสิ้นไปในที่สุด ที่พระโบราณจารย์ท่านมักใช้คำว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมีพระอรหัตต์เป็นยอด หมายความว่ามุ่งตรงไปที่เป้าหมายสูงสุด คือผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุผลเป็นพระอรหันต์ แต่คนเราแต่ละคนมีความจำกัดด้วยตัวของตัวเองการพยายามลดละความโลภ โกรธ หลง เพื่อให้จิตมีความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เพิ่มขึ้นจึงทำได้แตกต่างกันไป ตามกำลังความสามารถของแต่ละคน

ทั้งนี้เพราะว่า ความโลภ โกรธ หลง ที่รุนแรง จะทำให้สังคม ประเทศชาติเข้าสู่ยุคมิคสัญญี คือมองกันเป็นสัตว์ที่ตนจะต้องไล่ล่า เป็นพฤติกรรมที่เป็นไปตามสัญชาตญาณสัตว์ป่า ขาดการควบคุมบังคับบัญชาจากจิตสำนึกที่มีเหตุมีผล พฤติกรรมเหล่านี้เราจะเห็นได้จากการจลาจล การสงคราม การต่อสู้ระหว่างกลุ่มคนกับกลุ่มคน เมื่อมองสาวลึกลงไปถึงตัวกระตุ้นให้กระทำ จะพบว่าเป็นอาการของโลภ ความโกรธ ความหลง ที่มีความต่อเนื่อง มีการกระตุ้น เร่งเร้าให้เกิดความรุนแรงขึ้นมามากขึ้น ๆ จนพฤติกรรมของคนไม่ต่างอะไรไปจากสัตว์ แต่จะมีการทำลายล้างรุนแรงมาก

กว่าสัตว์ เพราะคนมีเครื่องทุ่นแรงมากกว่า ท่านบอกว่าคน กับสัตว์ย่อมไม่แตกต่างกันใน “เรื่องกาม เรื่องกิน เรื่อง นอน และความกลัว” ความแตกต่างจึงอยู่ที่การแสวงหา การครอบครอง การใช้สอยสิ่งเหล่านั้นเท่านั้น พฤติกรรม ของสัตว์ดิรัจฉาน แสดงอาการของความโลภ โกรธ หลง ที่ชัดเจนด้วย

“การแย่งอาหารกันกิน แย่งถิ่นกันอยู่อาศัย แย่งคู่กัน พิศวาส แย่งอำนาจกันเป็นใหญ่”

พฤติกรรมเหล่านั้นเห็นได้ชัดเจนว่า เป็นอาการของ ความโลภ หลงที่ชัดเจน และพร้อมที่จะโกรธผู้ที่มาแย่ง อาหาร ที่อยู่อาศัย คู่ครอง และอำนาจของตน และความ รุนแรงในลักษณะนี้เอง ได้เกิดขึ้นแก่คนในโลก จนแต่ละ อย่างกลายเป็นสงครามไปได้ทุกกรณี และเคยเป็นมาแล้ว หลายครั้งหลายหน ในโฉมหน้าประวัติศาสตร์ของโลก

ในขณะที่เดียวกัน พฤติกรรมของคนดี ระดับที่มีศีลธรรม จรรยา มีเหตุมีผลในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งในแง่ของความเป็น จริงแล้ว มีมากกว่าพฤติกรรมรุนแรงดังกล่าว ลักษณะ อาการเหล่านี้เป็นที่รับรู้กันของคนทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กาลามชน ที่ท่านมีประสบการณ์ในชีวิต การเรียนรู้ และท่านอยู่ในยุคสมัยที่คนสนใจในธรรมด้วย การทำความเข้าใจ ในเรื่องของความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง สำหรับพวก

ท่าน จึงไม่เป็นการยากอะไรนัก ที่สำคัญคือ การมองเห็น
ความต่อเนื่องกันของความไม่โลก ไม่โกรธ ไม่หลงว่า เมื่อ
ธรรมเหล่านี้บังเกิดขึ้น ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ และคน
ที่ไม่ถูกความโลก ความโกรธ ความหลงครอบงำ หรือใจไม่
มีความโลก โกรธ หลงที่รุนแรง จะเกิดความสำรวมระวัง
ในเมื่อตนต้องเกี่ยวข้องกับชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครอง และ
การสนทนาติดต่อกับคนอื่น จะไม่ประพฤติดะไรเป็นการ
ล่วงละเมิดต่อสิทธิทางร่างกาย ทรัพย์สิน คู่ครอง และการ
รับฟังข่าวสารที่ถูกต้องของคนอื่น ในขณะเดียวกันเมื่อตน
ทำได้แล้ว จะเกิดกุศลเจตนา พยายามเชิญชวนชักชวน
ให้คนอื่นถือตามปฏิบัติตามด้วยจิตคิดอนุเคราะห์ต่อคน
เหล่านั้น ต้องการจะป้องกันเขาจากบาป จนถึงมองได้เลย
ไปว่า สิ่งที่เป็นกุศลธรรมไม่มีโทษ ท่านผู้รู้ยกย่องสรรเสริญ
ใครสามารถประพฤติปฏิบัติให้สมบูรณ์ได้ จะอำนวยความสะดวก
สุขให้แก่ตนและพร้อมที่เผื่อแผ่ความสุขเหล่านั้นไปเพื่อคนอื่น
ด้วยการชักชวนเขาให้ศึกษา ให้ปฏิบัติ เพื่อลดละความโลก
ความโกรธ ความหลงดังกล่าว

ความไม่โลก ไม่โกรธ ไม่หลง ที่ทรงเน้นย้ำในที่นี้ ทรง
เน้นระดับศีลธรรมจรรยาเป็นหลัก เป็นความไม่โลก ไม่โกรธ
ไม่หลง ในระดับของกุศลกรรมบถ คือทางดำเนินชีวิตของ
คนที่ฉลาดเท่านั้น อันเกิดขึ้นจากปัญญาหรืออโมหะ ที่

สามารถคิดระดับทำตนเป็นอุปมา หรือเอาใจเขามาใส่ใจเรา การกระทำอันใดที่เราไม่ต้องการให้คนอื่น สัตว์อื่นกระทำ ต่อเรา พยายามควบคุมความคิด จิตใจของตน ไม่ให้กระทำ สิ่งนั้นแก่คนอื่น จุดกระทบที่สำคัญ หรือแม้แต่จุดยึดมั่นถือ มั่นที่สำคัญในชีวิตคนนั้น บางคราวท่านใช้คำง่าย ๆ ว่า “ตน กับสิ่งที่เกี่ยวเนื่องด้วยตน หรือเรากับของเรา” ซึ่งในที่ นี้ทรงยกตัวหลักมาที่เดียวคือ ชีวิตของเรา ทรัพย์สิน คู่ครอง ของเรา และการรับฟังข่าวสารของเรา ที่ทุกคนไม่ต้องการ ให้ใครมาล้วงละเมิด และมาโกหกหลอกลวงเรา โดยให้ อาศัยจุดนี้เองคิดย้อนไปที่ตัวเขา และสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับเขา ก็คงเป็นเรื่องของชีวิตทรัพย์สิน คู่ครอง การรับฟังข่าวสาร ที่ถูกต้องเช่นเดียวกัน

ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ที่ทรงประสงค์ในที่นี้ จึง เป็นระดับมโนสุจริต คือความคิดในทางที่ดีที่ชอบ เป็นความ คิดระดับคุมความโลภ ความโกรธ ความหลงเอาไว้ ไม่ให้ ล้นออกมาจนเป็นเหตุให้มีการทำ การพูดในทางที่เป็นกาย ทุจริต วจีทุจริตเท่านั้น ซึ่งหมายความว่า หากท่านสามารถ คุมความคิดของตนได้ในระดับนี้ กุศลกรรมบถทางกาย วาจา ก็เกิดขึ้นได้เองโดยอัตโนมัติ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ระดับนี้ท่านจึงบอกว่า

๑. ไม่โลภอยากได้ของ ๆ คนอื่น แสดงว่าแม้จะโลก อยู่บ้าง แต่ให้คุ้มไว้อย่างถึงกับอยากได้ของ ๆ คนอื่น เพราะ เมื่อถึงจุดนั้นแล้วทุจริตทางกาย ทางวาจาต้องเกิดขึ้นแน่นอน เพียงแต่จะรุนแรงหรือไม่รุนแรงเท่านั้น

๒. ความโกรธแม้จะมี ก็อย่าถึงกับมุ่งร้าย ทำลาย คนอื่น หรือผลประโยชน์ของคนอื่น

๓. แม้จะมีความหลงอยู่ภายในใจ แต่อย่าให้ถึงกับ เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม อันพร้อมที่จะนำไปสู่การ พุดผิด ทำผิด

หากคนสามารถทำใจให้ไม่โลภอยากได้ของคนอื่น ไม่พยายามปกป้องร้ายคนอื่น เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม แล้ว การงดเว้นจากการทำลายชีวิต ทรัพย์สิน ล่วงเกิน คู่ครองของคนอื่น ก็จะไม่เกิดขึ้น ยามต้องพูดจาสนทนากับคน อื่น ก็จะงดเว้นการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อ เจ้อเหลวไหล อันเป็นพัฒนาการทางใจที่เข้าถึงความเป็น มนุษย์ ตามความหมายของพระพุทธศาสนา ที่ท่านนิยาม คุณลักษณะของความเป็นมนุษย์ไว้ว่า

มนุษย์ คือสัตว์ที่มีใจสูง คือสูงจากอำนาจของกิเลส ในระดับที่คุมกิเลสดังกล่าวได้

มนุษย์ คือสัตว์โลกที่รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์ และไม่ เป็นประโยชน์ หมายถึงกอบปรักด้วยอโมหะ หรือปัญญาที่ทำ

หน้าที่ขจัดความหลง อย่างน้อยระดับความเห็นผิดในกฎ
แห่งเหตุผล ในกฎแห่งกรรม ในความจริงแห่งไตรลักษณ์
คิดเอาใจเขามาใส่ใจเราได้เป็นเบื้องต้น

มนุษย์ คือสัตว์โลกที่มีเหตุผล คือมองผลสาวไปหาเหตุ
ได้ มองเหตุสาวไปหาผลได้ จนถึงมีความพร้อมที่จะขจัด
เหตุแห่งความเสื่อม มาดำเนินชีวิตไปบนเหตุแห่งความเจริญ
ได้

กุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการนี้ พระโบราณจารย์
ท่านบอกว่าเป็นมนุษยธรรม จัดเป็นเกณฑ์วัดความเป็น
มนุษย์ของคนที่เกิดมาในโลก ทุกจริต ๓ ประการ อันเกิด
ขึ้นมาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง และสุจริต ๓
ประการ อันเกิดขึ้นจากความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง จึง
เป็นพระธรรมเทศนาที่มีการตอกย้ำมากเป็นพิเศษในที่บาง
แห่งทรงแสดงผลต่อเนื่องจากบาป บุญเหล่านี้ไว้ทั้งปัจจุบัน
และกาลภายหน้า

ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย รับสั่งแก่พระอานนทเถระ
ว่า

**“อานนท์ เมื่อบุคคลกระทำกายทุจริต วจีทุจริต มโน
ทุจริต ที่กล่าวว่าเป็นกิจไม่ควรทำโดยส่วนเดียว โทษอย่าง
นี้อันบุคคลนั้นพึงหวังได้ คือ**

๑. แม้ตนเองก็ติเตียนตนเองได้
๒. ท่านผู้รู้ใคร่ครวญแล้วยอมตำหนิติเตียน
๓. ชื่อเสียงในทางชั่วร้ายยอมกระฉ่อนไป
๔. จะหลงทำกาลกิรียาคือหลงตาย
๕. เมื่อแตกกายตายไป ย่อมบังเกิดในทุคติ วินิบาต

นรก อบาย

อาณนर्थ เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต
ที่เรากล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อาณิสงส์อย่างนี้
อันผู้นั้นพึงหวังได้คือ

๑. แม้ตนเองก็ติเตียนตนเองมิได้
๒. ท่านผู้รู้ใคร่ครวญแล้วยอมยกย่องสรรเสริญ
๓. เกียรติคุณในทางดีงามยอมแพร่กระจายไปใน

ทิศทั้งหลาย

๔. ยามจะตายก็ตายอย่างมีสติไม่หลงตาย
๕. หลังกายแตกทำลายไป ย่อมบังเกิดในสุคติโลก

สวรรค์

ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกายนั่นเอง ทรงตอบปัญหาที่
ท่านชาณฺสโสณีนีกราบทูลถาม ถึงเหตุปัจจัยให้คนตายแล้ว
ไปบังเกิดในนรก และสวรรค์ ก็ทรงแสดงว่าการทำทุจริตทาง
กาย ทางวาจา ทางใจและการไม่ทำสุจริต ทางกาย ทาง
วาจา ทางใจ เป็นเหตุปัจจัยให้คนบังเกิดในอบาย ทุคติ

วินิบาต นรก และการทำสุจริตทางกาย วาจา ใจ การไม่
ทำทุจริตทางกาย วาจา ใจ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้คนได้
บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ที่ทรงยกมาตรัสตาม
ชาวกาลามชน ที่ทรงเน้นไปที่การทำ และการชักชวนให้คน
อื่นทำทุจริตทางกาย วาจา ในพระสูตรนี้ ทรงเน้นไปที่ระดับ
ของศีล หรือกุศลกรรมบถดังกล่าว อันที่จริงระดับกุศล
กรรมบถเป็นธรรมะไปแล้ว แต่เป็นธรรมะระดับต้นคือการ
งดเว้น การสำรวมระวัง การไม่ละเมิด จึงมีอาการของศีล
อยู่มาก แม้จากจุดของศีลนั้นเอง ก็อำนวยผลทั้งเป็นมนุษย์
สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ดังในตอนสุดท้าย
ของศีลที่สมาทานกันว่า

ศีลเสน สุคติ ยนฺติ คนจะบังเกิดในสุคติได้ก็เพราะศีล

ศีลเสน โภคสมฺปทา คนจะสมบูรณ์พร้อมด้วยโภคะ
สมบัติได้ก็เพราะศีล

ศีเลน นิพฺพตฺติ ยนฺติ คนจะบรรลุนิพพานได้ก็เพราะศีล

แต่ทั้งนี้ คน ๆ นั้นจะต้องสามารถชำระศีลของตนให้
บริสุทธิ์หมดจด และจากความหมัดจดของศีลที่เกิดขึ้นตาม
ลำดับนั้นเอง ทำให้คนผู้นั้นมีธรรมะเป็นหลักใจเพิ่มขึ้นตาม
ลำดับ จนกลายเป็นคนมีธรรม เช่น

เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นอาการของความไม่โลภไม่หลงระดับหนึ่ง จากนั้นจะงดเว้นการเชิญชวน ชักชวน แนะนำ หรือสั่งให้คนอื่นฆ่า อาการของความไม่โลภ ไม่หลงชัดเจนมากยิ่งขึ้น จากนั้นใจจะมีความประณีตขึ้น จนถึงไม่ยกย่องสรรเสริญคนอื่นที่ฆ่าสัตว์ นอกจากกายจะสุจริตแล้ว สุจริตเกิดครบทั้ง ๓ ประการ จากนั้นท่านจะไม่พอใจไม่ยินดีในการฆ่า สิ่งที่ได้มาด้วยการฆ่า แต่กลับมีเมตตาต่อคนเหล่านั้น ปริมาณของคุณธรรมเด่นชัดมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ

พอมาถึงระดับของธรรมะแล้ว ใจที่ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง คือใจที่มีความเสียสละ เมตตา กรุณา ปัญญา อย่างน้อยก็ในระดับที่ไม่ละเมิดศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ทำให้สามารถควบคุมตนเองได้ ตั้งตนไว้ในทางที่ชอบได้ แม้บางครั้งจะทรงสอนในลักษณะแยกเดี่ยวออกไป เช่น

การเลือกให้อันพระสุคตทรงสรรเสริญ การเลือกเป็นอาการของอโมหะ คือปัญญา การให้เป็นอาการของอโลภะ คือความไม่โลภ จนถึงเสียสละออกมา ในขณะที่เดียวกันหากเราไม่ชอบคนที่เราให้เราก็ไม่ให้ และกลับให้ได้ ถ้าเราไม่โกรธเขาแสดงว่าในการทำอย่างนั้นนั้น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้ถูกขจัดออกไประดับหนึ่งแล้ว

บัณฑิต ย่อมเว้นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ถือเอาเฉพาะ สิ่งที่เป็นประโยชน์

ความเป็นบัณฑิตก็ดี ความคิดที่จะงดเว้นก็ดี เป็นอาการของอโมหะ สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากกิเลสทั้ง ๓ กอง การปฏิบัติในจุดนี้จึงเป็นทั้งความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เพียงแต่ว่าอาการของอะไรจะเด่นกว่าเท่านั้นเอง

หลังจากทรงยกเอา อกุศลมูล กุศลมูลมาตรัสถามให้คิดพิจารณา มองเห็นผลของความชั่วความดีได้ตลอดสายแล้ว พึงสังเกตว่าจนถึงขณะนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสอนอะไรเพิ่มเติม เพียงแต่ทรงสรุปว่า เมื่อท่านเหล่านั้นเห็นประจักษ์ซึ่งบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ และไม่ใช้ประโยชน์ จากอกุศลมูล กุศลมูลด้วยตนเองแล้ว ก็ควรจะละ ควรดำรงตนอยู่ด้วยกุศลธรรมเหล่านั้น การที่ทรงแสดงแหล่งการรับรู้ทั้ง ๑๐ ว่าไม่ควรถือเอานั้นทรงแสดงเพื่อให้ท่านเหล่านั้นใช้ปัญญา พินิจพิจารณาด้วยตนเอง คือให้คิดเอง เลือกเว้นเลือกประพฤติด้วยจิตสำนึกของตนเอง หาได้ทรงแสดงเพราะเหตุอื่นไม่ ทรงเน้นย้ำตรงนี้ทุกขั้นตอน ทรงเน้นย้ำในลักษณะนี้ถึง ๔ ครั้งด้วยกัน จากนั้นทรงนำเอาหลักของพรหมวิหารทั้ง ๔ ประการ มาแยกแสดงในแต่ละข้อ โดยทรงเปลี่ยนเฉพาะองค์ธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา

อุเบกขาไปตามลำดับ โดยข้อความส่วนอื่นเหมือนกัน ใน
ที่นี้จะนำมากล่าวโดยสรุป แต่คงเนื้อหาสาระไว้เท่าเดิม
ความว่า

“กาลามชน อริยสาวกนั้นแล เป็นผู้ปราศจากความ
โลภ ความพยาบาท เป็นผู้ไม่หลง มีสติมั่นคง มีสัมปชัญญะ
มีใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แม้ไปใน
ทิศที่ ๑ อยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็แม้ไปอย่างนั้น
มีใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ไพบูลย์
เต็มที เป็นจิตใหญ่ มีสัจจะหาประมาณมิได้เป็นอารมณ์ ไม่มี
มีเวร ไม่มีอคติเบียดเบียน แม้ไปในที่ทั้งปวง ทั้งใน
ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องขวาง ตลอดโลกอันมี
สรรพสัตว์ ด้วยความเป็นผู้มีใจกอบปร้ด้วยเมตตา กรุณา
มุทิตา อุเบกขา ในสัตว์ทั้งปวง”

พระธรรมเทศนาช่วงนี้ ทรงชี้ไปที่คุณลักษณะของคน
ระดับอริยสาวกว่า ท่านไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง
ในขณะเดียวกันท่านสมบูรณ์ด้วย สติ สัมปชัญญะ และ
พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ที่ไม่ใช่ เมตตา กรุณา มุทิตา
อุเบกขาระดับธรรมดา แต่เป็นระดับที่ไพบูลย์ เป็นจิตใหญ่
มีความรู้สึกต่อสรรพสัตว์ไม่มีประมาณที่ท่านเรียกว่า
“อัปป์มัญญา” คุณธรรมในลักษณะสมบูรณ์เช่นนี้ จึงเป็นการ
พูดถึงพระอริยสาวกระดับอรหันต์เป็นหลัก ซึ่งในแง่ของผู้ฟัง

กาลามชนสามารถนึกย้อนกลับไปที่พระพุทธคุณ ที่ท่าน
เหล่านั้นได้ฟังล่วงหน้ามาก่อนแล้วได้เป็นอย่างดี

คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จึงน่าจะมาทำความรู้จัก
ในรายละเอียดมากขึ้น เพราะเป็นฐานของชีวิต เป็นเรื่อ
นใจของคนดีทั้งหลาย ที่ท่านแปลธรรม ๔ ประการระดับ
พรหมวิหารว่า ธรรมอันเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ หรือเป็น
หลักใจของผู้ใหญ่ทั้งหลาย ซึ่งในแง่ของความเป็นจริงแล้ว
ควรเป็นหลักใจของคนทั้งหลาย

เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาที่จะเห็นคนอื่นสัตว์อื่น
เป็นสุข เกิดขึ้นโดยอาศัยการใช้ปัญญา คิดระดับใจเขาใจเรา
ว่า ตนต้องการความสุข ไม่ต้องการความทุกข์อันใด คนอื่น
สัตว์อื่นก็ไม่ต้องการความทุกข์ แต่ต้องการความสุขเช่นเดียว
กันฉันนั้น เมื่อตั้งใจได้เช่นนี้แล้ว ก็จะเริ่มแสดงเมตตาออก
มาทางกาย ทางวาจา โดยกระทำอะไรก็ตาม จะไม่ทำใน
ลักษณะเบียดเบียนตนเองและคนอื่นให้เดือดร้อน จะพูดอะไรก็
ไม่พูดในลักษณะทำตนเองและคนอื่นให้เดือดร้อน จนถึงตั้งใจ
จะได้เห็นคนอื่น สัตว์อื่น ดำรงชีวิตอยู่โดยไม่มีเวรไม่มีภัย
ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ให้แต่ละคนอยู่ดีมี
สุขตามสมควรแก่ฐานะของตน เมตตา กับความไม่ประทุษ
ร้ายจึงเป็นพวกเดียวกัน ในแง่ของปริยัติคือการศึกษาเรียน

รู้นั้นทำไมไม่ยาก แต่ในภาคปฏิบัติ คือการทำจิตให้มีเมตตา กลับทำได้ยากพอสมควรที่เป็นเช่นนี้เพราะอะไร?

เพราะว่า เมตตาเมื่อเกิดขึ้นมานั้น จะต้องทำหน้าที่ขจัดพยาบาทออกไปได้ พยาบาทจึงเป็นข้าศึกของเมตตาโดยตรง แต่ในขณะที่เดียวกันข้าศึกใกล้ชิดกับเมตตา จนทำให้คนเข้าใจว่าเมตตาก็มีอยู่นั่นคือ

กามราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจความใคร่ ในสิ่งที่ตนกำหนดว่าน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ

เปมะ ความรักใคร่ ความเส่นหา ผูกพัน ด้วยความรัก ความพอใจในคน สัตว์เหล่านั้น

เกหสิตเปมะ ความรักที่เป็นครอบครัว วงศาคณาญาติ ซึ่งหากเป็นความรู้สึกระดับนี้ พอเกิดปัญหาอะไรขึ้นมาใจพร้อมจะแกว่งไปเป็นฉันทาคติ คือความลำเอียง เพราะอาศัยความรักความผูกพันกัน

ข้อที่พึงสังเกตคือ เมตตาจะมองไปที่สัตว์ทั้งหลายนั้น จะได้ประโยชน์ ความสุข จากการกระทำของตนเป็นหลัก ท่านจึงบอกว่าเมตตามีสัตว์ทั้งหลายเป็นอารมณ์ แต่ความรู้สึก ๓ ประการข้างต้น มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเป็นหลัก หากไม่เป็นไปตามที่ตนต้องการจะโกรธ แต่ถ้าเป็นเมตตาจริง ๆ แม้คนเหล่านั้นจะไม่อยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน ตามที่เราต้องการ จิตจะปรับตัวเอง

เป็นอุเบกขา คือมองไปในแง่ของความเป็นกรรมของคน
สัตว์เหล่านั้น ที่ใคร ๆ ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

เมตตา เป็นหลักธรรมที่พูดง่าย แต่ในภาคปฏิบัติกลับ
ยากพอสมควร หากจะให้ เป็นเมตตาจริง ๆ ดังนั้นการ
เจริญเมตตา ท่านจึงเน้นให้พยายามลดความโกรธ ความ
พยาบาทให้ได้เสียก่อน โดยพยายามขจัดเงื่อนไขที่ทำให้ใจ
เกิดความโกรธ และเพิ่มพูนความคิดในทำนองเมตตาให้
ค่อย ๆ เกิดขึ้น จนมีกำลังมากพอที่จะสร้างความรู้สึกเมตตา
และมีกำลังมากพอที่จะแผ่ไปโดยนัยที่ทรงแสดงไว้

ปัญหาที่เป็นอุปสรรคของเมตตามีเป็นอันมาก เช่น
ความเห็นแก่ตัว เห็นแก่พวกของตัวเอง อันมาจากความรู้สึก
เป็นเราเป็นเขา จนแบ่งแยกเป็นพวกเรา พวกเขา สำหรับเรา
กับพวกเราจะเมตตากันได้ง่าย แต่มักจะส่ายไปทาง ความ
เป็นพวกเรา ทำให้ใกล้ต่อฉันทาคติดังกล่าว ในการเจริญ
เมตตา จึงต้องมีขันติ ความอดทนมีการให้อภัย พยายามไม่
กำหนดคนอื่น ด้วยความไม่พอใจ ไม่ยินดี หากเมตตาเขา
ไม่ได้ก็เฉย ๆ ไว้ก่อน

ท่านแสดงหลักความคิดเพื่อสอนใจตนเอง ยามเมื่อใจ
มีความหงุดหงิด ไม่พอใจ โกรธโดยคิดถึงพระพุทธรูป
ไว้ในกนกภูมิโอวาทสูตร คือพระโอวาทที่มีความอุปมา
เหมือนเลื่อยความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย แม้หากพวกโจรป่า จะพึงจับตัวแล้ว ตัดอวัยวะด้วยเลื่อยที่มีคมสองข้าง แม้ผู้ใดยังใจให้ มีความคิดประทุษร้ายต่อโจรนั้น เพราะใจที่ยังร้ายอยู่นั้น ผู้นั้นหาได้ชื่อว่าผู้ทำตามคำสอนของเราไม่

ผู้ใดโกรธตอบผู้ที่โกรธตนก่อน คนที่โกรธตอบชื่อว่าเป็นคนเร็วกว่าผู้ที่โกรธตนก่อนเสียอีก ผู้ไม่โกรธตอบผู้ที่โกรธตน ชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้ยาก

ผู้ใด รู้ว่าผู้อื่นขุ่นเคืองแล้ว มีสติระงับใจเสียได้ ไม่เคืองตอบ ผู้นั้นชื่อว่าประพฤติเป็นประโยชน์แก่บุคคลทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายตนและฝ่ายท่าน”

อีกประการหนึ่ง ท่านสอนให้มองความโกรธว่า เป็นเหมือนศัตรู คนโกรธจึงถือว่าเป็นศัตรูของตนเอง เพราะความเลวร้ายทั้งหลายที่ศัตรูทำให้แก่ศัตรูของตนนั้น เมื่อใครมีความโกรธ ความโกรธเหล่านั้นจะทำหน้าที่ศัตรู เช่นศัตรูทั้งหลายหวังให้คนที่เป็ศัตรูของตน มีผิวพรรณเศร้าหมอง หน้าตาไม่ผ่องใส มีความยากแค้นขัดสน ชาติแคลนโรค สมบัติ ไม่มีเกียรติยศ ไม่มีเพื่อนฝูง จนถึงกับตายไปแล้ว ให้ตกนรก ด้วยความโกรธที่เกิดขึ้นภายในใจของตน ความโกรธนั่นเองจะผลักดันให้ทำทุจริตทางกาย วาจา ใจ เมื่อทำทุจริตแล้ว ความเดือนร้อนทุกข์ภัยดังกล่าวก็น่าเกิดขึ้นเอง คนโกรธจึงได้ชื่อว่าตนเป็นศัตรูของตน

ทรงเตือนให้มองเห็นความโกรธเหมือนท่อนไม้ที่ข้างหนึ่งติดไฟ ข้างหนึ่งเป็นอนุจจาระ ใคร ๆ ไม่ควรจับต้องไม่ว่าทางโคนหรือทางปลาย

ตามปกติแล้ว ความโกรธเกิดจากการกระทบกระทั่งกัน แสดงว่าคนที่ทำให้เราโกรธเป็นคนที่รู้จักกัน ใกล้ชิดกัน ความโกรธมักเกิดจากการมองเขาในแง่ร้ายด้านเดียว ท่านจึงสอนให้มองหาส่วนแห่งความดีของเขาบ้าง เมื่อนำมาบวกลบกันแล้วจะพบว่า ส่วนดีของเขาจะมีมากกว่าส่วนไม่ดีของเขา แล้วพยายามนึกถึงความดีของเขาให้มากไว้ ความรู้สึกโกรธก็จะลดน้อยถอยลง แสดงว่าจิตพร้อมที่เจริญเมตตา หรือแสดงเมตตาต่อเขา

อนึ่ง ท่านสอนให้พยายามมองเชื่อมต่อกัน จากนัยแห่งกาลามสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ชาวกาลามชนมองเชื่อมกันว่า สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ความทุกข์ เมื่อมองสืบสาวไปถึงสาเหตุแล้วจะพบว่า เกิดมาจากกิเลสคือโลภ โกรธ หลง เมื่อต้องการจะขจัดความทุกข์ให้แก้ตน ก็ต้องพยายามตัดเหตุ คือการลดความโกรธ เมื่อไม่โกรธ การทำผิด พุติผิดก็ไม่เกิด เมื่อไม่มีการทำผิด พุติผิด ความทุกข์อันเป็นผลก็จะไม่เกิดขึ้น เช่นทรงสอนให้เตือนตนด้วยตนว่า

“นำคำหนี เมื่อเข้าโกรธแล้วเจ้าจะทำความทุกข์ให้เกิด
ขึ้นแก่ศัตรูของเจ้าได้หรือไม่ก็ตาม แต่บัดนี้เจ้าก็ได้เบียด
เบียนตนเอง ด้วยความทุกข์ใจเพราะโกรธอยู่แท้ ๆ แล้ว”

“เจ้าโกรธว่า คนอื่นทำกรรมปาเถื่อนให้ ทำไมเจ้าจึง
ต้องการจะทำกรรมเช่นนั้นเสียเองแก่ตนเองเล่า” เป็นต้น

หากไม่อาจเข้าใจในลักษณะนั้นได้ ท่านสอนให้มอง
ในแง่ของกรรม คือคนโกรธเรานั้น หากเขาทำ หรือพูด
ไปด้วยอำนาจของความโกรธ แสดงว่าในขณะที่ เขา
กระทำทุจริตพร้อมทั้งทางกาย วาจา ใจแล้วเขาต้องรับผล
กรรมตามการกระทำของเขาแล้ว หากเราไม่โกรธตอบ ไม่
ด่าตอบ ไม่ประทุษร้ายตอบ เขาก็ทำบาปกรรมของเขาคน
เดียว ปล่อยให้เขาเป็นไปตามกรรมของเขา เราไม่มีความ
จำเป็นอะไรที่จะไปทำบาปกรรมตามเขาไปด้วย โดยยึดหลักว่า
ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม เขาต้องเป็นผู้รับผล
ของกรรมนั้น

ข้อนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“คนพาลผู้ใดประทุษร้ายต่อคนผู้มีได้ประทุษร้าย ซึ่ง
เป็นคนบริสุทธิ์ มิได้มีความคิดชั่ว ผลร้ายย่อมกลับไปถึง
คนพาลผู้นั้นเอง ดูงู่นละเอียดยกที่คนชั้ดไปทวนลม ก็
ย่อมกลับมาถึงผู้ชั้ดเอง ฉะนั้น”

และในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน มีพระศาสดาที่ประกอบด้วยคุณพระมหากรุณา ไม่มีความโกรธ ความโลภ ความหลง เราในฐานะที่ศาสนิกของพระองค์ อาจถือเอาพุทธจริยาของพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ แม้ในขณะนั้นจะยังมีความโลภ ความโกรธ ความหลงอยู่ แต่ทรงมีความอดกลั้น อดทน ช่มใจ ห้ามใจจากความโกรธ ให้เต็มทีตามความสามารถที่จะทำได้

อีกประการหนึ่ง ท่านสอนให้พิจารณาในแง่ที่เราเคยเกี่ยวข้องกันในสังสารวัฏ อาศัณฺณิยแห่งพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ในที่ทั้งหลายมี นิทานวรรค สังยุตตนิกายเป็นต้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ัตถ์ที่ไม่เคยเป็นมารดา ไม่เคยเป็นบิดา ไม่เคยเป็นพี่ชาย พี่สาว น้องชาย น้องสาว ไม่เคยเป็นบุตร ไม่เคยเป็นธิดาของเรา มิใช่หาได้ง่าย” เมื่อคิดถึง ความเกี่ยวข้องผูกพันกันโดยวิธีนี้ ทำให้เกิดความเมตตาหวังดี อย่างที่คนมีต่อญาติของตนในปัจจุบัน เพราะการจะไม่โกรธ เมตตา ให้อภัย ต่อญาติของตนเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย

หรือไม่อย่างนั้น ท่านสอนให้พิจารณาศึกษาถึงอนิสงส์ของเมตตา แล้วนำมากระตุ้นเตือนตัวเองว่า “นี่เธอ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้มิใช่หรือ ว่า ภิกษุทั้งหลาย เจโตวิมุติ

คือเมตตา เมื่อภิกษุปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อ เจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดูจายน ทำให้ชำนาญ ปล่อยให้คล่องแคล่ว ก่อตั้ง สังฆม ทำให้สำเร็จอย่างดีแล้ว อานิสงส์ ๑๑ ประการเป็น อันหวังได้ คือผู้เจริญเมตตาเย่อม

“นอนหลับเป็นสุข, ตื่นขึ้นมาก็เป็นสุข, ไม่ฝันร้าย, เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย, เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาย่อมให้การคุ้มครองรักษา ไฟก็ดี พืชก็ดี ศาสตราวุธ ก็ดี ไม่อาจทำอันตรายได้, จิตใจจะตั้งมั่นเป็นสมาธิได้ เร็ว หน้าตามีความผ่องใส ไม่หลงทำกาลกิริยา เมื่อยังไม่ บรรลุคุณเบื้องสูง ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

หากเจ้าไม่สามารถทำจิตร้ายให้สงบลงไปได้ เจ้าจะ เป็นผู้เร็ดร้างจากอานิสงส์ทั้ง ๑๑ ประการนี้แน่

การเจริญเมตตา มีวิธีทำใจอย่างไร?

การปรับใจให้มีเมตตา จนสามารถแผ่ไปในคนอื่น ๆ ได้นั้น จะต้องเริ่มจากทำความรู้สึกเมตตาในตนก่อน โดย ท่านสอนให้ทำใจบ่อย ๆ ว่า

“ขอเราจงเป็นผู้มีความสุข ไม่มีความทุกข์เกิด หรือ ขอ เราจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนไม่มีความทุกข์ มีความสุขบริหารตนเองเกิด” จากนั้นอาศัยความเมตตา ต่อตนเป็นฐาน สร้างความรู้สึกต่อคนอื่นว่าเราเป็นผู้รัก

ความสุข เกลียดชังความทุกข์ ไม่อยากตายฉันใด คนอื่น สัตว์
อื่นก็มีความต้องการเช่นนั้น เพราะในแง่ของความเป็นจริง
แล้ว รักอื่นเสมอด้วยรักตนหาไม่ มีข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ตรัสไว้ว่า

**“บุคคลตามค้นไปด้วยใจตลอดทุกทิศ ก็มีได้พบผู้
เป็นที่รักยิ่งกว่าตน ที่ไหนเลยฉันใด ตนของคนอื่นก็ย่อม
เป็นที่รักของเขามากฉันนั้น เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึง
ไม่ควรเบียดเบียนคนอื่น”**

เมื่อสร้างเมตตาต่อตนได้แล้ว จากนั้นให้เจริญเมตตา
ต่อท่านที่เราเคารพนับถือ เพื่อนที่รักคนอื่นที่เรามีความรัก
คนที่เรามีความรู้สึกเป็นกลาง ๆ เมื่อเห็นว่าการกำลังเมตตา
มีความแก่กล้ามากพอแล้ว ให้เจริญเมตตาแม้ในคนที่เรา
มีความรู้สึกเป็นศัตรู การเจริญเมตตานั้น ท่านสอนให้ทำ ๒
ระดับ คือ

แผ่ไปโดยเจาะจงคนใดคนหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งตาม
ลำดับที่กล่าวแล้ว ให้คนเหล่านั้นอยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย
ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ให้มีความสุขตามสมควร
แก่ฐานะของตน

แผ่โดยไม่เจาะจง ทำนองที่เราแผ่เป็นสัพเพสัตว์
คือสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในที่ในทิศทั้งปวง ให้คนทั้งหลาย

ทั้งปวงเหล่านั้น อยู่ร่วมกันอย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีอันตราย มีความสุข ไม่เบียดเบียนกัน

การเจริญเมตตาแนวนี้เป็นระดับของกรรมฐาน คือ พรหมวิหาร และอัปมัณฺญาในภาคปฏิบัติจริง ๆ จึงทำได้ยาก แต่อย่างไรก็ตาม เมตตา เป็นธรรมค้ำจุนโลก การอยู่ร่วมกันด้วยเมตตา อย่างน้อยที่สุด จะทำอะไร จะพูดอะไร จะคิดอะไร จะปรึกษาอะไร กับใคร อย่าให้เป็นการเบียดเบียนตนเอง และคนอื่นสัตว์อื่นให้เดือดร้อน ก็ได้ชื่อว่าเป็นคนดีมีศีลธรรม ที่สามารถหาความสุขในโลกได้มากแล้ว

กรุณา ความสงสารต้องการที่จะช่วยเหลือคนอื่นให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เป็นอย่างไร?

กรุณา ตามปกติแล้วปฏิบัติยากกว่าเมตตา หากใจยังไม่มีความรักความเมตตาต่อคน สัตว์เหล่านั้น แต่ถ้าใจเมตตาต่อเขาแล้ว การเจริญกรุณาก็ทำได้ง่าย เพราะว่ากรุณา เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อเห็นคนอื่นประสบความทุกข์ แต่จากพื้นฐานจิตที่มักมีความรู้สึกเป็นเรา เป็นเขามีความรัก ความซึ้งต่อคนอื่น เมื่อคนที่เรารักประสบความทุกข์ ความโศกมักจะมาก่อนความกรุณา จนอาจจะหลงว่านั่นคือความกรุณาก็ได้ ในขณะที่เดียวกันถ้าความทุกข์เกิด

ขึ้นแก่คนที่เราชิง แทนที่จะเกิดความกรุณา อาจจะทำให้เกิดความ
สะใจ ความดีใจ ความสมใจ อันเป็นการซ้ำเติมเขาให้หนัก
มากยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือมักเกิดความเบียดเบียน อันเป็น
สัญชาตญาณป่าอย่างหนึ่ง ที่กระตุ้นให้อยากเห็นคน สัตว์
ประสบความเจ็บปวด ทุกข์ทรมาน ทำให้เกิดกิฬาที่มีการ
ต่อสู้กันอย่างรุนแรง เช่นเอาคนมาต่อสู้กัน เอาสัตว์มาต่อสู้
กับคน เอาสัตว์มาต่อสู้กับสัตว์ กิฬาเหล่านี้เป็นการกระตุ้น
จากอารมณ์ที่ต้องการเห็นความรุนแรง คนดูจะรู้สึกสะใจ
มัน หากมีการต่อสู้รุนแรงบาดเจ็บจนตาย หรือบางครั้ง
ถึงตาย แต่หากใจเรามีความเมตตาต่อคน สัตว์เหล่านั้น
จะมีการกระทำ การพูด และความคิดในการที่จะช่วยให้เขา
หลุดพ้นจากความทุกข์ได้

ดังนั้น กรุณา จึงมีข้อดีอย่างแรงคือ วิหิงสา ความคิด
เบียดเบียน และข้อดีที่ใกล้ชิดจนบางครั้งแยกกันไม่ออกว่า
กรุณาหรือไม่ นั่นคือ โสภจิต คือจิตที่ประกอบด้วยความ
โศกเศร้าเสียใจ ในยามที่เห็นคนที่ตนรักประสบความพิบัติ
เดือดร้อน พึงสังเกตุว่ากรุณาเกิดขึ้นจะทำหน้าที่บำบัดความ
ทุกข์ไม่ให้เกิดขึ้นแก่คนอื่น แต่วิหิงสา สร้างความทุกข์ให้แก่เขา
และความโศกสร้างทุกข์ให้แก่เรา

เนื่องจากความกรุณา ปราบปรามความทุกข์ความเดือด
ร้อนของคน สัตว์เป็นอารมณ์ การเจริญกรุณาจึงให้เริ่ม

ที่คนซึ่งกำลังประสบความทุกข์อยู่ เช่นความทุกข์เพราะความยากไร้ ขัดสน อนาคตา หาที่พึ่งมิได้คนที่ประสบความทุกข์เพราะมีโรคภัย ไข้เจ็บเบียดเบียน คนที่ประสบความทุกข์เพราะทำผิดกฎหมาย กำลังถูกลงโทษเป็นต้น แล้วทำความเข้าใจว่า คนเหล่านี้กำลังประสบความทุกข์ ขอเขาจงรอดพ้นจากความทุกข์โดยเร็วเถิด การทำให้ใจมีภรณ์นั้น จะต้องมองเห็นความจางไปของวิหิงสา และความโศกด้วย หากเราพยายามทำใจแล้ว หรือแม้แต่ได้ลงมือช่วยเหลือเขาแล้ว แต่เขายังคงประสบความทุกข์อยู่ ถือได้ว่าเป็นเรื่องสุดวิสัยที่จะช่วยแล้ว ต้องทำใจให้เป็นอุเบกขา คือมองในแง่ของกรรมเช่นเดียวกับการเจริญเมตตา เมื่อเขามีได้เป็นไปตามที่เราต้องการ เพราะถ้าทำใจให้เป็นอุเบกขาไม่ได้ในกรณีนี้ จะกลายเป็นความโศก ความคับแค้นใจได้ง่าย

มุกิตา การทำใจให้รู้สึกชื่นชมยินดีในความก้าวหน้าของคนอื่น ทำอย่างไร?

การแสดงมุกิตาจิตนั้น แม้จะเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันแพร่หลายก็ตาม แต่ในแง่ของธรรมปฏิบัติจริง ๆ แล้ว ทำไม่ได้ง่ายเช่นเดียวกัน หากคน ๆ นั้นเราไม่มีเมตตาต่อเขา เป็นฐานอยู่ก่อน จะเห็นได้ว่าคนที่เราเมตตาต่อเขา เมื่อ

เขาประสบความสำเร็จความสุขความเจริญ ได้ลาภ ได้ยศ ได้รับคำสรรเสริญ เราจะรู้สึกชื่นชมยินดีไปกับเขา แม้เราเองจะไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากเขาเลยก็ตาม

ทั้งนี้เพราะว่า ตามปกติแล้วเมื่อเขาได้ดีมีสุขนั้น หากมีเมตตาเป็นฐานไม่มากพอ ใจจะเกิดความไม่ยินดี ในความสำเร็จก้าวหน้าของเขา ร้ายยิ่งกว่านั้นคือจะรู้สึกริษยาต่อความสำเร็จก้าวหน้าของเขา แม้กับคนที่เราเมตตาตัวเอง หากกำลังเมตตาไม่มากพอ มุทิตาจะกลายเป็นความต้องการมีส่วนแบ่ง หรือขอรับผลประโยชน์จากความสำเร็จก้าวหน้าของเขา เช่นเพื่อนได้เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง เราไปขอให้เขาเลี้ยง เขาได้เงินมาเราไปแสดงความยินดีกับเขา แต่อยากให้เราแบ่งให้ใช้บ้าง จนมีกิจกรรมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นค่อนข้างแพร่หลาย คือยามไปแสดงความยินดีในงานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ งานฉลองยศตำแหน่งบางคนไปด้วยความคิดหวังว่าตนจะได้ของขวัญ ของชำร่วยในงานนั้น หากได้จะรู้สึกยินดี หากไม่ได้อาจจะกลับมาินินทา ที่หนักขึ้นไปกว่านั้น เช่นงานศพต่าง ๆ อันที่จริงแล้วน่าจะไปด้วยความเคารพ นับถือ กตัญญู กรณาต่อคนตาย หรือญาติพี่น้องของคนตาย แต่บางคนยังต้องการได้รับของแจกจากงาน หากไม่มีก็จะเกิดความไม่พอใจ จนถึงกับคนบางพวกใช้งานศพเป็นที่แสวงหาหนังสือแจก เดินหมุนวนเผาศพกันหลายเที่ยว เพื่อได้

หนังสือแจก หรือทำที่เป็นเจ้าหน้าที่แจกหนังสือ ไปรับเขา ทำที่ว่าจะไปแจกแก่คนอื่น แต่กลับยกยกเอาไปเป็นของตน แล้วนำไปขายตามตลาดหนังสือ จนเป็นที่รู้จักแพร่หลายว่า หากต้องการหนังสือดีในงานศพ สามารถไปซื้อตามที่ขาย หนังสือได้ ในวันรุ่งขึ้นจากวันเผาศพนั่นเอง ตรงนี้หาได้เกี่ยวกับมุกิตา หรือธรรมะแต่ประการใดไม่ แต่เป็นเรื่องของความเห็นแก่ตัว เห็นแต่จะได้ โดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสม ความควรของคนบางพวก

มุกิตา เป็นธรรมที่ทรงสอนให้ใช้ยามเมื่อคนอื่นประสบความสุข ความเจริญ ความก้าวหน้า ซึ่งคนทุกคนต้องการสิ่งเหล่านั้น เมื่อเห็นคนอื่นเขาได้ ซึ่งทำให้เราเกิดความอยากได้บ้าง หรืออยากได้เสียเองความไม่ยินดีในการที่คนอื่นได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จึงเกิดขึ้น ข้าศึกโดยตรงของมุกิตาจึงเป็นความไม่ยินดี ความริษยา ความริษยาจึงเป็นกิเลสผสมระหว่างความโลภ กับความโกรธ คือ มีความไม่พอใจในตัวคนที่มีความสุขความเจริญ แต่อยากได้ในตัว ความสุขความเจริญเหล่านั้นเสียเอง คนจึงไม่ริษยาคนขอทาน คนยากจน คนเป็นโรค คนติดคุก แต่จะริษยาในคนที่ได้ดีเท่านั้น มุกิตาจึงทำได้ยาก หากว่ายังมีความโกรธ ความไม่พอใจในคนที่เขาได้ดีอยู่ และข้าศึกที่ใกล้ชิดจนแยกไม่ค่อยออกกว่าเป็นมุกิตาหรือเปล่า คือความต้องการฯลฯ

ร่วม ส่วนแบ่ง ในความสุขความเจริญเหล่านั้น ถ้าได้ แสดง
ว่าความโลภของเขาได้รับการตอบสนอง หากไม่ได้เขาจะ
เกิดความโกรธ มุทิตาที่จริงใจจึงเป็นไปได้ยาก หากขาดฐาน
คือความรู้สึกเมตตาต่อคนอื่นเป็นหลัก

**อุเบกขา ความวางเฉยคือการทำให้เป็นกลาง ทำได้
อย่างไร?**

พรหมวิหาร ๔ ประการนี้ ในภาคปฏิบัติจริง ๆ แล้ว
อุเบกขาปฏิบัติได้ยากที่สุด ในพระบาลีท่านจึงเรียงลำดับ
ความเข้มข้นของอุเบกขาไว้ถึง ๑๐ ระดับด้วยกัน การที่ทำ
ใจได้ยากเพราะว่าโดยพื้นฐานแล้วการรับรู้สิ่งที่ผ่านมาทาง
ประสาทสัมผัสในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือคน
มักจะมีความรู้สึกรัก ความรู้สึกชัง อันสืบเนื่องมาจากความยินดี
ความยินร้ายในคนเหล่านั้น มีอิทธิพลต่อใจสูงมาก จน
อาจกล่าวได้ว่าความรู้สึกทั้งสองประการนี้เป็นอุปสรรค
สำคัญในการปฏิบัติธรรมก็ได้ อุปสรรคของอุเบกขา คือ ราคะ
ความกำหนัด หรือความรักความพอใจ ความยินดีในคน
เหล่านั้น และอคติ คือความลำเอียง อันที่จริงเป็นความรู้สึก
ที่สืบเนื่องมาจากความยินดียินร้ายนั่นเอง กระจายตัวเอง
ออกไป ด้วยแรงผลักดันของ ความโลภ ความโกรธ ความ
หลง แสดงอาการออกมา ๔ ประการ คือ

๑. ฉันทาคติ ความลำเอียงเพราะอาศัยความรักใคร่กัน
๒. โทสาคติ ความลำเอียงเพราะความชัง ความไม่ชอบ ความโกรธกัน
๓. ภยาคติ ความลำเอียงเพราะความกลัว
๔. โมหาคติ ความลำเอียงเพราะหลง หรือไม่เข้าใจ เหตุผลในเรื่องนั้น ๆ

ความรู้สึกเฉย ๆ บางอย่างนั้น ท่านไม่กล่าวว่าเป็นอาการของอุเบกขาเสมอไป อาจจะเป็นความวางเฉยเพราะไม่รู้ เพราะไม่รู้จัก ก็ได้ อุเบกขาเป็นอาการของปัญญา ที่อาศัยการเพ่งพิจารณาตามกระบวนการของกรรม ตามที่สวดสาธยายกันว่า

“คนเรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม เขาจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”

อุเบกขา จึงใช้ในสองกรณีหลัก ๆ คือ คน ๆ นั้นประสบผลกรรมชั่วของตน เช่นต้องติดคุก ถูกลงโทษ สอบตก ถูกไล่ออกจากราชการ เป็นต้น

ในกรณีนี้หากคนนั้นเป็นคนที่เรารัก แทนที่จะทำใจให้เกิดเป็นกลาง ใจจะแกว่งไปด้วยอำนาจฉันทาคติ อาศัยความรักของตนที่มีต่อคน ๆ นั้น เป็นหลักในการตัดสินใจ

ให้เกิดความเสียใจบ้าง ความโกรธแค้นต่อคนที่เกี่ยวข้องกับการต้องรับโทษ ความทุกข์ของคนอื่นเป็นที่รักของตนบ้าง ทำให้บางครั้งวแ่แต่คนที่ผ่านการตัดสินของศาลฎีกามาแล้ว ยังมีการตำหนิศาล หรือมีความรู้สึกว่โทษหนักไปเป็นต้น แต่ถ้าคคนที่ประสบความทุกข์ ความวิบัติ ดิถคคุนั้นเป็นคนที่ตนไม่ชอบ แทนที่จะทำใจให้เป็นกลาง มองเห็นเป็นกฎของกรรม กลับรู้สึกยินดี พอใจ สะใจ สมใจ อันเป็นอาการของโทสาคติไป

อุเบกษาที่ใช้อีกกรณีหนึ่ง คือคน ๆ นั้นตั้งตนได้ดีเป็นหลักเป็นฐานไปแล้ว เช่นลูกของตนที่ออกเรือนมีหลักมีฐานไปแล้ว พ่อแม่น่าจะวางใจเป็นกลาง ไม่ไปสนใจ วุ่นวายเดือดร้อนกับเขา แต่กลับทำใจไม่ค่อยได้ พอคนที่เราไม่ชอบเกิดมีหลักมีฐาน ตั้งตัวได้แล้ว จะเกิดความริษยา ไม่สบายใจ ทุกข์ใจเพราะทนเห็นเขาได้ดีไม่ได้ อันเป็นอาการของ

ภยาคติ ความลำเอียงเพราะกลัวบ้าง โมหาคติ ความลำเอียงเพราะหลงบ้าง

การเจริญพรหมวิหาร ๓ ข้อหลังนั้น ท่านใช้ตามสมควรแก่กรณีของบุคคล คือ

คนที่กำลังประสบความทุกข์ พยายามขจัดความคิด เบียดเบียน ความโศกออกไปแล้ว ตั้งใจปรารภณาที่จะเห็นเขาหลุดพ้นจากความทุกข์ว่ ขอให้ท่านที่กำลังประสบ

ความทุกข์หลุดพ้นจากความทุกข์เกิด

คนที่ประสบความสำเร็จ ความสำเร็จ ให้พยายามทำ
ใจขจัดความริษยา ความต้องการมีส่วนร่วม ความไม่ยินดี
ออกไปแล้ว ตั้งใจปรารถนาที่จะเห็นเขาสามารถรักษา
ความสุข ความสำเร็จไว้ได้นาน อย่าได้สูญหายไป

คนที่ประสบผลกรรมทั้งด้านดีและด้านไม่ดี พยายาม
ขจัดความรักความชัง อคติออกไปแล้ว ทำใจให้ยอมรับความ
จริงตามกฎแห่งกรรม

เนื่องจากธรรมะทั้ง ๔ ประการนี้มีความสำคัญจึง
น่าจะศึกษาให้เกิดความเข้าใจในโครงสร้างหลักของธรรม
ทั้ง ๔ ประการนี้ พร้อมทั้งลักษณะ อาการ ผลที่ปรากฏ
ภายในจิตแรงกระตุ้นให้เกิดธรรมแต่ละข้อตามที่ท่านแสดง
ไว้ในวิสุทธิมรรคด้วย เพื่อให้สามารถมองธรรมเป็นกระบวนการ
ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนี้

เมตตา คือคุณธรรมที่มีอยู่ในคนที่เป็นมิตรกันนั้น
มีความเป็นไปโดยอาการคิดเกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ เป็น
ลักษณะ

มีการนำประโยชน์อันมีลักษณะเกื้อกูลเข้าไปให้ เป็น
สิ่งที่สัมผัสได้

มีการนำความอาฆาตออกไปจากจิตได้ เป็นผลปรากฏ
แก่จิต

มีการมองคนอื่นสัตว์อื่นในแง่ดี เป็นตัวกระตุ้นให้เกิด
ขึ้น ใจที่สามารถระงับความพยายามออกไปจากใจได้จึง
เป็นเมตตาที่ถูกต้อง ในขณะที่เดียวกันหากใจยังมีความ
เสนาหา ความรักที่เกี่ยวกับตัณหาอยู่ ความเมตตาจะเกิดขึ้น
หาได้ไม่

กรุณา คือคุณธรรมที่เมื่อเห็นความทุกข์เกิดขึ้นแก่คน
อื่นแล้ว ทำความหวังใจต้องการจะช่วยเหลือให้เขาหลุดพ้น
จากความทุกข์ มี

ความคิดที่จะปลดเปลื้องคน สัตว์ที่ประสบความทุกข์ให้
พ้นจากความทุกข์เป็นลักษณะ

มีความทนไม่ได้ต่อความทุกข์ของผู้อื่นเป็นรส คือสิ่ง
ที่ตนสัมผัสได้

มีความไม่คิดเบียดเบียนสัตว์ เป็นเครื่องปรากฏแก่จิต
มีการมองเห็นคน สัตว์ผู้ที่กำลังถูกความทุกข์ครอบงำ
อยู่ เป็นตัวกระตุ้นให้เกิด

การที่สามารถขจัดความเบียดเบียนออกไป เป็นความ
สมบูรณ์ของกรุณา และถ้าใจยังมีความโศกอยู่ ความกรุณา
จะปรากฏไม่ได้

มุทิตา คุณธรรมที่เป็นเหตุบันเทิงแห่งสาธุชน มี
ความบันเทิงใจในความสุขสมบูรณ์ของผู้อื่นเป็นลักษณะ
มีความไม่หึงหวง เป็นรสคือสิ่งที่จิตสัมผัสได้

มีความสามารถขจัดเสียซึ่งความริษยา ในความสุข
สมบูรณ์ของคนอื่น เป็นเครื่องปรากฏ

มีการมองเห็นความสุขสมบูรณ์ของคนอื่นเป็นแรงผลักดันให้เกิดขึ้น

ดังนั้น จิตที่มีมุทิตาจริง คนจะต้องเห็นความบันเทิงใจ
เมื่อเห็นความสุขสมบัติของคนอื่น ปรากฏภายในจิตของตน
และในขณะนั้น ความไม่ยินดี ความริษยาจะต้องไม่มีอยู่ด้วย

อุเบกขา คุณธรรมที่เป็นเหตุให้หยุดความขวนขวาย
คือการทำให้เป็นกลาง ๆ มี

ใจรู้สึกเป็นกลาง ๆ ต่อคน สัตว์ทั้งหลาย เป็นลักษณะ
มีการมองเห็นความเสมอกันของสัตว์ทั้งหลาย เป็นรส
คือจิตสัมผัสได้

ใจในขณะนั้นสามารถสงบความยินดี ความยินร้ายลงไป
ไปได้ เป็นเครื่องปรากฏ

มีความเห็นชอบในกฎแห่งกรรมว่า สัตว์ทั้งหลายมี
กรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น ในขณะที่ใจรู้สึกเป็นกลางต่อสัตว์ที่เป็น
ไปตามกรรมอยู่ ในขณะนั้นจะต้องไม่มีความรู้สึกยินดียิน
ร้ายอยู่ด้วย และต้องไม่เป็นความวางเฉยโดยไม่รู้อะไร ทั้ง
ใจก็ไม่เกาะอิงกามคุณด้วย การเจริญอุเบกขาจึงทำได้ยาก
มาก เพราะใจคนสะสมความยินดียินร้ายไว้ในแต่ละวันมาก

เหลือเกิน.

เมื่อเรามองพรหมวิหารในฐานะเป็นเรือนใจแล้ว จะพบว่า

เมตตา เป็นเหมือนการดูแลรับผิดชอบบ้านทั้งหลัง ซึ่งถือว่าเป็นฐานสำคัญ

กรุณา เปรียบห้องน้ำ ห้องอาหาร ซึ่งจะต้องมีในทุก ๆ บ้าน แต่การใช้จะใช้ในกรณีมีความทุกข์ จำเป็นจะต้องบำบัดทุกข์เป็นหลัก

มุทิตา เปรียบเหมือนห้องรับแขก ซึ่งใช้เป็นสถานที่บันเทิงใจ สนทนา สังสรรค์ ภายในครอบครัว แขกที่มาเยี่ยมเยือน

อุเบกขา เป็นเหมือนห้องนอน ในเมื่อประตูหน้าต่างต่างได้ดูแลเรียบร้อยแล้ว อาบน้ำ รับประทานอาหารเสร็จแล้ว แขกที่มาสนทนากลับบ้านไปแล้ว ถึงเวลาที่จะพักผ่อน ซึ่งหมายความว่า เมื่อไม่อาจใช้เมตตา กรุณา มุทิตา ได้ จะต้องไม่โกรธ ไม่เสียใจ แต่ต้องทำใจให้ประกอบด้วย อุเบกขา เพื่อรักษาสุขภาพจิตของตนไว้ ไม่ให้เพิ่มกิเลสและเพิ่มทุกข์ให้แก่ตน โดยไม่มีความจำเป็น

พุทธาธิบายที่น่าสนใจในธรรม ๔ ประการ

เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่ทรงยกมาแสดงในที่นี้ จะต้องทำอย่างมีสติ สัมปชัญญะ มีใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่ไพบุลย์ เป็นใจใหญ่ มีสัตว์ทั่วไป เป็นอารมณ์ เป็นใจไม่มีเวร-ไม่มีความเบียดเบียน แสดงว่า ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ทำหน้าที่ขจัดความมีเวร ความมีภัย ความเบียดเบียนออกไปจากใจได้ เป็นใจที่สงบความโลภ ความโกรธ ความหลงไว้ได้ ความมีธรรมะนั้น แม้จะมีเพียง อย่างเดียวเท่านั้นก็สามารถบรรเทาความรุนแรงของความ โลภ โกรธ หลงลงไปได้ เช่นคนที่มีเมตตา ความรัก ความปรารถนาดีต่อคนอื่น การฆ่าเขาก็ดี การลักทรัพย์เขาก็ดี การล่วงเกินคู่ครองเขา และแม้แต่การพูดเท็จต่อคนที่ตน เมตตาจะไม่เกิดขึ้นเอง นี่คือธรรมชาติของกุศลธรรม

ข้อความในพระสูตรต่อไป ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการขจัด ความสงสัยของชาวกาลามะ ที่แท้จริงนั้นพระพุทธเจ้าตรัส แก่ท่านเหล่านั้นว่า

“กาลามชนทั้งหลาย อริยสาวกนั้นมีจิตไม่มีเวรอย่างนี้ มีจิตไม่มีความเบียดเบียนอย่างนี้ มีจิตไม่เศร้าหมองอย่าง นี้ มีจิตผ่องแผ้วอย่างนี้ ย่อมได้รับความอุ่นใจ ๔ ประการ ในปัจจุบัน ว่า

๑. ถ้าปรโลกมีจริง ผลวิบากของกรรมที่เกิดขึ้นจากการทำดี ทำชั่วมีจริง เหตุนี้จะเป็นเครื่องให้เราเมื่อแตกกายตายไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ความอุ่ใจข้อที่ ๑ นี้ พระอริยสาวกนั้นได้แล้ว.

๒. ถ้าปรโลกไม่มี ผลวิบากของกรรมที่เกิดขึ้นจากการทำดีและทำชั่วไม่มี เราเป็นคนไม่มีเวร ไม่มีควมเบียดเบียน ไม่มีทุกข์เป็นสุขบริหารตนในปัจจุบัน ความอุ่ใจในข้อที่ ๒ นี้ พระอริยสาวกนั้นได้แล้ว.

๓. ถ้าเมื่อบุคคลทำอยู่ชื่อว่าทำบาป เราไม่ได้คิดความชั่ว ให้แก่ใคร ๆ โหนเลยทุกข์จักมาถูกต้องเรา ผู้ไม่ได้ทำบาปกรรมเล่า ความอุ่ใจในข้อที่ ๓ นี้ พระอริยสาวกนั้นได้แล้ว

๔. ถ้าเมื่อบุคคลทำอยู่ ไม่ชื่อว่าทำบาป เราได้พิจารณาเห็นตนว่าเป็นคนบริสุทธิ์แล้วทั้งสองส่วนดังนี้ ความอุ่ใจข้อที่ ๔ นี้ พระอริยสาวกได้แล้ว

กาลามชนทั้งหลาย อริยสาวกนั้น มีจิตไม่มีเวรอย่างนี้ มีจิตไม่มีควมเบียดเบียนอย่างนี้ มีจิตไม่มีควมเศร้าหมองอย่างนี้ มีจิตผ่องแผ้วอย่างนี้ ย่อมได้ความอุ่ใจ ๔ ประการนี้แลในปัจจุบัน”

พระธรรมเทศนาช่วงนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าข้อที่ชาวกาลามะข้องใจสงสัยกันมาก คือความขัดแย้งในส่วนที่เกี่ยวกับ

กรรม และสังสารวัฏ คือเรื่องความแตกต่างกันของชีวิต
ทั้งหลายในโลกว่าเกิดมาจากอะไร ซึ่งในสมัยนั้นได้แสดงให้เห็น
แตกต่างกันมาก มากจนมีการถกเถียงกันจนกล่าวกันว่าเป็น
ปัญหาโลกแตก แม้ในปัจจุบันก็คงมีการถกเถียงกันอยู่
ความสงสัยเกี่ยวกับปัญหาเรื่องชีวิตก่อนที่จะมาเกิดในโลกนี้
ชีวิตในโลกนี้ และชีวิตหลังตายเป็นปัญหาใหญ่มากใน
ปกรณ์พิเศษชื่อวิสุทธิมรรค ท่านรวบรวมมาแสดงไว้ ๑๖
ประการ คือ

ความสงสัยเรื่องชีวิตในอดีต ๕ ประการ คือ สงสัยว่า
ในอดีต เรามีไหมหนอ เรามีหรือไม่หนอ เราได้เป็นอย่างไร
หนอ เราได้มีด้วยอะไรหนอ เราเป็นอะไรแล้วได้เป็นอย่างไร
หนอ

ความสงสัยในชีวิตปัจจุบัน ๖ ประการ คือ เขาสงสัย
ว่า “นี่เราหรือ นี่เป็นเราหรือ นี่เราเป็นอะไร นี่เราเป็น
อย่างไร สัตว์นี้มาแต่ไหน ตายแล้วเราจักไปที่ไหนต่อไป”

ความสงสัยเรื่องชีวิตในอนาคต ๕ ประการ คือสงสัย
ว่า ในอนาคต เราจักเป็นอย่างไร? เราจักไม่เป็นหรือ เราจัก
เป็นอะไร? เราจักเป็นอย่างไร? เราเป็นอย่างไรแล้วจักเป็น
อะไรต่อไป

ความสงสัยเหล่านี้ เป็นอาการของอวิชชา หรือโมหะ
คนที่ถกเถียงกันไม่มีใครรู้ความจริง แต่คนที่รู้จริงอาจถูกคน

ที่รู้ไม่จริงเถียงเอาได้ ปัญหาเหล่านี้คงแพร่หลายมาในหมู่
ชาวกาลามะ ท่านเหล่านั้นคงฟังจากคนหลายคน ที่ความ
เห็นตรงกันบ้าง ชัดแย้งกันบ้าง

โทษของความโลภ โกรธ หลง และคุณความดีของ
ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง นั้น ขอเพียงหยุดคิดสักนิด
เช่นคิดจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินิเฒินกาม
การพูดเท็จ และการงดเว้นไม่กระทำเช่นนั้น ชาวกาลามะ
สามารถคิดได้ และตอบได้ แต่เรื่องกรรม กับ เรื่องสังสารวัฏ
เป็นความรู้ระดับ ญาณ การนำเอาการปฏิบัติตนของพระ
อริยสาวก ที่กอบปรด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งเป็น
อาการของจิตที่สงบจากความโลภ โกรธ หลง เป็นกุศลกรรม
เป็นบุญ ที่ท่านเหล่านั้นสามารถฟังแล้วคิดตาม จนเห็น
ความจริงได้ การแสดงผลกรรม และความมีอยู่ของสังสารวัฏ
นรก สวรรค์ จึงทรงใช้แค่ให้จับหลักที่การทำความดีไว้
เพราะอย่างน้อยจะให้ความอบอุ่นใจได้ถึง ๔ ประการซึ่ง
ความอบอุ่นใจทั้ง ๔ ประการนั้น เมื่อฟังแล้วก็เข้าใจได้ง่าย
สำหรับคนที่มีความสนใจในทางธรรม มีประสบการณ์ทาง
ประสาทสัมผัสในด้านการเรียนรู้มาก อย่างกาลามชน

ปัญหาการขัดแย้งในเรื่องกรรม เรื่องสังสารวัฏ ที่มี
การถกเถียงกันแพร่หลายนั้น พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งด้วย
พระญาณ ๒ ประการ คือ

ในส่วนของสังสารวัฏ ทรงรู้ด้วยปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
คือพระญาณที่ทำให้ทรงรู้ความมีอยู่ของชาติก่อนของ
พระองค์และของคนอื่นได้ละเอียด แต่ความรู้เหล่านี้หา
เกิดแก่คนทั่วไปไม่ จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อท่านผู้นั้นมีการปฏิบัติ
พัฒนาทางจิต ใครก็ตามที่ปฏิบัติมาจน

จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลสมีจิตอ่อนโยน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น
ไม่หวั่นไหว จะสามารถน้อมจิตไปเพื่อรู้ชาติปางก่อนของ
ตน และของคนอื่นได้พร้อมด้วยรายละเอียดของชีวิตใน
แต่ละชาติ

ทรงรู้ความแตกต่างในชีวิตของคนสัตว์ว่า เกิดขึ้นจาก
กรรมของแต่ละคน เมื่อสภาพจิตได้พัฒนามาตั้งกล่าวแล้ว
จึงสามารถรู้ได้ พร้อมทั้งรู้เหตุปัจจัย ให้คน สัตว์ตายแล้ว
ไปบังเกิดในสวรรค์ นรก พรหมโลกเป็นต้น ซึ่งเมื่อกกล่าวโดย
สรุปแล้ว ความเห็นผิดอันนำไปสู่การประพฤติทุจริตทางกาย
วาจา ใจ เป็นเหตุให้ประสบความทุกข์ในปัจจุบัน ตายไป
แล้วย่อมบังเกิดใน อบาย ทุคติ วินิบาต นรก สัมมาทิฏฐิ คือ
ความเห็นชอบ เป็นเหตุให้คนมีความสุขความเจริญใน
ปัจจุบัน ตายไปแล้วบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ จนถึงพรหมโลก

แม้เรื่องของความเห็นผิดที่กล่าวไว้ในตอนต้น ทั้งเรื่อง
กรรมและเรื่องสังสารวัฏ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เป็นอัน

ม ๓ ที่มีลักษณะของคน สังคม ความสนใจ พื้นฐานการ
เรียนรู้แนวเดียวกับชาวกาลามะ เช่นในอภินนทกสูตร มัชฌิม
นิกาย มัชฌิมปัณณาสกั เป็นต้น

พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกในแคว้นโกศล ถึงบ้านพราหมณ์
ชื่อมหาศาลา พราหมณ์เหล่านั้นทราบพระเกียรติคุณของ
พระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับชาวกาลามะ แม้แต่ตอนเข้ามาเฝ้า
ก็มีลักษณะเดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ท่านเหล่านั้น
มีความเคารพศรัทธา ศาสดาองค์ใดองค์หนึ่งอย่างมีเหตุผล
บ้างหรือไม่? ท่านเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบว่ายังไม่มี
รับสั่งว่าไม่เป็นไรหรอก ขอให้ปฏิบัติตนไม่ผิดก็แล้วกัน
จากนั้นจึงรับสั่งเล่าถึงความเห็นผิด ความเห็นชอบ อัน
มีความขัดแย้งกันอยู่เป็นอันมาก โดยเริ่มต้นที่ความเห็นผิด
ใน ๑๐ เรื่อง คือ

มีความเห็นว่า **“งานที่บุคคลให้แล้วไม่มีผล การบูชา
ไม่มีผล การบวงสรวงทั้งหลายไม่มีผล การทำดีทำชั่วไม่มี
ผล โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ
คนที่ตายแล้วเกิดไม่มี ท่านที่ไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ
ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
แล้วนำมาประกาศให้คนอื่นรู้ตาม ไม่มีในโลก”** แต่คนอีก
กลุ่มหนึ่งมีความเห็นว่าทั้ง ๑๐ ประการนั้นมีอยู่ แล้วรับสั่งถาม

ให้คนเหล่านั้นตัดสินว่า ความคิดของคนทั้งสองฝ่ายขัดแย้งกันใช่หรือไม่ ท่านเหล่านั้นกราบทูลว่าขัดแย้งกัน

ในชั้นแรก รับสั่งให้พวกเขาเข้าใจว่า เมื่อคนปฏิเสธ ทั้ง ๑๐ ข้อนั้น เป็นการแน่นอนว่าใจเขาต้องโน้มไปสู่ทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจ เพราะเขาไม่เห็นโทษ ไม่เห็นความต่ำทราม ความเศร้าหมองของอกุศลไม่เห็นผลดีของกุศลธรรม

ทั้ง ๑๐ ประการนั้นมีอยู่แท้ ๆ แต่เขาเห็นว่าไม่มี ความเห็นก็เป็นมิจฉาทิฎฐิ

เขาคิดว่าไม่มี ความคิดของเขาก็เป็นมิจฉาสังกับปะ คือ ความดำริผิด

เขาพูดว่าไม่มี คำพูดของเขาก็เป็นมิจฉาวาจา คำพูดของเข่าตรงกันข้ามกับของพระอรียทั้งหลาย

เพราะความเห็นผิดนั่นเอง จะทำให้เขาทำให้คนอื่นเข้าใจผิดโดยไม่ชอบธรรม จากนั้นเขาจะยกตนข่มท่าน ทรงตั้งสมมติฐานให้คิดว่า สมมติว่าโลกหน้ามีจริง คนที่มีความเห็นผิดเหล่านั้นตายไปแล้วจะบังเกิดในอบาย หากไม่มีเขาก็ต้องถูกวิญญูชนดำหนิในชาติปัจจุบัน ดังนั้นคนที่มีความเห็นผิดเช่นนี้ จึงชื่อว่าพ่ายแพ้ทั้งสองโลก คืออย่างน้อยก็ถูกวิญญูชนตีเตียนในชาตินี้ ตายไปต้องตกทุกคติ อบาย วินิบาต นรก

คำสอนในช่วงนี้โดยเนื้อหาแล้วก็ตรงกับ ความอ่อนใจ
ที่กล่าวในกาลามสูตร การใช้ความเชื่อในพระสัมพันธุ-
ญาณจึงเป็นความปลอดภัยทั้งในชาติปัจจุบันและในชาติ
ต่อ ๆ ไป

การปฏิเสธทั้ง ๑๐ ข้อนั้น หากจะนำมาแยกออก
เป็นกลุ่มจะพบว่า เป็นเรื่องของกรรม สังสารวัฏ และ การ
ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

การปฏิเสธว่า การให้ทานไม่มีผล การบวงสรวงไม่มีผล
การบูชาไม่มีผล การกระทำทั้งดีทั้งชั่วไม่มี เป็นการปฏิเสธ
กรรม และผลของกรรม

การปฏิเสธว่า มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ โลกหน้า
ไม่มี โลกนี้ไม่มี สัตว์ที่ตายแล้วเกิดไม่มี เป็นการปฏิเสธ
สังสารวัฏ

การปฏิเสธว่า สมณพราหมณ์ผู้รู้แจ้งโลกนี้ด้วยปัญญา
อันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทั่วไม่มี เป็นการปฏิเสธ พระ
ปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

ลักษณะเหล่านี้เป็นอาการของอวิชชา โมหะ และ
มิจฉาทิฎฐิ เมื่อเป็นความมืดบอด ความหลงจนเห็นผิดจาก
ทำนองคลองธรรมไปเช่นนี้ เป็นการแน่นอนว่า ความคิด
ก็ผิด วาจาก็ผิด เกิดความถ้อยร้นยกตนข่มท่าน ทำตนเป็น
ข้าศึกกับพระอรหันต์ทั้งหลายในโลก การที่คนเหล่านั้นถูก

ติเตียนจากวิญญูชนทั้งหลายนั้น แม้แต่คนที่คบหาสมาคมกับเขา ประพฤติปฏิบัติตามเขาก็ถูกติเตียนตามไปด้วย นั่นคือการสร้างสิ่งที่เป็นอุปมงคลให้เกิดขึ้นในชีวิตของตน ทั้งนี้เพราะว่าคนที่คบหาสมาคมกับเขา ก็คือการคบคนพาลนั่นเอง

อีกด้านหนึ่งอันที่จริงก็คือกระแสของวิชา ความรู้ อโหมหะความไม่หลง ท่านเหล่านั้นอาศัยศรัทธาเป็นหลักบ้าง ปัญญาเป็นหลักบ้าง ผสมกันทั้งสองฝ่ายบ้าง มีความเชื่อ และมีความเห็นว่

“การให้ทานมีผล การบวบงสรบงมีผล การบูชามีผล มารดามีคุณ บิดามีคุณ โลกนี้มี โลกหน้ามี ผลแห่งการทำดี ทำชั่วมี คน สัตว์ที่ตายแล้วเกิดอีกมี ท่านที่ดำเนินไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ่มแจ้งด้วย ปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้คนอื่นรู้ตามมี”

คนที่มีความเชื่อหรือความเห็นเช่นนี้ เป็นที่แน่นอนว่ เขาย่อมเว้นทุจริตทางกาย วาจาใจ ประพฤติ สุจริตทางกาย วาจา ใจ เพราะเขามองเห็นโทษ ความเศร้าหมอง ความต่ำทรามของอกุศลธรรม เห็นความขัดเกลากิเลส ความดีงามของกุศลธรรม เพราะสิ่งทั้ง ๑๐ ประการนั้นมีจริง เขามีความเห็นว่ามีจริง ความเห็นของเขาก็เป็นสัมมาทิฐฐิ เขา คิดว่ามีจริง ความคิดของเขาก็เป็นสัมมาสังกัปปะ เขากล่าว

ว่ามีจริง วาจาของเขาก็เป็นสัมมาวาจาเขาได้ชื่อว่าไม่ทำตนเป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งความจริงทั้ง ๑๐ ประการนั้น เมื่อเขาให้คนอื่นเข้าใจถึงความจริงเหล่านี้ การทำเช่นนั้นของเขา ชื่อว่าเป็นการให้คนอื่นเข้าใจตามหลักพระสังฆธรรม เขาย่อมไม่ยกตน ไม่ข่มคนอื่นสามารถละความเป็นคนทุศีล มาเป็นคนมีศีล และทรงสรุปไว้ในตอนสุดท้ายว่า

กุศลธรรมเป็นอนเนกเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การไม่ทำตนเป็นข้าศึกต่อพระอริยะ การให้คนอื่นเข้าใจโดยสังฆธรรม การไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่นย่อมมีเพราะสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย

ในส่วนชีวิตหลังจากตายไปแล้ว ทรงประทานแนวทำนองเดียวกับความอ่อนใจ ๔ ประการ คือ สมมติว่าโลกหน้าไม่มีจริง คนที่มีความเชื่อความเห็นดังกล่าว ก็ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากวิญญูชนทั้งหลาย หากโลกหน้ามี เขาตายไปแล้วย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ แสดงว่าความยึดถือของเขา ทำให้เขาชนะทั้งสองโลก คือในชาติปัจจุบัน ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากวิญญูชน ตายไปแล้วไปบังเกิดในสุคติในโลกหน้า

พึงสังเกตความเห็นทั้ง ๑๐ ประการนั้น มีทั้งที่ทำด้วยตนเอง และแนะนำให้คนอื่นทำตาม เห็นตาม ด้วยเหตุนี้บุญย่อมเกิดขึ้นแก่เขาด้วยการทำเอง สคนคนอื่นให้ทำ ให้เห็น

ตาม บุญจึงเกิดขึ้นจากการให้ทาน การฝึกฝน ความสำรวม การกล่าวคำสัตย์ อันเป็นการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ แก่ตน และประโยชน์แก่คนอื่น ซึ่งเป็นคุณลักษณะของ ความเป็นสัตบุรุษทั้งหลายในโลกนี้

ความเชื่อ ความเห็นที่กล่าวมานั้น เมื่อก้าวโดยกลุ่ม ขององค์ธรรมแล้ว จะพบว่าคือความเชื่อหลัก ที่มีการเน้น ย้ำกันในพระพุทธศาสนา ๔ ประการ คือ

๑. ความเชื่อว่า การให้ทานมีผล การบวบงสรบงมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมี เป็น กรรม ศรัทธา เชื่อกรรม วิบากศรัทธา เชื่อในผลของกรรม และ กรรมสกตาศรัทธา เชื่อการที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็น ของ ๆ ตน

๒. ความเชื่อความเห็นว่า มารดามีคุณ บิดามีคุณ โลกหน้ามี โลกนี้มี สัตว์ที่ตายไปแล้วเกิดมีอยู่ ในแง่ของ ศรัทธา เป็นตถาคตโพธิสัตถา เชื่อในพระปัญญาเครื่อง ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเป็นกัมมสกตาสัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาอันเห็นชอบในการที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็น ของ ๆ ตน

๓. ความเชื่อ ความเห็นว่า สมณพราหมณ์ผู้ดำเนิน ไปชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ่มแจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนบุคคลอื่นให้รู้ตามมีอยู่ จัด

เป็นตถาคตโพธิสัทธา คือความเชื่อในพระปัญญาเครื่อง
ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเป็นสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ

มิจฉาทิฏฐิอีก ๒ ข้อ คือ

อกิริยทิฏฐิ ความเห็นว่าไม่มีอันเป็นการปฏิเสธเหตุ
แห่งความสุข ความทุกข์ ความเสื่อม ความเจริญ ความดี
ความชั่ว บาป บุญ พุดง่าย ๆ ว่า ปฏิเสธกรรม คือการ
กระทำดี ทำชั่ว อันเป็นเหตุให้เกิดผลในลักษณะต่าง ๆ ทั้งดี
และไม่ดี

อเหตุกทิฏฐิ ปฏิเสธว่าหาเหตุมิได้ อันเป็นการปฏิเสธ
ตัวผล ที่ออกมาเป็นความดีเป็นคนดีความชั่วคนชั่ว ความ
เสื่อม ความเจริญเป็นต้นว่า ไม่มีเหตุปัจจัย เกิดขึ้นเองบ้าง
เกิดขึ้นด้วยความบังเอิญบ้าง ทรงแสดงให้เห็นว่าความเห็น
ทั้งสองฝ่ายนี้ก็มีคนที่มีความเห็นแย้ง คือคนพวกหนึ่งถือว่า
สิ่งที่คุณคนได้กระทำลงไปเชื่อว่าเป็นการกระทำคือมีเจตนา
อันเป็นเหตุให้เกิดการกระทำ การพูด การคิด ที่ท่านเรียกว่า
กรรม คือการกระทำ และผลทั้งหลายไม่ว่าจะดีหรือไม่ดี
สุขหรือทุกข์ ความเสื่อมหรือความเจริญ ทรงแสดงหลัก
ให้คิดเช่นเดียวกันความว่า

ฝ่ายที่ปฏิเสธเหตุ และ ปฏิเสธผลนั้น จะมองไม่เห็น
โทษของความชั่ว ผลของความดี ในที่สุดจะกระทำทุจริต
ทางกาย วาจา ใจ เมื่อทำไปแล้ว แม้ว่าความเห็นของ

เขาจะเป็นจริง เขาก็ถูกวิญญูชนตำหนิในชาติปัจจุบัน หาก
ผลบุญผลบาปมีจริง ตายไปแล้วก็ต้องตกนรก อบาย ทุกคติ
วินิบาต

สำหรับฝ่ายที่ยอมรับว่ามีกรรม มีผลของกรรม อันเกิด
มาจากเหตุคือกรรม จะทำให้เขามองเห็นโทษของทุจริต ผล
ดีของสุจริต ความนิยมยินดีในสุจริตก็จะเกิดขึ้น และพร้อม
ที่จะชวนคนอื่นให้ทำความดี อันเป็นการประพฤติกกระทำ
สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กุศลแก่ตนและคนอื่น เมื่อเขาตั้งมั่นอยู่
ในสุจริตเช่นนั้น แม้โลกหน้าจะไม่มี กรรมผลกรรมจะไม่มี
เขาก็จะได้รับการยกย่องสรรเสริญจากวิญญูชนทั้งหลายใน
โลกนี้ หากผลกรรมมี โลกหน้ามี ตายไปแล้วเขาก็ได้บังเกิด
ในสุคติโลกสวรรค์

นอกจากนั้น ยังได้ยกเอาความเห็นของคนบางพวกที่
ปฏิเสธความมีอยู่ของอรุปรพพรหม และความดับแห่งภพ คือ
นิพพาน ในขณะที่เดียวกันก็มีคนบางพวกเห็นว่าอรุปรพพรหมมี
นิพพานมี แม้ในจุดนี้ก็มีความเห็นขัดแย้งกันแต่คนที่เชื่อว่ามี
จะชวนชววยปฏิบัติเพื่อบังเกิดในอรุปรพพรหม เป็นอรุปรพพรหม
และสามารถปฏิบัติพัฒนาตนให้เข้าถึงนิพพานในปัจจุบัน
หรือเป็นอุปนิสัยปัจจุบันแห่งมรรคผลนิพพานในโอกาสต่อไป
ได้

จากหลักฐานที่กล่าวมาทั้งสองพระสูตรนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า มิจฉาทิฏฐิ ๓ ที่ท่านเรียกว่านิยตมิจฉาทิฏฐิ คือ ความเห็นที่ปักดิ่งลงไปว่า อย่างนี้เท่านั้นถูกต้อง อย่างอื่นไม่ถูกต้องทั้ง ๓ ประการ คือ

อกิริยติฏฐิ ความเห็นว่าการกระทำไม่เป็นการกระทำ
อเหตุกติฏฐิ ความเห็นว่าการกระทำทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้นมีได้มาจากเหตุ

นัตถิกติฏฐิ ความเห็นว่าไม่มีทั้ง ๑๐ ประการนั้น

จากผลของการตรัสรู้ ทำให้พระพุทธเจ้าทรงทราบชัดความจริงของสิ่งเหล่านั้นตามความเป็นจริงว่า เป็นความเห็นผิด ที่หากไม่อาจละได้ จะทำให้ยุติความเจริญก้าวหน้าในทางจิต เป็นความเห็นที่ทรงเรียกว่าเหมือนผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมคน ที่ใช้ประโยชน์อะไรก็ได้ เพราะมีกลิ่นเหม็น ยามหนาวห่มเข้ายิ่งหนาว หนักร้อนห่มเข้ายิ่งร้อน หน้าฝนกลับอู๋มน้ำ ทำให้กลิ่นเหม็นมากยิ่งขึ้น ความเห็นทั้ง ๓ ประการ มีโทษรุนแรงยิ่งกว่าผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมคน เพราะอำนาจผลเป็นความทุกข์ในสังสารวัฏตลอดกาลนาน เป็นความเห็นที่ควรละโดยส่วนเดียว

ในช่วงสุดท้ายของกาลามสูตร จบลงด้วยคำกล่าวของชาวกาลามะว่า

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้านี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระ
สุดข้านี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พระอริย
สาวกนั้น มีจิตไม่มีเวรอย่างนี้ มีจิตไม่มีความเบียดเบียน
อย่างนี้ มีจิตไม่เศร้าหมองอย่างนี้ มีจิตผ่องแผ้วอย่างนี้
ท่านย่อมได้รับความอ่อนใจ ๔ ประการในปัจจุบัน...”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือน
บุคคลหงายของคว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง
หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า คนมีจักขุจะเห็นรูป
ฉะนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ

พวกข้าพระองค์ทั้งหลาย ขอถึงพระโคตม กับทั้ง
พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตม
โปรดทรงจำข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไว้ว่า เป็นอุบาสก
อุบาสิกา ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป”

ข้อความตอนจบนี้ จะมีลักษณะคล้ายกันเป็นจำนวน
มากในพระสูตรทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทรงแสดง
ธรรมแก่คนที่มาฟังธรรมจากพระพุทธองค์ครั้งแรก ถ้าเราจะ
ลองตั้งสมมติฐานว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา
แก่ชาวกาลามะ แนวเดียวกันกับที่นักบวชคนก่อนแสดง
โดยทรงประทานแนวสุตมยปัญญา แก่ท่านเหล่านั้น ให้

ท่านเหล่านั้นฟังหลักธรรมในพระพุทธศาสนาต่อไป แม้พระธรรมจะเป็นสังคหธรรมอย่างไรก็ตาม ท่านเหล่านั้นก็คงมีความคิดเช่นเดิม คือมีเรื่องเพิ่มความสงสัยให้แก่ท่านเหล่านั้นอีกแนวหนึ่ง ทำให้ยากต่อการตัดสินใจมากยิ่งขึ้น ลักษณะของพระสูตรจึงเป็น

อนุโลมเทศนา คือพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงอนุโลมตามพื้นเพ จริต อธิษาศัยของคนฟัง คือพื้นฐานของคนฟังเป็นหลัก และเป็น

โวหารเทศนา พระพุทธเจ้าทรงมีพระปรีชาญาณในโวหารต่าง ๆ ที่จะสร้างความยอมรับ นับถือศรัทธาให้บังเกิดขึ้นแก่ผู้ฟัง ในขณะที่เดียวกันก็เป็น

ปริยายเทศนา เป็นพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงโดยปริยายคือแนวหนึ่ง หรือนัยหนึ่ง แก่คนระดับหนึ่ง ซึ่งสำหรับชาวกาลามะแล้ว การเรียนรู้มากพอที่จะคิดอย่างมีเหตุมีผลได้ หาได้หมายความว่า หลักทั้ง ๑๐ ประการนั้น จะต้องปฏิเสธ ไม่ควรถือเอาสำหรับทุก ๆ คนไม่ สำหรับคนที่ยังขาดสุตมยปัญญาในเรื่องนั้น ๆ และที่มาของเรื่องนั้นควรแก่การเชื่อถือได้ เพราะในแง่ของความเป็นจริงแล้ว เราก็เชื่อกันอยู่และมีเป็นอันมากที่เป็นความจริง

พระธรรมเทศนานี้จึงเป็นอนุคนमुखเทศนา เป็นพระธรรมเทศนาที่เริ่มต้นด้วยวิธีนิมนวล อนุเคราะห์แก่ท่านเหล่า

นั้นได้ทันที โดยมีกรรมวิธีเฉพาะแก่ท่านเหล่านั้น ซึ่งในพระ
สูตรลำดับต่อจากกาลามสูตร คำสอนแนวนี้ และเป็นเรื่อง
เดียวกัน เนื้อความเหมือนกัน เพียงแต่พระนันทกเถระ
แสดงแก่นายสาฬหะ หลานชายของท่านมิคารเศรษฐี ซึ่ง
เป็นพ่อสามีของนางวิสาขาเท่านั้น ซึ่งยืนยันว่าพระสูตรที่
แสดงแนวนี้ห้ามมีเพียงกาลามสูตรเพียงสูตรเดียวไม่ แม้ใน
อปฺปนณกสูตร ที่ยกมาโดยสรุปก็มีแนวเดียวกัน

เหตุเกิดของพระสูตรแนวนี้ ท่านเรียกว่า ปรัชณาสยา
คือทรงอาศัยอภัยอาศัยของผู้ฟัง เป็นเหตุให้ทรงแสดงธรรมใน
ลักษณะนี้ ซึ่งหมายความว่า หากกาลามชน ไม่มีพื้นฐาน
การเรียนรู้ ที่สร้างความลับสนให้แก่ท่าน ความสงสัยในแนว
ดังกล่าวก็จะไม่เกิดขึ้น พระธรรมเทศนาแนวนี้จะไม่มีความ
จำเป็น และสืบเนื่องมาจากลักษณะของพระธรรมเทศนา
ดังกล่าวนี้เอง ตอนสุดท้ายของพระสูตร ท่านเหล่านั้นได้
ศรัทธา ได้ปัญญา ได้ความปิติปราโมทย์ ยุติการดิ้นรนแสวง
หา ยกย่องสรรเสริญพระธรรมเทศนา และมอบกายถวาย
ชีวิตเป็นอุบาสก อุบาสิกาตลอดชีวิต

การแสดงออกของคนที่ได้ฟังธรรมเทศนาจากพระ-
พุทธเจ้าเป็นครั้งแรก จะมีการแสดงออกในลักษณะนั้น อัน
เป็นการแสดงให้เห็นถึงปิติที่มีภายในจิต เรียกพระนาม
พระพุทธเจ้าถึง ๓ พระนาม คือพระผู้มีพระภาค พระสุคต

และพระโคตม พระนามที่เรียกว่าพระโคตม นั้น ตามปกติ แล้วคนที่ไม่ใช่พุทธศาสนิกใช้เรียกกัน คนที่มีความเคารพ มั่นคงในพระรัตนตรัยแล้ว จะไม่เรียกด้วยพระนามนี้ เพราะ คำว่าพระโคตม เป็นพระโคตรของพระพุทธเจ้า การเรียก โดยพระโคตรต่อพระพักตร์ แสดงถึงความเคารพที่ไม่หนัก แน่น แต่ว่ากาลามชนนั้น ท่านเรียกติดมาตั้งแต่ต้น จึงคงมี การเรียกอยู่ แต่คงเป็นการเรียกครั้งสุดท้าย ต่อไปคงเรียก พระนามภควา คือพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก อย่างที่พุทธ- ศาสนิกชนทั่ว ๆ ไปเรียกกัน หลักเหล่านี้เราใช้กันโดยทั่ว ๆ ไป

ความเข้าใจถึงความดีงามของเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาว่า เมื่อบุคคลสามารถสร้างให้เกิดขึ้นแล้ว จิตเขาจะ ไม่มีความคิดเบียดเบียน ไม่มีเวร ไม่มีความเคঁราหมอง แต่จะมีความผ่องแผ้วนั้น กาลามชนจะต้องผ่านการเรียน รู้เรื่องธรรมเหล่านี้มาบ้างแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ พิจารณาตามไป ท่านเหล่านั้นก็เข้าใจได้ ทั้งยังแสดงความ มั่นใจของตนว่า คนที่สภาพจิตมีลักษณะอย่างนั้น จะ ได้ความอุ้นใจทั้ง ๔ ประการ ซึ่งแสดงว่าฐานการเรียนรู้ เรื่องกรรม เรื่องสังสารวัฏ ของท่านเหล่านั้นมีมากพอที่จะ คิดต่อจากที่ทรงแสดงไว้ ทุกขั้นตอนของคำกราบทูลตอบ คำถามของพระพุทธเจ้า ล้วนเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า

ปัญญาในระดับสุดมยปัญญาของชาวกาลามะ มีมากพอ ในทุกเรื่อง ทั้งเรื่องความโลภ โกรธ หลง อันจะเป็นปัจจัย ให้ประสบความเลื่อมต่าง ๆ จนถึงตายไปตกนรก รู้คุณ ความดีของความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง พรหมวิหาร ๔ ประการ อันเป็นอาการของความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงนั้น เอง และผลที่เป็นความสุข ความเจริญที่เขาจะสัมผัสได้จาก ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ทั้งในชาติปัจจุบันและภาย ภายหน้า เพียงแต่ท่านเหล่านั้นยังไม่ได้พัฒนามาจนถึง ระดับจินตามยปัญญา ที่มีระบบกฎเกณฑ์ในการคิดเท่านั้น พอท่านคิดตามไป ก็เกิดความรู้แจ้งประจักษ์แก่ใจท่าน กลายเป็นความเชื่อมั่นในตนเอง ในพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จนท่านเดินมาถึงภาวนามยปัญญา คือนำหลัก ธรรมเหล่านั้นมาประพฤติโดยงดเว้นอกุศล ปฏิบัติในส่วน ที่เป็นกุศล

การสรรเสริญพระธรรมเทศนาของพระพุทธรเจ้า จะมี ลักษณะเป็นสูตร คือเหมือน ๆ กันทุกพระสูตรหากจะมีการ สรรเสริญ คือจะยกย่องความแจ่มแจ้งชัดเจนของพระธรรม เทศนา และจะอุปมาด้วยอุปมา ๔ ประการซึ่งเป็นการ แสดงสถานะของพระพุทธรเจ้า พระธรรมที่ทรงสั่งสอนว่า มี สถานะอย่างนั้นจริง ๆ คือ

เปิดของที่เขাপิดไว้ ความจริงแล้วสังขจธรรมนั้นเป็นของที่มีอยู่เป็นอยู่แล้วโดยธรรมชาติแต่ที่คนไม่รู้ เพราะมีอวิชชาคือความมืดบอดปิดบังเอาไว้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ด้วยการขจัดอวิชชาออกไป เป็นการรู้เห็นธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง แต่คนทั้งหลายยังคงไม่รู้ เพราะมีอวิชชาปิดบังไว้เช่นกัน พระพุทธเจ้าทรงให้ความรู้แก่คนเหล่านั้น เมื่อเขาจะได้ขจัดความไม่รู้ออกไป แต่ทรงทำได้เพียงเปิดให้ดูเท่านั้น เขาดูแล้วจะได้รับประโยชน์จากธรรมที่ทรงเปิดให้ดูหรือไม่ เป็นเรื่องของคนเหล่านั้นเอง ดูไปแล้วเหมือนกับกาลเวลาที่ผ่านไป คนจะได้รับประโยชน์จากกาลเวลาที่ผ่านไปหรือไม่ กาลเวลาได้ให้แก่คนทั้งหลายเสมอกัน แต่คนกลับได้รับประโยชน์จากกาลเวลาที่มาถึงตนแตกต่างกัน ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงเปิดเผยให้ดูก็มีลักษณะอย่างนั้น คนที่เรียนรู้ธรรมะระดับปริยัตินั้นมีมาก แต่คนที่ได้รับผลระดับปฏิบัติกลับมีไม่มาก และที่ได้รับผลก็มีความยิ่งความหย่อนไม่เหมือนกัน และเป็นเช่นนั้นตลอดไป

บอกทางแก่คนหลงทาง ชาวโลกทั่วไปนั้นตกอยู่ที่ท่ามกลางความหลง อย่างที่ท่านอชิตมานพกราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “โลกคือหมู่สัตว์อันอะไรปิดบังเอาไว้ จึงหลงดูอยู่ในที่มืด” พระพุทธเจ้ารับสั่งตอบว่า “โลกคือหมู่สัตว์อันอวิชชาปิดบังไว้ จึงหลงดูอยู่ในที่มืด”

มีคนบางพวกที่หลงเอามาก ๆ จนกลายเป็นความประมาท
เผอเรอ ขาดความสำนึก พระพุทธเจ้าได้รับสั่งในลักษณะ
กระตักอย่างแรงว่า

**“เมื่อโลกกำลังลู่กลไพลงอยู่เป็นนิตย์เช่นนี้ พวกเธอจะ
มามัวเพติดเพตินรื่นเริงอะไรกันอยู่เล่าพวกเธอที่ถูกความ
มืดครอบคลุมไว้ ทำไมจึงไม่แสวงหาประทีปส่องทางเล่า”**

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบทางด้วยพระองค์เอง และนำ
ทางเหล่านั้นมาชี้บอกแก่คนผู้ต้องการจะเดินไปสู่จุดหมาย
ปลายทาง ทรงทำได้เพียงแต่ชี้บอกให้เท่านั้น ทรง
รับรองว่าถ้าเดินไปบนเส้นทางสายนั้น ไม่เบี่ยงเบนออก
ไปนอกทาง บนเส้นทางจะพบสิ่งนั้นสิ่งนี้ไปตามลำดับ
เมื่อถึงจุดหมายปลายทางแล้ว จะหลุดพ้นจากความทุกข์
อย่างแท้จริง ทรงบอกในฐานะของผู้ที่เดินไปถึงจุดหมาย
ปลายทางแล้ว คนที่ได้รับคำบอกกล่าวจากพระองค์จึงต้อง
เดินไปเอง และจะได้พบอย่างที่พระองค์ทรงพบเมื่อเขาถึงจุดหมาย
ปลายทาง ท่านที่เดินไปถึงจุดหมายปลายทาง จึงเรียกว่า
อนุพุทธะ คือท่านที่รู้ตาม เห็นตามพระพุทธเจ้า พระ
พุทธเจ้าทรงรู้เห็นอย่างไร ท่านเหล่านั้นก็รู้เห็นอย่างนั้น
พระพุทธเจ้าทรงสมบูรณด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ
พระมหากรุณาคุณ พระอรหัตต์ อนุพุทธะเหล่านั้นก็ทำ
ให้สมบูรณด้วยปัญญาคุณ บริสุทธิคุณ กรุณาคุณ ตาม

สมควรแก่ฐานะของท่าน พระธรรมในทางพระพุทธศาสนา
จึงเป็นคำสอนที่ไม่มีควมวิปริต เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น
เราจึงพบว่า ในปฐมเทศนาคือพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
ทรงเริ่มที่ทางสองสาย คือทางที่ควรเดิน กับทางที่ไม่ควรเดิน
แม้เดี๋ยวนี้ก็มีทางอยู่สองสาย ต่อไปก็มีเช่นนั้น นั่นคือ

มิจามรรค ทางผิด เริ่มจากความเห็นผิด เมื่อความ
เห็นผิดแล้วต่อแต่นั้น ความคิดก็ผิด คำพูดก็ผิด การทำการ
งานก็ผิด การเลี้ยงชีพก็ผิด ความพยายามก็ผิด การระลึกก็
ผิด ความสงบจิตก็ผิด ความรู้ก็ผิด แม้จะเข้าใจว่าตนหลุด
พ้นแล้ว ก็คงเป็นความหลุดพ้นในทางที่ผิด ซึ่งทางนี้ก็คือ
ทางแห่งอกุศล อันเป็นอาการของ ความโลภ ความโกรธ
ความหลง ที่มีรากเหง้ามาจากอวิชชานั้นเอง

สัมมามรรค คือทางที่ชอบ เริ่มต้นมาจากความเห็น
ชอบ เมื่อความเห็นชอบแล้ว ความคิดก็ชอบ การพูดก็ชอบ
การทำการงานก็ชอบ การเลี้ยงชีพก็ชอบ การพยายามก็ชอบ
การระลึกก็ชอบ การตั้งจิตมั่นคงก็ชอบ ความรู้อันเป็นผล
ก็ชอบ เมื่อจิตหลุดพ้นก็เป็นการหลุดพ้นในทางที่ชอบ เส้น
ทางเหล่านี้คือกุศล อันเป็นอาการของความไม่โลภ ความ
ไม่โกรธ ความไม่หลง ที่สืบเนื่องมาจากวิชา คือความรู้
สรุปอีกทีหนึ่งก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นไตรสิกขา หรือ
การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้สมบูรณ์ การทำจิตให้

ผ่องแผ้วนั่นเอง

ทางทั้งสองทางนั้น ในระดับศีลธรรม จรรยา ท่านเรียกว่า อกุศลกรรมบถ กับกุศลกรรมบถ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ทรงแสดงไว้ในคราวนั้นอย่างไร ทางเหล่านั้นก็คงมีอยู่อย่างสมบูรณ์ ปัญหาสำคัญอยู่ที่คนซึ่งได้รับการชี้บอกทางจากพระองค์ ได้เดินไปตามเส้นทางที่ทรงชี้บอกให้หรือไม่เป็นสำคัญ ปัญหาทางศาสนาจึงอยู่ที่

“ผู้บอกทางมีอยู่ หนทางก็มีอยู่ แต่ผู้เดินไปตามหนทางไม่ค่อยจะมีนั่นเอง”

ใช่ พระพุทธเจ้าทรงชี้บอกไว้แล้วทั้งหนทางที่ควรดำเนินไป และหนทางที่ควรงดเว้นไม่กราบไถล หนทางนั้นยังคงมีอยู่พร้อมทั้งสองทาง หนทางที่ควรงดเว้นไม่ควรเดินกลับมีคนเดินไปมากยิ่ง แต่หนทางที่ทรงชี้บอกให้เดิน ไม่ค่อยมีคนยอมเดินไป ถ้าโลก สังคมเป็นเช่นนี้แล้ว ใครเล่าจะเป็นผู้รับผิดชอบ ผู้บอกทาง หนทางหรือคนเดินไปในทางที่ไม่ควรเดิน แต่กลับเดินไปในทางที่ท่านห้ามมิให้เดิน

หมายของที่คว่ำไว้ ของที่เขาคว่ำไว้ นั้น สิ่งที่เราเห็นคือ สิ่งที่ไม่ต้องการเห็น หรือไม่ได้รับประโยชน์จากการเห็น แต่ของที่เราจะ ได้รับประโยชน์จริงกลับอยู่อีกด้านหนึ่ง คือ ด้านที่คว่ำไว้ พระพุทธเจ้าทรงหมายของเหล่านั้นขึ้นมาให้ดู แต่ก็อีกแหละทรงทำได้แค่หมายออกให้ดูเท่านั้น การจะได้

รับประโยชน์จากของที่ทรงหงายขึ้นให้ดูหรือไม่ คงอยู่ที่ผู้
ที่ได้เห็นของนั้นว่า เขาจะสามารถแสวงหาประโยชน์ได้หรือ
ไม่ ข้อนี้พึงดูตัวอย่างการปฏิบัติตนของคนในสมัยพุทธกาล
ที่เน้นหนักไปทางการแสวงหาความสุขทางเนื้อหนัง และ
การทรมาณตนจนได้รับความเดือดร้อนที่พระพุทธเจ้าทรง
เน้นว่าเป็นทางที่ไม่ควรเดิน ในขณะที่เดียวกันก็ทรงหงายอีก
ด้านหนึ่งขึ้นมาให้ดูคือทางสายกลาง อันเรียกว่าอริยมรรค
ทรงชี้บอกให้คนเดินไปทางสายนี้ แต่ในแง่ของความเป็นจริง
แล้วเป็นอย่างไรบ้าง

ส่องประทีปในที่มืด เพื่อให้คนมืดดวงตาได้เห็นแสง
สว่าง อุปมาข้อนี้ค่อนข้างโดดเด่นมาก เพราะในแง่ความ
จริงตามธรรมชาตินั้น การจะเห็นแสงสว่างได้ คนนั้นจะต้อง
มีตาดี หากตาบอดแม้จะมีการเปิดไฟอย่างไร เขาก็ไม่อาจ
เห็นแสงสว่าง หมายรวมถึงสิ่งที่ตนจะได้อาศัยแสงสว่าง
ได้เห็นสิ่งนั้น ๆ ด้วย พระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นผู้
อนุเคราะห์โลก ทรงอุบัติมา ทรงทำงาน เพื่อประโยชน์
เกื้อกูลแก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก
เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์ เกื้อกูล
เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั้น ทรงทำงานใน
ลักษณะส่องประทีปให้คนได้เห็นว่าจะอะไรเป็นเหตุของอะไร
อะไรเป็นผลของอะไร ซึ่งคำสอนทั้งหมดมาสรุปรวมลงที่

หลักของอริยสัจ ๔ คือ

ปัญหา ที่เราจะต้องหาคำตอบว่าอะไร? ได้แก่ ทุกข์สัง
สาเหตุของปัญหาที่มีลักษณะเป็นกระบวนการ อันได้
แก่ สมุทัยสัง ที่จะต้องหาคำตอบว่ามาจากไหน?

ความไม่มีปัญหาในระดับต่าง ๆ จนถึงหมดสิ้นปัญหา
ด้วยประการทั้งปวง เป็นเป้าประสงค์ร่วมกันของคนที่รักสุข
เกลียดทุกข์ทั้งปวง ที่คนจะต้องตอบคำถามว่า เพื่ออะไร?
คือ นิโรธสัง

หลักการ วิธีการ ที่จะขจัดสาเหตุของปัญหา และ ตัว
ปัญหา ที่คนจะต้องตอบคำถามให้ได้ว่า ทำอย่างไร ทำที่
ไหน ทำโดยวิธีใด และใครจะเป็นคนทำ ตลอดถึงทำเมื่อไร?
อันเป็นมรรคสัง

หลักคำสอนเหล่านี้ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระ
พุทธศาสนา แต่พระพุทธเจ้าทรงทำในฐานะเป็นผู้ชี้บอกให้
อย่างที่เรานำมายกย่องสรรเสริญพระองค์ว่า

“ชี้ทางบรรเทาทุกข์ และชี้สุขเกษมศานต์
ชี้ทางพระนฤพาน อันพ้นโศกวิโยคภัย”

ความจริงในกระบวนการนี้ ทรงแสดงไว้ด้วยพระองค์
เอง ในพระธรรมบท ความว่า

ยอดแห่งหนทางคืออริยมรรคมีองค์แปดประการ
ยอดแห่งสังจะคืออริยสัง ๔ ประการ ยอดแห่งธรรมคือ

ความปราศจากโรคะ ยอดแห่งมนุษย์คือพระผู้เห็นแจ้ง

มีทางนี้เท่านั้นไม่มีทางอื่น ที่จะนำไปสู่ความบริสุทธิ์แห่งความเห็น พวกเธอจึงเดินตามทางนี้เถิดทางสายนี้ พญามารมักเดินหลงเสมอ

เมื่อพวกเธอเดินทางสายนี้ พวกเธอจะหมดทุกข์ ทางสายนี้เราได้ชี้บอกไว้ หลังจากเราได้รู้วิธีถอนลูกศรคือกิเลส

พวกเธอจงเพียรพยายามใช้ความเพียรเถิด พระตถาคตเป็นเพียงผู้ชี้บอกทางเท่านั้น ผู้บำเพ็ญมานเดินตามทางสายนี้ จะพ้นจากเครื่องผูกของพญามาร”

แม้จะมีการประกาศตนถึงพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์กันแพร่หลาย แต่หากไม่สามารถปฏิบัติได้ตามเงื่อนไขที่ทรงแสดงไว้ ประทีปธรรมที่พระพุทธรเจ้าทรงส่องให้ คงไม่อาจขจัดความมืดภายในจิตได้

ดังนั้น เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงปรารภการแสวงหาที่พึงของคน ๒ ประเภท คือประเภทที่ขาดตาภายในคือปัญญา และมีตาภายในคือปัญญา ผลจากการแสวงหาของคนเหล่านั้นแตกต่างกันอย่างชัดเจนความว่า

“มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก อันภักคูกุศลแล้ว ย่อมยึดเอาภูเขาบ้าง ป่าทั้งหลายบ้าง อาราม และต้นไม้ที่เป็นเจดีย์บ้าง ว่าเป็นที่พึงที่ระลึก นั้นไม่ใช่ที่พึงอันเกษม นั้นไม่ใช่ที่พึงอันอุดม เขาอาศัยสิ่งนั้นเป็นที่พึ่งแล้วย่อมไม่

พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

ส่วนผู้ใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่า เป็นสรณะ เห็นอริยสัจทั้ง ๔ ด้วยปัญญาอันชอบ คือทุกข์ ตัณหาอันเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ ความกำวล่วงทุกข์ และ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ อันไกลจากข้าศึกให้ถึงพระ นิพพาน ซึ่งเป็นที่ดับแห่งความทุกข์

นี่เป็นที่พึ่งอันเกษม นี่เป็นที่พึ่งอันอุดม เขาอาศัย พระรัตนตรัยเป็นสรณะแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ได้

จากอุปมาดังกล่าว เมื่อเทียบเคียงกับหลักพระพุทธ วจนะ ทั้งที่ยกมาและในที่อื่น เป็นการยืนยันว่า พระ พุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรม เป็นเหมือนทรงส่องประทีปในที่ มืด เพื่อให้คนได้เห็นหนทาง แต่คนที่จะได้รับผลจากการส่อง ของพระพุทธเจ้า จะต้องเป็นคนที่ไม่บอด ที่สำคัญคือ ต้องมีปัญญาจักขุ ตาปัญญาหากพอที่จะศึกษาพิจารณา และนำธรรมเหล่านั้นมาประพฤติปฏิบัติเท่านั้น เขาจึงจะ ได้รับประโยชน์จากพระธรรมอย่างแท้จริง แม้ว่าคนนั้นตา เนื้อจะบอด แต่ถ้าตาใจคือปัญญาไม่บอดแล้ว ย่อมจะได้รับ ประโยชน์จากธรรมะเสมอ เราจึงพบว่ามีคนระดับพระ อริยสาวกแต่ตาเนื้อบอด ในขณะที่ตาปัญญาท่านมีความ สว่างไสว

ในบางแห่งท่านอุปมาพระรัตนตรัยเป็นเหมือนยาอันวิเศษ ซึ่งยาจะวิเศษอย่างไรก็ตาม หมอคงทำได้แค่บอกยาสั่งยาให้เท่านั้น แต่ยาจะให้ผลจนสามารถขจัดอาการป่วยได้ คนป่วยจะต้องรับประทานยา ตามที่หมอบอกไว้ ยาธรรมดานั้นเมื่อคนป่วยรับประทานแล้ว อาจจะหายก็ได้ ไม่หายก็ได้ แต่ธรรมโอสถ ยาคือธรรมนั้น หากใจคนไม่บอดแล้ว นำธรรมเหล่านั้นมาปฏิบัติ ตามหลักที่ทรงเน้นไว้เสมอว่า ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรมแล้ว เขาจะต้องได้รับผลแห่งธรรมเหล่านั้น ตามสมควรแก่การปฏิบัติเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติโดยใครที่ไหน เมื่อไรก็ตาม

อีกประการหนึ่ง เมื่อเรามองโครงสร้างหลาย ๆ เรื่องที่ปรากฏในพระสูตร มีข้อที่น่าสังเกตบางประการที่ควรพิจารณา นั่นคือการทำอะไรในลักษณะที่เป็นสูตร การเป็นสูตรในลักษณะนี้ อย่างน้อยที่สุดก็เกิดในสมัยการทำสังคายนาของพระสังคีติกาจารย์ เช่น

ตอนต้นของพระสูตร จะมีข้อความเหมือนกันโดยมากกว่า“ข้าพเจ้า (คือพระอานนทเถระ) ได้สดับมาแล้วอย่างนี้ สมัยหนึ่ง...จากนั้นจะเล่ารายละเอียดนำความเบื้องต้น ข้อความจะไม่บอกกาลเวลาชัดเจนว่าพระสูตรนั้นทรงแสดงในปีที่เท่าไร หลังจากตรัสรู้ จะมีแต่คำว่า สมัยนั้น โดยสมัย

นั้น ครั้งนั้นแล โดยสมัยนั้นแล เป็นต้น

ข่าวคราวเกี่ยวกับพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้า ที่คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ยินได้ฟังมา จะมีข้อความแนวเดียวกันอย่างที่ปรากฏในกาลามสูตร ทำให้สังเกตได้ว่าแม้คนสมัยนั้นบางพวกจะทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนา แต่ไม่มีข่าวในลักษณะบิดเบือนพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้า หากจะมีการกล่าวหา ใส่ร้าย จะสร้างเรื่องขึ้นมาเอง คนระดับคณาจารย์เจ้าลัทธิ อย่างท่านสังยุตยเวลัฏฐบุตร ที่ปฏิเสธไม่ยอมไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ตามคำชักชวนของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ แต่ท่านก็ยอมรับพระคุณของพระพุทธเจ้า การปฏิเสธของท่านเป็นเรื่องของคนที่เชื่อมั่นว่าคนโง่ ๆ ในโลกยังมีอีกมาก และมากกว่าคนฉลาดเสียด้วยคนฉลาด ๆ จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากันแต่คนโง่ ๆ ก็คงมาหาท่านกันต่อไป ท่านก็อยู่ของท่านได้เท่านั้นเอง

ตอนสุดท้ายของพระสูตร ในกรณีที่คุณฟังได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก จะมีการสรรเสริญพระธรรมเทศนาในแนวเดียวกัน ที่สำคัญคือการแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกานั้น กลายเป็นแบบที่ใช้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เพียงแต่ปรับคำบางคำให้เหมาะแก่กาลเวลานั้น

ที่แปลกไปยิ่งกว่านั้น คือแม้แต่คำดำ ปรากฏว่าคนในสมัยนั้นมีคำดำอยู่ด้วยกัน ๓ ชุด และค่อนข้างแสดง

สถานะของคนด้วย คือคนชั้นต่ำ คนชั้นกลาง และคนชั้นสูง จะมีคำดำไม่เหมือนกัน คนชั้นต่ำจะมีคำดำที่กล่าวหาในสิ่งที่ไม่เป็นความจริงล้วน ๆ มีอยู่ ๑๐ คำดำคือ “เจ้าเป็นใจ เป็นคนพาล เป็นคนหลง เป็นโค เป็นลา เป็นอูฐ เป็นสัตว์นรก เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ตายไปไม่เกิดดี ตายไปต้องตกนรก เท่านั้น

คนชั้นกลาง แม้แต่คำดำในหมู่นักบวชบางพวก ไม่ใช่คำหยาบดั่งนั้น แต่จะมองในแนวเปรียบเทียบ ท่านเรียกว่า เป็นทุพภากษิต คือพูดไม่ดี ในกรณีที่เป็นการล้อ โดยพูดกระทบ ขาดิ ชื่อ โคตร การงาน ศิลปะ โรค รูปร่าง ผิพรรณ กิเลส ความผิด ความประมาท เช่นสูงเหมือนเปรต ดำเหมือนกา เป็นต้น

ยังมีคำดำอีกกลุ่มหนึ่ง มีด้วยกันทั้งหมด ๘ คำ เป็นคำดำของคนระดับผู้ดี นักปราชญ์ ฟังแล้วสามารถตีความได้หลายนัย เวย์ญชพราหมณ์ เคยดำพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าทรงรับแต่อธิบายความหมายเสียใหม่ ทำให้เวย์ญชพราหมณ์บังเกิดศรัทธาเลื่อมใส ความหมายที่เป็นคำดำคือ “มีรูปไม่เป็นรส, ไม่มีสมบัติผู้ดี, กล่าวการไม่กระทำ, กล่าวการขาดสูญ, เป็นผู้รังเกียจ เป็นคนมักกำจัด, เป็นผู้ทำลาย, ไม่รู้จักผูกจักเกิด” คำดำเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงให้ความหมายใหม่ว่า **ไม่ยินดีในรสแห่งกามคุณ, ทรงสละ**

กามคุณได้หมด, กล่าวการไม่ทำบาป, กล่าวถึงการขาดสูญของกิเลส, เป็นผู้ขจัดความชั่ว, เป็นผู้ทำลายทุจริตทางกาย วาจา ใจ, และไม่เกิดในภพอีกต่อไป เพราะได้ทำลายกิเลสอันเป็นเหตุให้ต้องเกิดอีกหมดแล้ว”

การแสดงตนเป็นอุบาสก อุบาสิกานั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงศรัทธาของท่านเหล่านั้น หลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนา ที่ทรงมีอุบายวิธีและทรงแสดง เหมาะสมสอดคล้องแก่พื้นฐานของท่านเหล่านั้น แต่ความเป็นอุบาสก อุบาสิกานั้นหาได้หยุดอยู่เพียงการประกาศตนเท่านั้นไม่ แท้ที่จริงพระพุทธเจ้าทรงแสดงคุณสมบัติของความเป็นอุบาสก อุบาสิการะดับมาตรฐาน ที่ทรงใช้คำว่า อุบาสกแล้ว อุบาสิกาแก้วไว้ ๕ ประการ คือ

๑. สัทธา มีศรัทธา คือความเชื่อมั่นในพระพุทธคุณ ทั้ง ๘ ประการ และเป็นความเชื่อที่มีกำลังมากพอสามารถขจัดความรู้สึกไม่เชื่อในพระพุทธคุณออกไป

๒. สิวา มีศีล คือเจตนาที่เกิดขึ้นแล้ว ตั้งใจงดเว้นไม่ล่วงละเมิดในบทบัญญัติของศีลทั้ง ๕ ประการเป็นหลัก มีการสำรวมระวัง จนการเคลื่อนไหวของตนเป็นปกติอยู่ด้วยศีล ๕ ประการนั้น นำความเย็นกาย เย็นใจ สงบระงับภัยอันตรายลงไปได้

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกกรรม ไม่เชื่อมงคล คือ มุ่งหวังผลจากการกระทำและการงาน ไม่มัวรอโชค ดวง การดลบันดาล จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดถึงเครื่องรางของ ขลัง ที่มีการปลุกเสกกันจนให้เกิดความเชื่อว่าขลังศักดิ์สิทธิ์

๔. ไม่แสวงหาทักษิณียบุคคลภายนอกจากคำสอนนี้ คือไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา อันเป็น การสะท้อนของศรัทธาข้อแรก เพราะเมื่อมีความเชื่อ ในพระคุณของพระพุทธเจ้า จะต้องเชื่อในคุณของพระ ธรรม และคุณของพระสงฆ์ ทำให้เชื่อว่าพระสงฆ์ที่ท่าน ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควรนั้น เป็นเนืองนาบุญของโลก ที่ไม่มีเนืองนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า ดัง ที่มีการสวดสาธยาย สรรเสริญกัน

๕. กระทำการสนับสนุนในพระพุทธศาสนาเป็น เบื้องต้น คือพยายามชวนช่วยในการทำนุบำรุงพระ พุทธศาสนา ด้วยปัจจัย ๔ ตามกำลังทรัพย์ และกำลัง ศรัทธาที่ตนสามารถทำได้

ในขณะที่เดียวกัน ที่มีอุปถัมภ์ด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ ยัง สะท้อนให้เห็นความศรัทธาของท่าน ที่มีต่อพระรัตนตรัย ให้ปรากฏเป็นความเคลื่อนไหวที่อยู่ในแวดวงของพระรัตน ตรัย ๗ ประการ คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยียนพบปะพระภิกษุสงฆ์

๒. ไม่ละเลย ทอดทิ้งการฟัง การสนทนาธรรม
 ๓. พยายามศึกษาพัฒนาตนด้วยการปฏิบัติศีลให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น
 ๔. มีความเคารพ นับถือ ศรัทธาในพระสงฆ์ทุก ลำดับชั้นและวัย
 ๕. ขณะฟังธรรม ไม่ได้ฟังด้วยความตั้งใจจะจับผิด คอยเพ่งโทษ ตีเตียนผู้แสดง
 ๖. ไม่แสวงหาผู้ที่ควรแก่การรับทานนอกหลักคำ สอนในพระพุทธศาสนา
 ๗. กระทำการสนับสนุนในพระพุทธศาสนาเป็น เบื้องต้น ขวยขวายเป็นการทํานุบํารุงพระพุทธศาสนา
- พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าจึงเป็นการแสดงสิ่ง ที่เป็นประโยชน์ มีการเกื้อกูล อำนวยความสุขให้แก่ผู้มี ศรัทธาเสมอไป ไม่ว่าจะในกาลใด ๆ ก็ตาม

มองจากต้นจนถึงปลายให้ประจักษ์

ดังได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า กาลามสูตร ที่มีการ นำมาอ้างกันนั้น เป็นการเน้นย้ำเพียงข้อที่ไม่ควรถือเอา ๑๐ ข้อ โดยไม่ได้พูดให้กระจ่าง มีความต่อเนื่อง สิ่งดังามจึง ถูกนำไปใช้สร้างความสับสนแก่คนบางพวกไม่น้อยเลย จึง น่าจะพิจารณาทบทวนโดยสรุป อย่างมีเหตุผลตามคุณ

ลักษณะของความเป็นชาวพุทธ ที่แปลว่าเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิก
บาน กันดูตามลำดับ

๑. พระธรรมเทศนาสูตรนี้ เป็นพระธรรมเทศนาที่ทรง
แสดงคล้อยตามพื้นฐานของผู้ฟัง ตามหลักการเทศน์ของ
พระพุทธเจ้า ๓ ประการ คือ

ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่าง เห็นจริง ในสิ่งที่
เขาคควรรู้ควรเห็น และสามารถรู้สามารถเห็น

ทรงแสดงธรรมมีเหตุ ที่ผู้ฟัง ถិតตาม พิจารณาตาม
ปฏิบัติตามแล้ว จะเห็นจริงได้

ทรงแสดงธรรมที่อัศจรรย์ คือผู้ปฏิบัติตามจะได้รับ
ผลตามสมควรแก่การปฏิบัติของเขาเสมอ

๒. เนื่องจากกาลามชน มีประสบการณ์ตรงทางการฟัง
การเห็นมาพอที่จะนำมาคิดได้ตามได้ จึงทรงเริ่มแสดงที่
จินตตามยปัญญา ทำนองเดียวกับที่ทรงแสดงอนัตตลักษณะ
สูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ เราไม่สามารถสอนเรื่องไตรลักษณะ
แก่คนทุกคนฉันใด การนำเอาข้อที่ไม่ควรถือเอาไปพูดเป็น
การทั่วไปไม่ได้เช่นเดียวกันฉันนั้น

๓. ในชีวิตจริงของคนเรานั้น ไม่มีใครสามารถใช้
ปัญญาตัดสินทุกสิ่งทุกอย่างได้ เพราะความจำกัดของกาล
เวลา สถานที่ ภูมิปัญญา ประสบการณ์ของคน ชีวิตคน
ส่วนใหญ่ในแต่ละวัน จึงมักไปทางใช้ความเชื่อต่อคน ต่อ

แหล่งที่ควรแก่การเชื่อถืออยู่เป็นจำนวนมาก และคนที่ควร
เชื่อถือ แหล่งที่ควรแก่การเชื่อถือ ชาวคราวที่ควรแก่การฟัง
แล้วเชื่อไปได้เลย ก็มีในแต่ละวันหาไม่น้อย เช่นบางครั้ง
เราหลงทาง อาจจะถูกถามเด็กแถวนั้นเอาก็ได้ และเธอก็บอก
ได้ถูกเสียด้วย เหตุผลที่น่าเชื่อจึงไม่ได้อยู่ที่ความเป็นเด็ก แต่
อยู่ที่ความเป็นเด็กซึ่งเจริญเติบโตอยู่ในถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญ
เราจึงสามารถใช้ความเชื่อเป็นหลักได้ในหลาย ๆ กรณี

๔. จากพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า อย่าปลงใจเชื่อ ด้วย
การถือสืบ ๆ กันมา, อย่าปลงใจเชื่อตามข่าวเล่าลือ, อย่า
ปลงใจเชื่อเพราะตรรก, อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান,
อย่าปลงใจเชื่อด้วยคิดตรองตามแนวเหตุผล, อย่าปลงใจเชื่อ
เพราะเข้าได้กับความเห็นที่เพ่งพินิจไว้, อย่าปลงใจเชื่อ
เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเป็นไปได้, อย่าปลงใจเชื่อ
เพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา”

ทั้ง ๑๐ ข้อนี้ไม่ได้ทรงประทานเหตุผลไว้ว่า ทำไมจึง
ไม่ควรปลงใจเชื่อ เพราะไม่ใช่เป็นประเด็นหลักที่มีพระ
ประสงค์จะทรงเน้นย้ำ ประเด็นหลักของพระสูตรไปอยู่ที่การ
ให้พิจารณาตรวจสอบ ผลต่อเนื่องจากความโลภ ความโกรธ
ความหลง และตัวของความโลภ ความโกรธ ความหลงเอง
กับ ตัวความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง สถานะ ผลกระทบที่
สืบเนื่องมาจากความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นหลัก

ในขณะที่เดียวกัน เมื่อเรามองไปที่พระสูตรซึ่งมีพระ
ประสงค์จะอธิบายเรื่องเหล่านี้ อย่างในจังกีสสูตรที่ยกมาไว้
ในตอนต้น ๕ ประการ คือ สัทธา ความพอใจ การฟังตาม
กันมา การตรึกตามอาการ และการที่สิ่งเหล่านั้นเข้ากันกับ
สิ่งที่ตนเพิ่งพินิจไว้ ในที่นั้นทรงให้เหตุผลว่า แหล่งที่มาของ
การรับรู้ทั้ง ๕ ประการนี้ บางอย่างก็เป็นความจริง บาง
อย่างก็ไม่จริง จึงไม่ควรไปยึดมั่นว่า อย่างนี้เท่านั้นถูกต้อง
อย่างอื่นไม่ถูกต้อง

เมื่อมองจากการรับรู้ในชีวิตประจำวัน จนนำไปสู่การ
ตัดสินใจเช่นนั้น ที่มาของการเรียนรู้ทั้ง ๑๐ ประการนั้น มี
ไม่น้อยเลยที่เป็นความจริง แต่มีไม่น้อยเหมือนกันที่ไม่จริง
หรือจริงไม่ทั้งหมด แต่ที่แน่นอนคือที่มาของการรับรู้ทั้ง ๑๐
ประการนั้น คือ “ข้อมูล” ที่จะนำไปสู่การสืบสวน ค้นคว้า
วิจัย การตัดสินใจ ตลอดถึงการแสวงหาประโยชน์จากสิ่ง
ที่ตนรับรู้มา จากแหล่งทั้ง ๑๐ ประการนั้น

ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ๆ คือ ชาวกาลามะที่มาเฝ้า
พระพุทธเจ้าท่านนั้น แรงผลักดันให้มาไม่ใช่ปัญญาเป็นหลัก แต่
ข้อมูลที่ท่านเหล่านั้นใช้มาเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจมา
เฝ้าท่านนั้น คือ “ข่าวลือที่เล่าสืบ ๆ กันมา เกี่ยวกับพระประวัติ
ความเป็นมา พระคุณของพระพุทธเจ้าท่านนั่นเอง แม้การตัดสินใจว่า การได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งมีพระคุณอย่างนั้น

เป็นการดี ข้อมูลที่ใช้ก็เป็นข่าวลืออีกเช่นกัน พระสูตรใน
โครงสร้างเช่นนี้มีมากนักในพระพุทธศาสนา

๕. การไปตีความ แปลความว่า “มา ปิฎกสมุททาเนน
ว่า อย่าปลงใจเชื่อโดยการอ้างพระไตรปิฎก นอกจาก
เป็นการแปล การตีความ ที่ละเลยความจริงในแง่ของประวัติ
ศาสตร์แล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงการขาดความเคารพ
ในพระสังฆธรรม คือพระปริยัติสังฆธรรม ทำให้การประกาศ
ตนถึงพระธรรมว่าเป็นสรณะมีปัญหาว่า เป็นคำประกาศ
ที่เกิดจากใจศรัทธาต่อพระรัตนตรัยจริงหรือไม่อีกด้วย

๖. เนื่องจากแหล่งเรียนรู้ทั้ง ๑๐ ประการ ที่ทรงยก
มานั้นเพื่อสอนแก่คนที่มีประสบการณ์ตรงมามากพออย่าง
ชาวกาลามะ แต่ละข้อที่ทรงเริ่มต้นด้วยคำว่า “อย่าปลงใจ
เชื่อด้วยการฟังตามกันมา” เป็นต้นนั้น โดยความหมายที่
แท้จริงจึงน่าจะใช้คำว่า “อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตาม
กันมา” เท่านั้น หรือเพียงอย่างเดียว แต่ให้ใช้ปัญญา
พิจารณาให้ดีเสียก่อน ในขณะที่เดียวกันแหล่งที่มาของการ
เรียนรู้ทั้ง ๑๐ ประการนั้นเอง สามารถเชื่อได้ทันที หากจะ
พิจารณาก็พิจารณาที่ต้นตอของเรื่องนั้น ๆ ซึ่งมักจะมี
ความเชื่อในความดีของท่านเหล่านั้นเป็นฐาน เช่นการเชื่อ
พระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชน เชื่อพ่อแม่ของลูก ๆ เชื่อครู
อาจารย์ของศิษย์ เชื่อผู้บังคับบัญชาของผู้ใต้บังคับบัญชา

เชื้อรัฐบาลของราษฎร เป็นต้น สรุปแล้วทั้งหมดไม่ใช่ข้อยุติ
ว่าถูกต้องเสมอไป แต่ไม่ใช่ข้อยุติว่าไม่จริงเสมอไป

๗. ในกรณีของความโลภ ความโกรธ ความหลง และ
ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงนั้น ในส่วนที่เป็นอกุศล มี
โทษ ไม่เป็นประโยชน์ มีความทุกข์ ความเสื่อมวิญญูชน
ติเตียน มีความเป็นจริงสากล คืออกุศลธรรมเหล่านี้ หากเกิด
ขึ้นภายในใจใครก็ตามมาก จนล้นออกมาข้างนอก เขาจะ
ต้องทำทุจริตทางกาย ทางวาจาแน่นอน เพียงแต่ว่าจะรุนแรง
หรือไม่รุนแรงเท่านั้น

ในส่วนของความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ก็เป็นกุศล
ธรรม เป็นบุญ เป็นประโยชน์ ใครมีคุณธรรมเหล่านี้มาก ๆ
ย่อมทำสิ่งที่เป็นสุจริตทั้งทางกาย วาจา มีผลเป็นความเจริญ
ความสุข ความสงบ วิญญูชนยกย่องสรรเสริญ จนถึงตาย
ไปแล้วไปบังเกิดในสุคติ กุศลธรรมเหล่านี้ไม่ว่าจะเกิดขึ้นแก่
ใคร ในส่วนใดของโลก ในยุคสมัยใด อกุศล กุศล ที่ทรง
แสดงในส่วนของรากเหง้าฝ่ายละ ๓ จึงเป็นความจริงสากล
ครอบคลุมใจคน สัตว์ ให้มีพฤติกรรมตามอาการของกุศล
อกุศลเหล่านั้นตลอดมาและตลอดไป และไปสอดคล้องกับ
หลักคำสอนในส่วนอื่นเช่น สมุทัย มรรค บาป บุญ ละ
ความชั่วประพฤติความดี ความชั่วความดี คนชั่วคนดี ความ
สุข ความทุกข์ นรก สวรรค์ ความเสื่อม ความเจริญ การไม่

ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้สมบูรณ์ การทำจิตให้ผ่องแผ้ว
ฝ่ายไม่ดี เชื่อมโยงกับอกุศลตลอด ฝ่ายดีเชื่อมโยงกับกุศล
ตลอด

เพราะฉะนั้น จุดเน้นจริง ๆ ในพระสูตรนี้ จึงอยู่ที่การ
พิจารณาตรวจสอบ โทษของความโลภ ความโกรธ ความ
หลง และคุณความดีของความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงเป็น
หลัก หาใช่ข้อที่ไม่ควรถือเอา ๑๐ ประการไม่ พระอาจารย์
ผู้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย จึงจัดไว้ในฝ่ายของพระสูตร
กลุ่ม ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ที่มีธรรมเพียง ๓ ข้อ หา
ได้บรรจุไว้ในทสกนิบาตอังคุตตรนิกาย ซึ่งประกอบด้วย
องค์ธรรม ๑๐ ข้อไม่

๘. ประเด็นหลักอีกประเด็นหนึ่ง ที่มีพระพุทธประสงค์
ให้จับเป็นหลักเอาไว้ นั่นคือ พรหมวิหาร ๔ เป็นคำสอน
ที่ต้องการให้คนยึดมั่นอยู่ที่ความดี หลังจากมีความเข้าใจ
โทษของอกุศล และคุณของกุศลมาแล้ว จะมั่นใจในสิ่งที่
ตนเข้าใจหรือไม่มั่นใจก็ตาม ให้จับหลักคือการทำความดี
ไว้ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่ทรงยกมาแสดงว่า เป็น
หลักการปฏิบัติของพระอริยสาวกในพระพุทธศาสนานั้น
เมื่อบุคคลให้บังเกิดขึ้นภายในใจตนได้ สิ่งที่เขาสามารถ
สัมผัสได้ในขณะนั้นคือ ความสงบเย็นภายในใจ ที่เกิดจาก
พลังของเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในขณะเดียวกัน

ความพยายาม ความรักทางเพศ ความคิดเบียดเบียน ความ
โศก ความริษยา การต้องการมีส่วนร่วม ความรัก ความซัง
อคติ ได้ถูกพลังของคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนั้น ทำหน้า
ที่ขจัดออกไปจากใจของเขาด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่า หลักที่ทรง
ประทานไว้นั้น มีทั้งการละความชั่ว และประพฤติกุศลดีไป
ในขณะเดียวกัน โดยความดีคือ เมตตา กรุณา มุทิตา
อุเบกขานั้นเอง ทำหน้าที่ขจัดความชั่วที่ตรงกันข้ามกับตน
โดยตรงและความชั่วอื่นโดยอ้อม เช่นเมตตา ทำหน้าที่ขจัด
พยายามโดยตรง และทำหน้าที่ขจัดความกำหนัดด้วย
อำนาจความใคร่ในระดับต่าง ๆ ทางอ้อม แม้เมตตาเพียงข้อ
เดียวเท่านั้น ก็สามารถทำหน้าที่คุ้มครองโลก ให้อยู่ร่วมกัน
โดยปกติสุขได้

๙. ความอ่อนใจ ๔ ประการที่แปลจากพระสูตรนั้น
สำนวนเป็นบาลีมากไปหน่อย เมื่อเรามองในแง่ของการทำ
ความเข้าใจทางเนื้อหาแล้ว คือหากคนมีจุดยืนอยู่ที่การทำ
ความดี ซึ่งในที่นี้ทรงเน้นที่พรหมวิหาร ๔ ประการนั้น ไม่
ว่าเขาจะมีความเชื่อเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว เรื่องนรก สวรรค์
หรือไม่ก็ตาม ขอให้มียุติยืนที่การทำความดีเท่านั้น จะ
ปลอดภัยด้วยประการทั้งปวง ไม่ว่าจะกรรม ผลกรรม การที่
สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของ ๆ ตน นรก สวรรค์ จะมีอยู่หรือ
ไม่มีก็ตาม แต่ผลที่เราเห็นได้ชัดเจนคือ เราได้ทำดี เราได้เป็น

คนดี เราได้มีความสุข เราได้ประสบความเจริญ เราได้
เกียรติยศ ชื่อเสียง เป็นที่ยอมรับแก่คนอื่น ๆ ในปัจจุบัน แม้
ชาติหน้าจะไม่มี ผลกรรมจะไม่มี นรกสวรรค์จะไม่มี ก็ไม่มี
ปัญหาอะไร เพราะความสุขอันเป็นผลที่ทุกคนต้องการนั้น
เราได้รับแล้วในขณะนั้น ๆ จากจุดนี้สามารถสร้างประโยค
เป็นสมมติฐาน ที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจได้ดังนี้

- หากใจเรามีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หรือพูด
ง่าย ๆ ว่า มีจุดยืนอยู่ที่การทำความดีแม้ว่า กรรม ผลกรรม
ไม่มี นรก สวรรค์ไม่มี เมื่อเราทำความดีในปัจจุบัน เราก็อยู่
ดีมีความสุขในปัจจุบันแล้ว หากผลบุญผลบาปมี นรก สวรรค์มี
หลังจากตายไปแล้วด้วยผลแห่งความดีที่ได้ทำไว้ จะช่วยให้
เราได้บังเกิดในสวรรค์ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า เป็น
ผู้ชนะทั้ง ๒ โลก คือโลกนี้และโลกหน้า

- หากคนไม่ยอมรับเรื่องกรรม เรื่องผลของกรรมเรื่อง
นรก สวรรค์ พร้อมทั้งจะทำบาปไปตามแรงผลักดันของ
ความโลภ ความโกรธ ความหลง แม้ความเชื่อของเขาจะ
เป็นจริง แต่จากความประพฤติผิด เป็นทุจริตนั้น จะทำ
ให้ตนเดือดร้อนในชาติปัจจุบัน อย่างอาชญากรรมทั้งหลาย
ความประมาททั้งหลาย ที่ออกมาเป็นรูปของความพิบัติ
เดือดร้อน ติดคุกติดตะราง เป็นความเดือดร้อนที่คนชั่วจะ
ต้องได้รับในปัจจุบัน แม้ นรก สวรรค์จะไม่มี ชาตินี้เขาก็

เดือดร้อน นอนเป็นทุกข์ มีเวรภัยที่เขาประสบได้ด้วยตนเอง
แล้ว หากนรก สวรรค์มี ผลบาปมี คนที่ทำบาปยอมตกรนรก
ไปตามแรงบาปที่ตนได้ทำไว้ แสดงว่าคนทำชั่วเป็นผู้ที่พ่าย
แพ้ในโลกทั้งสอง

ดังนั้น การทำความดี แม้เราจะไม่ค่อยเชื่ออะไรมาก
นักก็ตาม แต่เป็นการเสริมสร้างพัฒนาตนให้ได้รับผลเป็นความ
สุขความเจริญที่สามารถพิสูจน์ได้ ทดสอบได้ด้วยตนเอง
และศึกษาติดตามจากข่าวคราวได้เสมอ คนที่รักตน ถนอม
ตน รู้ว่าตนเป็นที่รักของตนจริง ๆ แล้ว ควรทำความสวัสดิ
ให้แก่ตน ด้วยการ

งดเว้นการกระทำ การพูด แม้ความคิดในทางที่ทำ
ตนเองให้เดือดร้อน และชักชวนคนอื่นให้ทำเช่นนั้น
งดเว้นการทำคนอื่นให้เดือดร้อน และชักชวนคนอื่นให้
ทำเช่นนั้นด้วย พยายามทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ตน
คนและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตน และชวนคนอื่นให้ประพฤ
ติกระทำเช่นนั้นด้วยเมื่อกระทำได้เช่นนี้ชื่อว่าสามารถทำ
สิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่กุลแก่ตนและคนอื่นด้วยความไม่
ประมาทตามพระพุทโธวาทที่ทรงประทานไว้ก่อนการ
เสด็จดับขันธปรินิพพานของพระองค์

ก่อนที่จะยุติเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกาลามสูตร ท่านผู้ศึกษา
สนใจ น่าจะได้ศึกษา พิจารณา ทบทวนพระพุทโธวาทที่

เป็นพระพุทธรูปโดยตรง ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง หลักกรรม
สังสารวัฏ เพื่อเป็นหลักในการคิดการน้อมใจเชื่อ ตามสมควร
แก่กำลังแห่งความเชื่อ ความเพียร สติ ความมั่นคงทางใจ
ปัญญา ของแต่ละท่านที่สามารถใช้ได้ตามสมควรแก่กรณี
นั้น ๆ โดยข้อความทั้งหมดจะนำมาจากพระธรรมบท ซึ่ง
ส่วนใหญ่จะมีการเผยแพร่กันมากในหมู่พุทธศาสนิกชนทั้ง
หลาย ดังต่อไปนี้

- ใจเป็นผู้นำสรรพสิ่ง ใจเป็นใหญ่ สรรพสิ่งสำเร็จมา
จากใจ ถ้าพูดหรือทำสิ่งใดด้วยใจชั่ว

ความทุกข์ย่อมติดตามตัวเขา เหมือนล้อหมุนเท้าตาม
เท้าโค ถ้าพูดหรือทำสิ่งใดด้วยใจบริสุทธิ์ ความสุขย่อมติด
ตามเขา เหมือนเงาติดตามตน

- คนทำชั่ว ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ คนทำชั่วย่อมเศร้า
โศกในโลกหน้า คนทำชั่วย่อมเศร้าโศกในโลกทั้งสอง คน
ทำชั่วย่อมเศร้าโศก เดือดร้อนยิ่งนัก เมื่อมองเห็นแต่กรรม
ชั่วของตน

- คนทำชั่ว ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ คนทำชั่วย่อม
เดือดร้อนในโลกหน้า คนทำชั่วย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง
สอง เมื่อคิดได้ว่าตนทำแต่กรรมชั่ว ตายไปบังเกิดในทุกข์
ยิ่งเดือดร้อนหนักขึ้น

- คนทำดีย่อมนำเรื่องในโลกลูกนี้ คนทำดีย่อมนำเรื่องใน
โลกหน้า คนทำดีย่อมนำเรื่องในโลกลูกทั้งสอง คนทำดี ย่อม
นำเรื่อง เบิกบานใจยิ่งนัก เมื่อมองเห็นแต่กรรมบริสุทธิ์
ของตน

- คนทำดีย่อมนำความสุขใจในโลกลูกนี้ คนทำดีย่อมนำความสุขใจใน
โลกหน้า คนทำดีย่อมนำความสุขใจในโลกลูกทั้งสอง เมื่อคิดได้ว่าตน
ทำแต่บุญกุศล ย่อมมีความสุขใจ ตายไปบังเกิดในสุคติแล้วย่อม
มีความสุขใจยิ่งขึ้น

- กรรมใดทำแล้วทำให้เดือดร้อนในภายหลังก อีกทั้ง
ทำให้ร้องไห้หน้าตานองหน้ารับสนองผลของการกระทำ
กรรมนั้นไม่ดี

- กรรมใดทำแล้วไม่เดือดร้อนใจในกาลภายหลังก ทั้ง
ผู้กระทำก็เบิกบานสำราญใจ ยามได้เสวยผลของการ
กระทำ กรรมนั้นดี

- กรรมชั่วที่ทำแล้ว ยังไม่ให้เห็นผลทันทีทันใด เหมือน
นมรีดใหม่ ๆ ไม่กลายเป็นนมเปรี้ยวในทันที แต่มันจะ
ค่อย ๆ เฝ้ามลาคายผู้กระทำในภายหลังก เหมือนไฟไหม้แกลบ

- ถ้าหากจำต้องทำชั่วไซ้รั ก็ไม่ควรทำบ่อยนัก และ
ไม่ควรพอใจในการทำชั่วนั้น เพราะการสะสมบาปจะนำ
ความทุกข์มาให้

- ถ้าหากจะทำความดี ก็ควรทำดีบ่อย ๆ ควรทำความ
พอใจในการทำความดีนั้น เพราะการสะสมความดีนำ
สุขมาให้

- เมื่อบาปยังไม่ส่งผล คนชั่วก็เห็นว่าเป็นของดี ต่อ
เมื่อมันผลัดผลเมื่อใด เมื่อนั้นแหละเขาจึงรู้พิษสงของบาป

- เมื่อความดียังไม่ส่งผล คนดีก็มองเห็นความดีเป็น
ความชั่ว ต่อเมื่อใดความดีผลัดผล เมื่อนั้นแหละเขาจึงจะ
เห็นผลของความดี

จากพระพุทธรูปดำรัสที่ยกมาเป็นตัวอย่างนั้น จะเห็น
ว่าทรงแสดงเรื่องของความดี กับความชั่ว ที่ส่งผลให้แก่ผู้
กระทำในปัจจุบัน ที่ทุกคนสามารถตรวจสอบด้วยตนเองได้
เสมอ แต่ผลแห่งความดี ความชั่ว ที่อำนาจให้คนทำดี ทำชั่ว
จะต้องได้รับผลในชาติหน้านั้น ขอเพียงแต่อาศัยความเชื่อ
ในพระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า เชื่อในพระปัญญาของ
พระพุทธเจ้า ความบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้า พระมหากุณา
ของพระพุทธเจ้า อย่างที่หลวงพ่от่านหนึ่งมีคนไปถาม
ท่านเรื่องนรก สวรรค์ว่ามีจริงหรือไม่ ท่านตอบว่า

**“พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่ามี ข้าคิดว่าพระพุทธเจ้า
คงไม่โกหกเรานะ”**

ด้วยความเชื่อเพียงเท่านี้ สามารถเป็นหลักใจ คำจุนใจ
ให้มีความมั่นคง ในการละบาป บำเพ็ญบุญ จนสามารถ

ลิขิตชีวิตของตนได้ สามารถลดละความเชื่อที่ขาดเหตุผลลง
ไปได้มาก อย่างที่โบราณท่านกล่าวไว้ว่า

“อันความผิดพลาดพลั้งทั้งหลายเล่า
ใช้ดวงดาวในท้องห้องเวหน
มาเกี่ยวข้องพ้องพานบันดาลดล
แท้จริงผลของกรรมเราทำเอง”

ควรตระหนักว่า ศรัทธา กับปัญญา นั้น เป็นหลัก
ในการตัดสินใจ ในการรับรู้ทั้งหลาย ช่วงใดจะเน้นอะไร
เป็นหลัก ควรเลือกใช้ให้เหมาะสมแก่กรณีนั้น ๆ ใน
จุดใดที่สามารถใช้ร่วมกันได้ ในจุดนั้นความถูกต้อง
จะมากยิ่งขึ้น เป็นความสมบูรณ์ในการเรียนรู้ จะมีมากยิ่งขึ้น
เพราะศรัทธาเป็นเพื่อนคู่ใจของคน และชีวิตที่อยู่ด้วย
ปัญญาเป็นชีวิตที่ประเสริฐเสมอ